

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Fysiske størrelse | Physical extent:

Heide, Frits.

Midtsjælland i de gode, gamle Dage.

København : Skou & Madsen, 1919

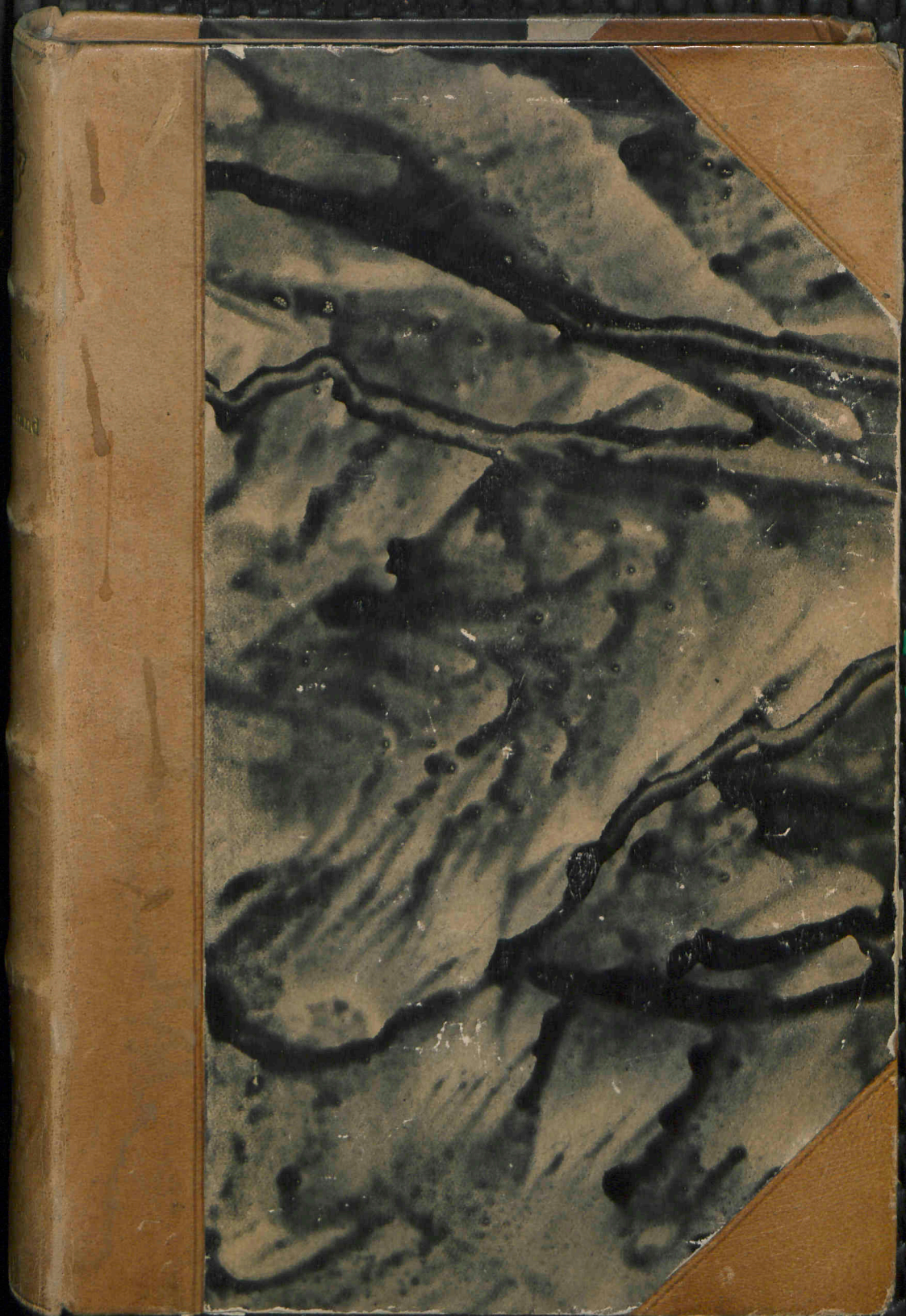
244 s.

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

33, 9 - 8

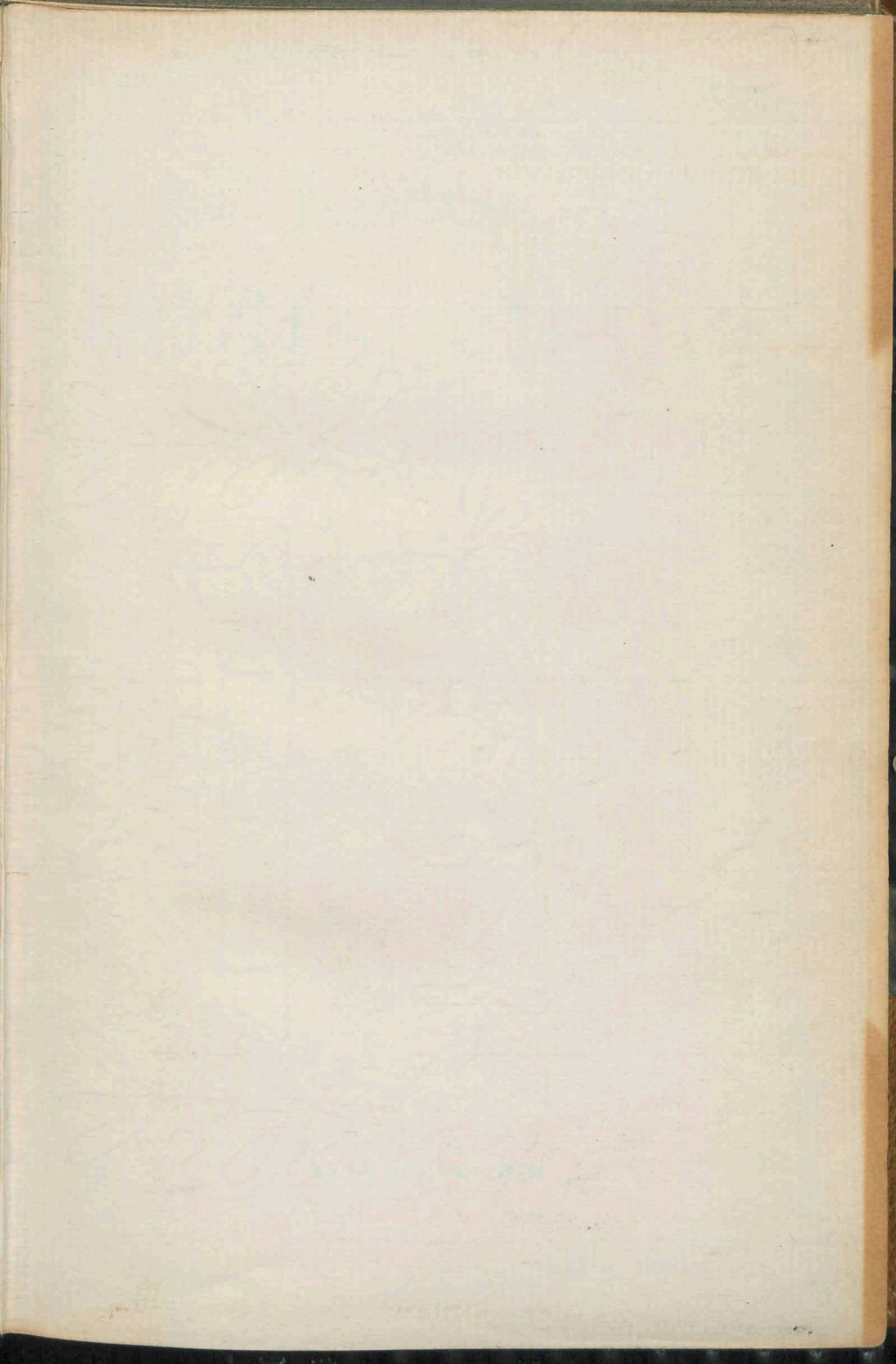
DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 33 8°

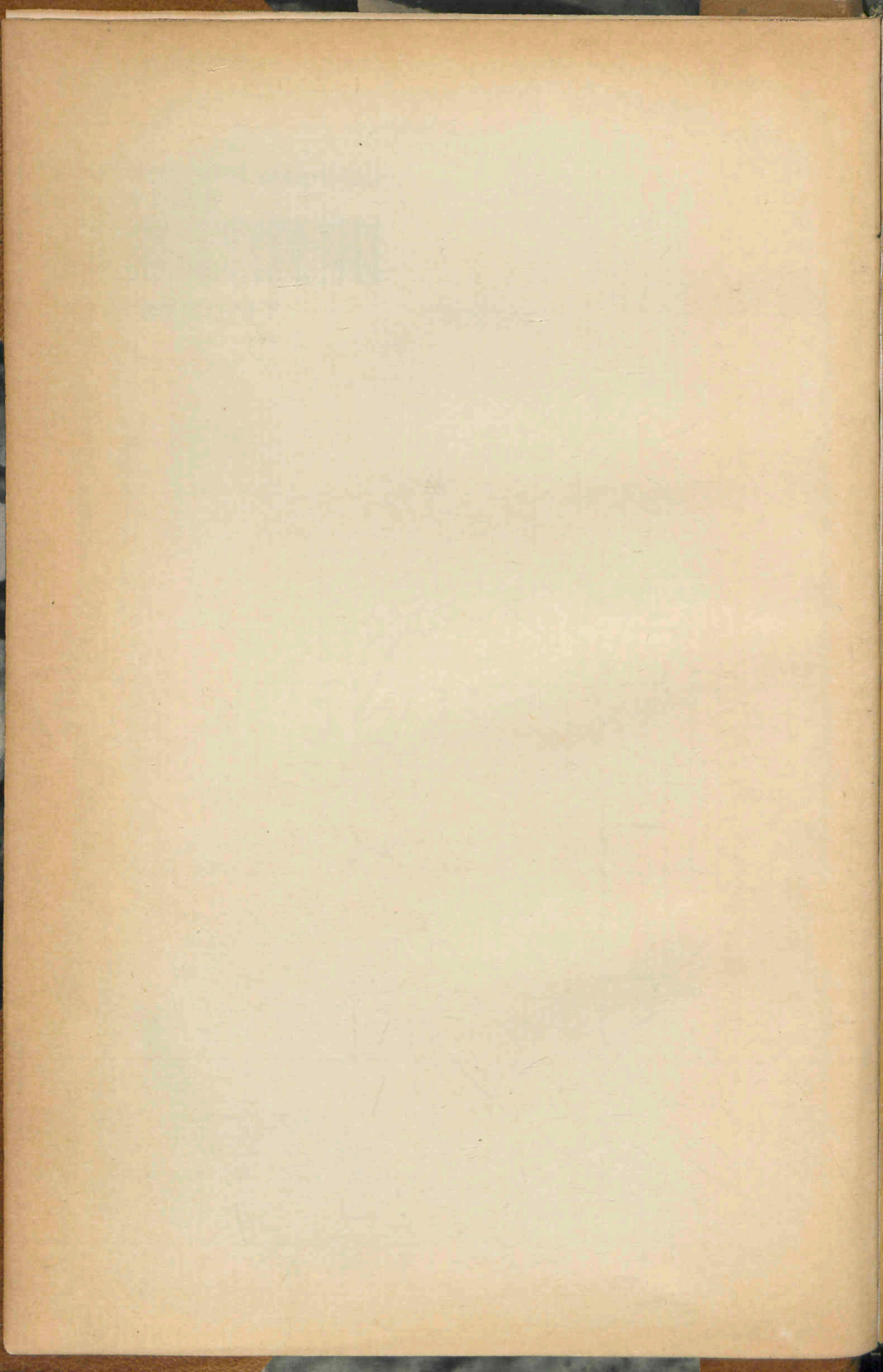

1 1 33 0 8 00233 7

+Rex

Frits Heide:

Midtsjælland

i de gode, gamle Dage.

1919. 62591

København 1919.

Midtsjælland
i de gode, gamle Dage.

At

Frits Heide.

København.
1919.

Oplag: 500 Eksemplarer.

Skou & Madsens Bogtrykkeri, København.

INDHOLD.

I. Fra By og Land.

	Side
Hvorledes der saa ud omkring Ringsted i gamle Dage...	5
Da Tycho Brahe tabte sin Sag i Ringsted	33
Laurits Kock's Digt til Ære for Ringsted	36
Da Peter Johansen Neergaard søgte at erobre Ringsted ...	42
Fin Begravelse i St. Bendts	63
Etatsraad Jens Bruun Neergaards Gravmæle i Ringsted Kirke	74
Den første Handelsgartner i Ringsted	79
Svenstrup Landsby	82
Den gale Grev Ørtzen paa Svenstrup	85
Kammerherre Neergaards „Gardergaard“ i Pustervig	91
Et Par gamle Breve om Oldtidsminderne ved Ringsted	99
Haraldstedgaards Historie	103

II. Da Krigen i gamle Dage gik over Landet.

Hofslagteren paa Ringsted Kloster	122
Folkekøkkener for 100 Aar siden	128
Soldater paa Skovhugst i Midtsjælland for 100 Aar siden...	135
Naar Tobakken er dyr	140

III. Af Ringsted Herreds gamle Retsprotokoller.

	Side
Smededrengen, der stjal et Piberør og kom i Slaveriet	147
Et Stikbrev efter en undvegen Forbryder	150
Mordet i Ravneshavehuset	152
Et lille Bidrag til Fattigplejens Historie	156

IV. Dagligliv og Folketro.

Træk af de gamles Dagligliv paa Landet	164
Et Himmelbrev	177
Lauritz Sjøval. En midtsjællandsk Degnehistorie	180
Frederik Svanes Legatskole i Grønholt	200
Overtro og gamle Husraad fra Midtsjælland	216
De vilde Skud paa Sprogets Stamme	234
Efterskrift. Amtsmuseet i Sorø	243

I. *Fra By og Land.*

Hvorledes der saa ud omkring Ringsted i gamle Dage.¹⁾

Naar man nu til Dags foretager en Opstigning i St. Bendts Kirketaarn og derfra lader Blikket glide ud over Eggen, møder man til alle Sider aabent, opdyrket Land, som en Mils Vej ude i Synskredsen kranses af Skov. Nogle paastaar, at Ringsted ligger saa inderlig kedeligt dér paa Toppen af den midt-sjællandske Højslette, og at Manglen paa Skov og Sø i mange Maader sætter Grænser for det frie Liv i denne lille By.

Herom skal ikke diskuteres; thi det Spørgsmaal hører Nutiden til — og vi vil over i Fortiden. Vi vil frem gennem Arkivernes og Bibliotekernes Bunker af gulnet, støvet Papir for at se, om det skulde kunne lykkes os at forme et Billede af Landskabet, som det f. Eks. i det 16. Aarhundrede frembød sig for den, der foretog en lille stilfærdig Søndagsvandring rundt omkring Byen.

¹⁾ Jævnfør Fr. Heide: Skovene omkring Ringsted i ældre Tider (Tidsskrift for Skovvæsen Bd. XXVII. 1915. S. 99—118.

Det ligger nær at begynde deroppe ved Kirken og Klostret, hvor Benediktinerne allerede den Gang havde haft fast Sæde i flere Aarhundreder. Noget særlig imponerende Indtryk af Byen maa man dog ikke vente sig, og hører vi, hvad de mange Rejsebeskrivelser, som behandler den almindelige Rute gennem Sjælland: Korsør, Slagelse, Sorø, Ringsted, Roskilde og København, har at fortælle om denne lille By, da falder det nærmest i Traad med Ulrich von Werdums Ord fra 1673,¹⁾ nemlig at „Ringsted kun er lukket ved Omkredsen af sine Huse og er slet bygget“. Fra denne Elendighed i Byens Indre maa man dog ikke slutte, at Omgivelserne var ligesaa fattige — tværtimod; der har sikkert været ganske kønt omkring Ringsted i gamle Dage, saa det var slet ikke Praleri, naar Jens Lauritsøn Wolff i 1654²⁾ sagde, at Ringsted havde en herlig Beliggenhed med Skov trindt omkring og herligt Fiskevand.

Nede bagved Klostret laa den store Klosterhave; i det 16. Aarhundrede strakte Haven sig endnu en halv Gang længere mod Syd, end den gør nu, og den har sikkert været rig paa mangehaande herlige Mad- og Lægedomsurter — Benediktinerne var jo dygtige Havebrugere. I den nuværende Klosterhave findes næppe mange Rester af fordums Herlighed fra Munketiden; men udenfor paa Marken og paa Skrænten nede ved Have Mølle har vi i al Fald ét Minde om Fortiden, nemlig Pestilensurten eller

¹⁾ Historisk Tidsskr. 4. R. Bd. VI. S. 334. — ²⁾ Jens Lauritsøn Wolff: Encomion Regni Dania. Kbh. 1654. S. 529.

Borgskræppen (*Petasitis officinalis*), som allerede i Middelalderen anvendtes bl. a. mod Hjertesygdomme.¹⁾

Klosterhaven maa man dog næppe forestille sig som en Have i moderne Forstand; ligesom endnu i vore Dage, hvor en stor Del af den henligger som skovlignende Park, saaledes fandtes der ogsaa den Gang, blot i større Udstrækning, gamle Aske- og Elmetræer og en frodig Undervegetation af Hassel, Tjørn, vilde Roser og meget andet. Et Begreb om Klosterhavens daværende Rigdom paa Træer faar man gennem den Synsforretning,²⁾ som Kong Frederik III efter Svenskekrigens Slutning 1660 lod optage over sine Godser. I Munkenes fredhelligste Sted var nemlig omhugget 37 store Aske og 11 Elme samt afbrændt 23 Aske; desuden var Underskoven totalt plyndret.

Spørger man nu, om alle disse Synder kan lægges paa Svenskernes Samvittighed, maa dertil afgjort svares nej; Klosterhaven laa jo let tilgængelig for Byens Befolkning, og denne har sikkert, tvunget af Krigstilstandens Nød, benyttet sig ret rigeligt af de lovløse Forhold.³⁾

Vesten for Klostret, omtrent paa det Sted, hvor nu Polakhuset ligger, laa i det 17. Aarhundrede en

¹⁾ Chr. Pedersen: Bidrag til en Fremstilling af Danmarks Havebrug i Middelalderen. Kbh. 1902. S. 26. — ²⁾ Kommissionen af ¹³/₁₂ 1660 til at besigtige Kronens Slotte, Klostre og Gaarde etc. Rigsarkivet. — ³⁾ Jfr. Jul. Bidstrup: Østifternes Købstæder under Svenskekrigen 1658—60 (Fra Arkiv og Museum I, 1899—1902, S. 398—404).

lille Sø, som forøvrigt findes omtalt i et Digt om Ringsted, forfattet af daværende Rektor ved Latinskolen i Byen, Laurids Kok (Forfatter til „Danmark dejligst Vang og Vænge“). Originalen til dette Digt, hvoraf kun enkelte Stumper hidtil er trykt, opbevares i det kgl. Bibliotek.¹⁾

Denne Sø maa dog ingenlunde sættes i Forbindelse med Navnet Søgade; en anden Side af Sagen er imidlertid, om der ved Enden af denne Gade en Gang i Middelalderen har ligget en Sø, hvorfra Navnet stammer; det er jo muligt; men hidtil er der ikke fundet noget, som kan give Bevis for denne Antagelse.

Tænker vi os at staa ved Vestsiden af Klosteret og ser ned imod Have Mølle, Aaen og de opdyrkede Marker, saa frembød der sig paa dette Sted et ganske andet Billede for en Beskuer i det 16. Aarhundrede end i vore Dage. Langs med Aaen, som den Gang havde et andet Forløb end nu og foretog en stor Slyngning op imod Klosteret, vilde han finde et tæt Krat af El, Pil og andre vandelskende Planter. Rester deraf har vi som bekendt endnu, men heller ikke mere end Rester.

I Dalen, hvor den Gang Møllehjulet brummede sin ensformige Sang, bredte der sig en lille Skov ved Navn Møllelykken; den strakte sig vel fra Bakken midtvejs mellem Klosteret og Møllen og et godt Stykke op ad Bakken til Torped. I nord-sydlig Ret-

¹⁾ Ny kgl. Saml. 705. 4to. 8 Sider.

ning har den vistnok strakt sig op imod den nuværende Amtstuegaard. At den dog ikke har været saa helt ubetydelig, fremgaar af, at der i Møllelykken var omhugget 35 Aske og 2 Ælme samt stævnet 90 tykke Ege under Krigen med Svenskerne. Man kunde fristes til at spørge, hvorfor man i Krigen Tid gik saa kraftigt løs paa Asketræerne; overalt, hvor man vender sit Blik, gaar det nemlig haardt ud over Askene. Hertil maa nu svares, at i de Tider fandt Jernet langt mindre Anvendelse end nu til Bærestykker for Skytset; Kongen brugte sin Hjulmand nok saa meget som sin Smed.

Fra Ringstedegnen kendes nu ikke noget Eksempel paa den Slags Tømmerleverancer; men vi henter et Par Stykker andet Steds fra:

I 1552¹⁾ bestilte Kongen følgende Tømmer til Skyts: 50 Stykker stort Træ (Eg) til Lader til Jernskyts, 40 Stykker Aske- og Abildtræ til Axler til Slinger og halve Kartover, 20 Stykker til store Forstillinger, 30 Stykker Asketræ til Hamler, 1000 Stykker Hjultømmer (ogsaa Ask) til halve Kartover og halve Slinger. Alt dette skulde leveres fra Herritsvad Klosters Skove i Skaane. Og i 1553²⁾ skulde der anvises Kongens Vognmager i Rye ved Silkeborg 1 eller 2 Asketræer til Hjultømmer.

Naar Kongen saaledes kunde rekvirere Abildtræ (vild Æbletræ), beroede det paa, at Abilden var meget udbredt og trivedes frodigt som Underskovstræ

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 21/10 1552. — ²⁾ Smst. 9/10 1553.

under Egen;¹⁾ at den ogsaa har været almindelig i Ringstedskovene, har vi Vidnesbyrd om i de talrige Abildbuske, som endnu forekommer her i Egnen, bl. a. ved Grøftekanter, og er at betragte som de sidste Levninger af de forsvundne Skove. Og maaske det kæmpemæssige vilde Pæretræ paa Gærdet Vest for Balstrup har samme Oprindelse.

Den lille Skov Møllelykken er aabenbart forsvunden omkring 1660, altsaa i Svenskekrigenes Tid; saa meget des mere morsomt er det, at man paa Gærdet fra Kommunehuset ved Torped og ned til Aaen endnu finder en Mængde Skovplanter: Hvid og gul Anemone, Lærkespore, Bingelurt og mange andre dér, hvor Møllelykken i gamle Dage laa; der kan man se, hvor Planterne holder fast i det Terræn, de en Gang har ejet; i halvtredje Hundrede Aar har de ligget herude paa det smalle Stykke Jord og kæmpet for Livet; men nu er det ogsaa forbi: Menneskene er ved at rydde Gærdet og gøre Skovplanterne husvilde — det er egentlig næsten Synd, naar man tænker paa, hvor troligt de har holdt ud.²⁾

Norden for Kirken og Klostret var Udsigten spærret af tre sammenhængende Skovpartier, nemlig Nørrehaven, Hestemarken og Munkehaven; den første umiddelbart Nord for den nuværende St. Bendts-

¹⁾ Abilden kunde naa et betydeligt Stammeomfang, se herom P. Jensen: Skovbruget i gamle Dage i Kværndrup Sogn (Aarb. f. dansk Kulturhistorie. 1896. Udg. af Poul Bjerge).

— ²⁾ Jfr. C. Raunkiær: Formationsundersøgelse og Formationsstatistik (Botan. Tidsskr. Bd. 30. Kbhv. 1909. S. 44—60).

gade; Hestemarken laa igen udenfor førstnævnte og var, som Navnet siger, et Stykke indhegnet Skov, der var forbeholdt Hestene. Det samme kendes utallige andre Steder fra, ligesom ogsaa Kohaven, Folehaven, Svinetykket o. lign. har samme Oprindelse.

Den tredje og sidste af disse Skove strakte sig omtrent fra den nordlige Ende af Amtstuegaardens Have ud over Bakkerne i Retning af Ørslevunderskov og hed Munkehaven.

Vi maa nu se paa, hvad Rolle disse tre smaa Skovstykker spillede i Klosters og Omegnens Liv i gamle Dage. At de sammen med Ringstedegnens andre Skove bidrog til at live op i Landskabet og forskønne det, siger sig selv; men vi kan godt komme lidt nærmere ind paa Livet af de Gamles Færden i disse Skove, ikke mindst paa Tider, hvor der var Fest- og Højtidsstemning over det gamle hæderkronede Ringsted. Man tænke sig blot tilbage til Dage, hvor Byens Befolkning smykkede sig bag de smaa Huses beskedne grønne Ruder, hvor de katolske Kirkeklokkers Malm sang deres rungende Toner ind gennem Munkehavens nys udsprungne Løv — Livet i disse fjerne Tidens Ringsted kunde ogsaa have sin dybe, stille Poesi; nu har vi jo kun Minderne tilbage.

For at gaa rigtig langt tilbage i Tiden opsøger vi et gammelt Pergament fra 1135,¹⁾ hvor Kong Erik Emun skøder Halvdelen af Ringsted Skov til Klosteret, og i 1148²⁾ faar det „Thislund“ Skov. Det

¹⁾—²⁾ Kr. Erslev: Repertorium diplomaticum Regni Danici mediævalis I. 1894—95.

er nu slet ikke saa helt nemt at klare, hvad Kongen mente hermed, for det ligger jo et temmelig godt Stykke tilbage i Tiden. Og desværre er mange gamle Middelalderdokumenter gaaet tabt under Reformationens Kampe; det faar man det tydeligste Begreb om, naar man gennemblader Lensregnskaberne fra det 16. Aarhundrede; for Ringsted Klosters Vedkommende er de saa godt som alle indheftet i sønderklippede Stumper af Pergamenter fra Middelalderen, mest gammel Kirkemusik, som de lutherske Præster og Lensmænd ansaa det for en Gud velbehagelig Gerning at ødelægge.

Saa langt tilbage i Tiden som i det 12. Aarhundrede er vi berettigede til at tro, at Ringsted Skov og „Thislund“ er noget nær et og det samme; Munkehaven kan godt have strakt sig ud til „Tisselbroen“, som Broen paa Holbæk Landevej mellem Haraldsted- og Gørlev Søer endnu kaldes, og umuligt er det slet ikke — selv om det naturligvis ikke er bevist —, at Tisselbro en Gang har heddet Thislund Bro.

Et lille Træk ligesom støtter denne Opfattelse: I Svenstrup Godsarkiv (ved Borup) findes en Fortegnelse fra 1751¹⁾ over de midtsjællandske Broer, som trænger til Reparation; heri nævnes ogsaa „Tislebroe“. At Navnet staves saaledes og utvivlsomt ogsaa i det 18. Aarhundrede har været udtalt paa samme Maade, tyder stærkt paa, at „Tisle“ blot

¹⁾ Frits Heide: Registratur over Svenstrup Godsarkiv. Kbh. 1917: VII, 43.

er en afjasket og svækket Udtale af det gamle „Tislund“. Hvis det er rigtigt, ved vi, hvor nævnte Skov laa i det 12. Aarhundrede, og at Resterne af denne store Skov senere bar Navnene Munkehave, Nørrehave og Hestemarken.

Og endnu en Ting maa vi dog ogsaa omtale: Saxo Runemester fortæller i sin Danmarkskronike,¹⁾ at Biskop Absalon i 1171 gav den sjællandske Kirkeret paa Sjællandsfars Landsting i „Ringstade-Lund“ — hvad kan nu det have været?

Ja, som vi senere skal se, laa der paa næsten alle Sider af Byen store Skove; man skulde synes, at den, der var nærmest knyttet til Klostret og Ringsted, just maatte faa Navnet Ringstade-Lund. Saa mener Forfatteren af denne Skildring, at med det Kendskab, vi nu har til Ringsteds nærmeste Omgivelser, maa den sjællandske Kirkeret være givet i den nu forsvundne Munkehaveskov og ikke, som Professor Hans Olrik mener i sin Bog om Absalon, i det nuværende Kærehave. Det vilde dog i Betragtning af de her skildrede Forhold være ret mærkværdigt, om man den Gang skulde have kaldt Kærehave „Ringstade-Lund“. Nej, det har nok snarere været Munkehaven, og saa gør det os ondt at maatte berøve Kærehave Æren af det fine Selskab, som i 1171 var samlet til den sjællandske Kirkerets Daabsfest.

Mens vi er oppe ved Kirken, bør vi se en lille Ting, som maaske har sin Interesse. I den nordlige

¹⁾ Saxo Grammaticus: Danmarkskronike v. Axel Olrik.

Kirkegaardsmur med den store Stentrappe sidder der en gammel Laage og under denne Laage ligger der en Jernrist, som ifølge hele sin Forarbejdningsmaade ikke synes at være af saa helt ny en Dato. Hvor den har ligget før, har det hidtil ikke været muligt at faa oplyst; men det ser unægtelig stærkt ud til, at vi netop her har en af de gode gamle Kirkegaardsrister for os.

Læser vi f. Eks. i den første reformatoriske Biskop, Peder Palladius's, Visitatsbog,¹⁾ ser vi, at der under enhver Kirkelaage skulde ligge en Rist, for at Svin og Kvæg ikke skulde gaa ind paa Kirkegaarden og „beskide og beklikke det hellige Sted“. Ordenen paa Kirkegaardene var i de første Aarhundreder efter Reformationen ikke den allerbedste,²⁾ og den har heller næppe været eksemplarisk i de dodes Have omkring St. Bendts.

Hvor langt imod Nord Munkehaveskov har strakt sig ved Udgangen af det 16. Aarhundrede, faar vi paa en ganske morsom Maade at vide, idet to forskellige historiske Aktstykker, som hver for sig ikke siger ret meget, støder sammen omkring samme Tid og udfylder hinanden.

Nede i Biblioteket i Zittau i prøjsisk Sachsen fandt Professor Troels-Lund en Rejsebeskrivelse, som en tysk Student havde forfattet,³⁾ kort efter at

¹⁾ Peder Palladius's Visitatsbog v. C. Rosenberg. Kbhv. 1911. S. 8. — ²⁾ Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden etc., se Register under Kirkegaard. — ³⁾ Michael Francks Rejse etc. 1590 (Danske Magasin. 5. R. I. 1887—89. S. 271).

han i 1590 havde besøgt Sjælland og ved denne Lejlighed ogsaa Ringsted Kloster.

I denne Beretning, som vi forøvrigt om et Øjeblik vil vende tilbage til, staar der, at der lige udenfor Ringsted Kloster ligger en ganske køn lille Skov; men man skal ikke gaa ud til dennes yderste Grænse, for der staar en Galge, over hvilken der er opslaaet nogle mægtige Hjortetakker, og i Galgen hænger der en Krybskytte. — Altsaa denne Galge staar lige udenfor Munkehave Skov.

Nu kommer den anden Historie.¹⁾ Her er Sagen den, at Adelsmændene Erik og Kristoffer Krafse (Krause) til Assendrup har haft deres Skytte inde paa Kongens Vildtbane i Bedsted Skov. Kongens Jæger opdagede, at Skytten havde skudt et Dyr; men denne var bevæbnet med to lange Bøsser og satte sig selvfølgelig til Modværge, da Kongens Jæger vilde anholde ham. Han lagde den ene af Bøsserne til Kinden og brændte løs. Skuddet ramte Hesten under Jægeren. Fyren blev dog overmandet og ført til Ringsted, hvor han „haardt og pinligt“ blev forhørt om, hvor ofte han før havde været paa den Galej. I et harmdirrende Brev fortæller Kongen de to Adelsmænd, at han har ladet deres Skytte ophænge i en Galge midtvejs mellem Ringsted og Benløse; de to lange Bøsser er ophængt ved Siden af Synderen, og Geviret af den skudte Hjort sidder over Galgen. — Resultatet heraf er, at Galgen staar midt imellem Ringsted og Benløse, og af den første

¹⁾ Kancell. Brevbøger ⁴/₂ 1588.

Beretning saa vi, at den stod lige udenfor Munkehaveskov — altsaa strakte Skoven sig i de Tider omtrent halvvejs ud til Benløse.

Saadan kan man undertiden være heldig og lumskesig til et historisk Resultat ad flere forskellige Veje, som mærkværdigvis alle fører til Rom, om man saa maa sige.

Det kunde ligge nær at spørge, om Ringsteds Borgere i det 16. Aarhundrede frit havde Lov til at færdes og tumle sig i Munkehaveskov og de tilliggende Skovparter, og hertil vil vi svare: næppe. Den var ganske utvivlsomt forbeholdt Klosters Beboere; selv om der vel ikke stod Plakater med „Adgang forbydes Uvedkommende“, forstod Klosterfolkene sikkert at holde Justits i deres Enemærker, og saa maa man vel huske paa, at Respekten i de Tider var ganske overordentlig stor for Konge og Gejstlighed — det være ikke sagt til Forklejnelse af Respekten for samme i vore Tider.

Fra den tyske Students Beretning ved vi, at Munkehaveskoven var indhegnet, og at der i denne færdedes baade Hjorte, Vildsvin og en Mængde Egern; disse skønne Sager var det sikkert ikke en ganske almindelig Borgermands Sag at gaa i Lag med. Naturligvis kunde han nyde Herlighederne paa Afstand, men heller ikke mere.

Og dog kan vi ikke nægte os det beskedne, men desværre saa ørkesløse Ønske: „Gid Munkehaveskov, baade med Vildsvin, Hjorte, Egern og alt andet, var her den Dag i Dag; det maa dog alligevel

paa sin Vis have været skønne Tider i det gamle Ringsted!“

Munkehaveskov maa nu ikke opfattes som en slet og ret Luksuskov; man tog da ogsaa nogen Nytte af den. De nedfaldne Grene, Vindfælderne, indsamledes og brugtes enten i Klosters Ovne eller solgtes maaske ved en og anden Lejlighed til en Borger i Byen; den almindelige Pris for et Læs Vindfælder var i det 16. Aarhundrede 10 Skilling eller i Naturalier: en Gaas.¹⁾

Den anden Nytte, man havde af Skovene, var den, at Svinene dreves paa Olden i dem. I Munkehaveskov, hvortil kun Klosters egne Svin havde Adgang, kunde der i 1653²⁾ gaa 7, i 1654²⁾ derimod 50 Stykker; Oldenhøsten var naturligvis noget varierende fra det ene Aar til det andet. Baade i det 16. og 17. Aarhundrede holdt Byens Borgere ogsaa Svin; ofte klager Kongerne over, at vilde Flokke strejfer om i Gaderne og hindrer Færdslen; men Ringstedborgernes Svin blev sendt paa Olden i Haraldsted Skov, saaledes læser vi i Lensregnskabet for 1585,²⁾ at Grovsmed Peder Sørensen her af Staden har 12 Svin gaaende i Haraldsted, Bager Rasmus Hansen har 10 og Jørgen Bartschiær 5.

Svineholdet var gennemgaaende stort i de Tider, da hverken Pasning eller Foderspørgsmaal frembød særlige Vanskeligheder; hver Mand fik sit

¹⁾ Se f. Eks. Svenstrupgaards Lensregnskab 1619—22. Rigsarkivet. — ²⁾ Ringsted Klosters Lensregnskab 1585, 1653 og 1654. Rigsarkivet.

Mærke indbrændt paa sine Svin, og saa kom de i Skoven.¹⁾ Det var ikke saa helt smaa Forsamlinger, der i gamle Dage travede rundt i Skovene; i 1653 gik der 3308 Svin i Ringsted Klosters Skove, og i 1654 paa de samme Steder 3003 Stykker.

Naar Oldensvinene var 3 eller 4 Aar, altsaa ude over deres fagreste Ungdom, blev de slagtede og nedsaltede, og hvert kongeligt Len sendte saa en passende Portion til Københavns Slot. I 1584 afgik saaledes fra Ringsted Kloster 200 Oldensvin til Kongens Husholdning.²⁾

Munkehaven og de tilliggende Skovpartier fik deres Knæk i Svenskekrigenes Tid; som allerede antydet maa vi ikke skyldte Svenskerne for det altsammen; thi Borgerne selv gik aabenbart haardt frem mod disse nærliggende Skove. Det er ganske forbavsende at se, hvilket Ødelæggesarbejde der blev øvet her: I selve Munkehaveskov blev hugget 486 hele Egetræer, 64 Aske og 52 Bøge; af Egestævninger fandtes 1238 sparestore (d. v. s. anvendelige til Spær) og 165 bjælkestore. Desuden var 25 Ege afbrændt og 25 Elme afhugne. I Hestemarken afhugget 430 Aske og 302 Ege; Egestævninger 421 sparestore, 72 bjælkestore og 7 Ege afbrændt. Ialt kostede Krigstiden disse Skove 1499 store Træer og 1986 mer eller mindre betydelige Stævninger; des-

¹⁾ Indbrændingen af Svinene er skildret i Jeppe Aakjær: Jens Langkniv. Kbh. 1915. S. 111 ff. — ²⁾ Ringsted Klosters Lensregnskab 1584. Rigsarkivet.

uden blev Underskoven flere Steder fuldstændig plyndret.

Selv om Underskoven nok ret hurtigt er kommen i Vækst igen efter den Behandling, har det knebet mere med Overskoven; der har næppe staaet saa mange Træer tilbage. For Hestemarkens og Nørrehavens Vedkommende kender vi, at Kongen i 1664 solgte disse to Strækninger til Borgmester Claus Pofvelsen i Ringsted.¹⁾ Denne gav 500 Rigsdaler for Jorden „med de derpaa staaende Egetræer“. Samme Claus Pofvelsen er nok den, der har fjernet de sidste Rester af Skov fra Hestemarken og Nørrehave.

Om selve Munkehaveskov fortæller en Specifikation paa Skovenes Tilstand i 1698,²⁾ at nævnte Skov er et lidet Indelukke og bestaar af nogle gamle top-hugne Egestumper samt god Underskov af Buske og Tjørne. Højest sandsynligt har de sidste Kratrester af den en Gang saa kønne og store Ringstade-Lund eller Munkehaveskov ligget som besværlige Hindringer for Agerdyrkningen helt op til Udskiftningstiden omkring Aar 1800, hvor den Stigning i Agerbruget, som da fandt Sted, fjernede dem ganske fra Jordens Overflade.

I hvert Fald vil Botanikerne i vore Dage næppe finde noget, som med absolut Sikkerhed kan sættes i Forbindelse med Munkehaveskov; det eneste, som

¹⁾ Kronens Skøder $\frac{2}{4}$ 1664. — ²⁾ De danske Skoves Tilstand 1698—1740 (Specifikation paa Skovene i Sjælland. Ringsted Amt). Rigsarkivet.

maaske er tilbage, turde være lidt Blommekrat i Havgærderne ved Stien bag om Byen og et Par Æble- og Pærestammer i den nordligste Kant af Amtstuegaardens Have; men det er endda yderst tvivlsomt.

Lader vi nu Blikket glide lidt længere ud fra den nordlige til den vestlige Horizont, møder det atter Skov, nemlig omkring Ørslevunderskov, hvor Navnet bærer Vidne derom. Helt op ved Aar 1800, hvor Udskiftningskortene blev til, findes der paa disse en Del Agernavne, som hentyder til Skov. Akkurat det samme gælder Egerup. Og paa Markerne bagved Torped laa Hjemskoven, som strakte sig mellem Bringstrup og Sigersted.¹⁾

Denne Skov har dog ikke haft nogen rig Bestand af Træer siden Midten af det 17. Aarhundrede. Lensregnskabet 1653 meddeler, at den kun kunde afgive Olden til 2 Svin i det Aar, hvorimod den dog i 1654 kunde føde 30 Svin, og Ødelæggelserne under Svenskekrigen opviser 3 Ege afhugget ved Roden, 64 sparestore Egestævninger og 21 bjælkestore samt 2 afbrændte Ege; men det har sikkert været tilstrækkeligt for den Smule Skov. Dermed være dog ikke sagt, at der ikke var Krat- og Underskov; det har der sikkert været i rigelig Mængde paa hele Strækningen mellem Bringsted og Sigersted.

Specifikationen af 1698 siger om „Siersted Hjemskov“, at den „bestaaer udi nogle gamle forfurnede Ege- og Bøgestumper, som udi forrige Feidetider

¹⁾ Paagældende Kort i Matrikulkontorets Arkiv.

Toppene ganske afhugne blev“. Iøvrigt beretter den gamle Sognepræst Beyer i Bringstrup,¹⁾ at Hjemskoven skal have strakt sig helt forbi Sigersted og ned paa Skellerøds Agre; men hvorvidt dette er sandt, kan ikke siges, og vi tror ham ikke umiddelbart paa hans glatte Ansigt. En Del af Hjemskoven nævnes i 1654 som Torpe Stube og kunde føde 1 Svin.

Nok er det imidlertid, at disse Skove Vest og Nordvest for Ringsted efter al Sandsynlighed i ældre Tider dannede et sammenhængende Hele med Bjernede Storskov og Sorøskovene, og at Landsbyerne først lidt efter lidt fik boret sig ind og gjort lyst i den tætte Skovmasse.

Og vi tror saa godt den førnævnte Ulrich von Werdum, naar han fortæller, at han den 1. Maj 1673 paa Rejsen fra Sorø først kom „gennem en yndig Bøgeskov, hvori forskellige store Søer med frisk (= fersk) Vand ligge, og derpaa over stenet Mark med Smaaskov til Staden Ringsted“. Saaledes har Billedet nok ogsaa formet sig for den Rejsende.

Men nu vandrer vi hen over Torvet og drejer op ad Nørregade med de lave Huse og de smaa, grønne Vinduesruder. Hist og her er der Bislag, som rager ud i Gaden, der er smaa, kantede Karnapper, hvor mere velhavende Beboere har til Huse, og mange Steder staar der grønne Bænke og læner sig op imod Muren. Her holder Vægteren til om Nat-

¹⁾ Seyer Mahling Beyer: En geograf.-hist. og oeconomicisk etc. Beskrivelse over Bringstrup og Sigersted Sogne. Sorøe 1791.

ten, naar han tager sig en lille, stilfærdig en paa Øjet mellem to Ture rundt i Byen. Disse Bænke var i Slutningen af det 18. Aarhundrede de velvise Ringstedfædres Sladreskamler, naar de om Aftenen efter endt Arbejde smøg deres Merskummer; men ogsaa først i det 18. Aarhundrede; thi i det 16. og 17. var man ikke saa fordærvet, at man røg Tobak.

Hist og her er der foran de lave Huse en lille Vinduesgaard, hvor Stokroserne ranker sig opad Muren, og hvor Matrem, Balsam, Lavendel og Krusemynt udsender deres berusende, krydrede Duft i den stille Aftenluft.

Fra Bommen fortsætter vi ud ad Roskildevejen, som er belagt med en respektabel Steene-Broe ud til det Sted, hvor Benløse Mark begynder. I 1751 var den dog aabenbart blevet noget defekt og hullet; vi læser nemlig om, at den trænger til en Reparation paa 16 Rigsdaler.

Foran os ligger nu et Stykke aabent Land, nemlig Benløse Jorder; Forholdene den Gang var væsentlig som nu; thi Benløse er en ældgammel By, hvis Anlæggelse gaar helt tilbage til Hedenskabets Dage, og hvis Jorder i umindelige Tider har været skovfrie og under Plov. Der har nok i gamle Dage været en Del Vandløb, som vi ikke kender mere; thi i Brofortegnelsen af 1751 staar der nævnt tvende smaa Broer paa Benløse Mark, Bingingsbechs Bro Sønder for Benløse og Beene Broen Øster for samme By. Disse Navne vil vist næppe være til at finde mere.

Paa den anden Side Benløse kommer vi igen til Skov, nemlig den saakaldte Benløse Søskev, der laa mellem Byen og Haraldsted Sø. Denne Skov har sikkert ikke været særlig stor; i 1653 takseredes den til 3 Svins Olden, og Tabene i Svenskekrigen beløb sig til 37 Ege, 8 Bøge og 192 sparestore Stævninger. Men kønt er der endnu derude i de ensomme Krat Sonden for Søen, hvor Eg og Bøg ranker sig op over en Underskov af Snebolle, Abild og Kaprifolium, medens saa typiske Skovbundsplanter som hvid, gul og blaa Anemone, Druemunke og den sjældne blaatoppede Kohvede dukker sig under Buskene.

Om Benløse Søskev en Gang i Fortiden har strakt sig over til den lille Skovlod, som ligger ude ved Slangerupgaarden, haves der intet Bevis for; men det er jo muligt. En anden Ting er det, at Benløse Søskev løb Østen om Haraldsted Sø og stødte op til de store Skove ved Valsømagle, Haraldsted og Allindemagle; men saa langt tør vi ikke vove os bort, for saa kommer de store skjoldenæsholmske Distrikter med ind i Historien; blot kan vi lige nævne for Sammenligningens Skyld, at i 1653 kunde Allindemagle Skov føde 340 Svin, Haraldstedskovene 744 og Valsømagle- samt Valsøllilleshovene 498.

Saa er vi paa vor Vandring naaet om Østen for Byen; her befinder sig Byjorden, eller som den i det 16. Aarhundrede hed: Slaaderne, der er meget gammel opdyrket Jord. Muligt nok har der hist og her paa disse Strækninger været lidt Krat; men

det har dog ikke været saa stort, at det spærrede Udsigten til Kærehave.

Nogle har paastaaet, at dette Navn skulde tydes som Klagehaven, nemlig det Sted, hvor man paa Tinge fremførte sine Klager; dette er ganske afgjort urigtigt; baade det Navn og Kærup hentyder til Egnens Beskaffenhed med Sumpe og Moser. Men Kærehave var i gamle Dage meget større end den nu er; særlig paa Sydsiden er der fjernet ret store Partier. I 1654 takseredes den til 50 Svin, nemlig lige saa mange som i Munkeskoven ved Bjerred. Men her maa det dog bemærkes, at man absolut ikke der udfra maa bedømme Kærehaves daværende Størrelse i Forhold til Munkeskovens nuværende; det bliver et galt Regnestykke, eller om man vil sige med et matematisk Udtryk: Løsning af en Ligning med 3 ubekendte, og det lader sig som bekendt ikke gøre. I Svenskekrigen blev der i Kærehave hugget 27 Ege og 148 Egestævninger.

I vore Dage finder Øjet kun Skov paa den anden Side af Kærehave ude ved Rosengaardens og Giesegaards Skove, naar lige undtages de smaa Skovstrækninger ved Adamshøj og Nordgaarden; i gamle Dage var det noget ganske andet. I det 16. Aarhundrede strakte der sig ude mod Øst en overordentlig stor Skov ved Navn Bedsted Skov.

Den var saa omfangsrig og vanskelig at finde sig til Rette i, at Kongen i 1573¹⁾ maatte give sin Skovrider derude særligt Paalæg om nøje at lære

¹⁾ Kancell. Brevbøger ¹⁰/₁₀ 1573.

sig Veje og Stier at kende, saa han kunde give Kongen Besked herom, naar Hans Majestæt behagede at komme did.

Men ogsaa denne Skov var underkastet Forgængelighedens triste Lov; i Tidernes Løb huggede man væk af den, og da Udskiftningstiden kom, var det kun sørgelige Ord, der kunde siges om Bedsted Skovs fordums Herlighed. I Skjoldenæsholms Godsarkiv befinder der sig et Dokument, der bærer Navnet: Conradsborgs Baronies Particuliere Efterretninger pro 1780, og i dette læses:

„Det omtalte Bæsted bestaar ikkuns af nogle smaa krogede Eegetræer, Eege Purrer og noget uanseeligt Gjersel Hugst, som ikke er af synderlig Værdi, ey heller kand grunden formedelst dette Purre Tøy, producere nogen fordelagtig Høeslett, uagtet det gives navn af Enge, men det er imidlertid efter skønnende en Strækning paa 6 à 800 tønder Land, hvoraf Jorderne synes at være gode til Korn Sæd. Af dette kunde her opryddes saa meget som en Eiere fandt for godt at inddele til Sædeland, neml.: ca. 50 tønder eller mere aarlig. Det vilde vel koste andseeligt med oprydningen, og de mangfoldige Steenes opbrækning, men fordeelene vilde i tiiden blive noget anseeligere. Dend gandske Strækning er for sig selv Indhegnet.“

Det var i og for sig ret naturligt, at der hvilede Skovskyld paa disse Jorder omkring forrige Aarhundredskifte,¹⁾ selv om Skoven var borte, og der

¹⁾ Udskrift af Udskiftningsforretningen. Frits Heide: Ringsted Klosters Godsarkiv (Fortid og Nutid. 2 Bd. S. 156—163).

kom Folk, som turde give sig i Lag med den kar-
rige, stenede Jord; af den Grund havde Gilsager-
gaardene indtil for et lille Aarhundrede siden Skov-
skyld at svare; thi nogle af de nuværende Gilsager-
gaardes Lodder er netop Dele af den ældgamle Bed-
sted Skov. Dermed er dog slet ikke sagt, at Gils-
agergaadene først er opstaaet i en ny Tid; tvært-
imod — vi læser allerede om dem i de gamle Lens-
regnskaber fra det 16. Aarhundrede.

Den Strækning blandt Ringsteds nærmeste Om-
givelser, der har været aller vanskeligst at faa Hold
paa, er den, der i det 16. og 17. Aarhundrede hed
„Balstrup Egede“. En Mængde gamle Dokumenter
er blevet søgt igennem, og Egnen er blevet under-
søgt botanisk paa Kryds og tværs, om der muligt
et Sted enten skulde være en sparsom Oplysning
om, hvor Balstrup Egede var at finde, eller om nogle
Skovplanter endnu skulde have forputtet sig paa et
ensomt Gærde — men alt ganske uden Resultat.

Først da den mundtlige Tradition traadte til,
løstes Gaaden, og at vi nu ved, hvad Balstrup Egede
er, og er i Stand til saa nogenlunde at ridse dens
Historie op, skyldes væsentlig den Omstændighed,
at Navnet „Egedes-Engen“ indtil for en Menneske-
alder siden endnu brugtes om Strækningen fra
Adamshøj og Vest efter til Balstrup. Hvorledes
Forholdet med Balstrup Egede har været i det 16.
Aarhundrede, er ikke godt at sige; ifølge Ringsted
Klosters Jordebøger for 1566, 1579 og 1585¹⁾ svarede

¹⁾ Rigsarkivet, Lensregnskaberne.

nemlig 8 Mand i Tolstrup — mærkeligt nok ikke i Balstrup — Skat „Aff Ballstrups egitt“.

Men det Spørgsmaal skal vi ikke fordybe os i; her drejer det sig jo kun om at bestemme, hvilken Rolle Balstrup Egede spillede i det midtsjællandske Landskab.

Skov i samme Forstand som de øvrige Strækninger, vi her har behandlet, har Balstrup Egede absolut ikke været; saa vilde Dokumenterne have omtalt det paa anden Maade, end de gør. Synsforretningen efter Svenskekrigen omtaler overhovedet ikke dette Stykke Jord, og den tager dog ellers den usleste Stump Skov med. Og i Frederik III's Skøde af 1664 paa Ringsted Kloster til Hofslagter Niels Olufsen¹⁾ nævnes „et Omraade, kaldet Balstrup Egede“; men der siges ikke noget om, af hvad Art „Omraadet“ er.

Her var det saa, den mundtlige Tradition kom til; det Billede af „Egedes-Engen“, som nedenfor vil blive skildret, skyldes samstemmende Meddelelser fra den nu afdøde „kloge Ellen“, den gamle Ole Jensen og sidst, men ikke mindst, fra Tømremester Hans Christensen, som med megen Interesse har samlet Traditionerne fra sin Hjemegn. De tre Meddelere er alle af Balstrup.

Billedet er følgende:

I Midten af forrige Aarhundrede var store Dele af den saakaldte „Egedes-Eng“ det klare Vand; i nyere Tid er der udført omfattende Dræninger her-

¹⁾ Kronens Skøder 7/, 1664.

ude for at faa gjort Strækningen anvendelig til Græsning og Agerjord; Krattet bredte sig fra alle Sider ud i „Engen“, det vrimlede med Pile og Elle, og i Ole Jensens unge Dage stod der i den vestre Kant gamle Pilestubbe, hvorom der var opsat Græs-bænke, hvor Folkene kunde holde Hvil og spise, naar der arbejdedes i Engen. Disse Drag, som i Mands Minde hørte til Gaardene i Balstrup, blev først sent ryddet for Krat; i lange Tider havde det været Brug, at Loddernes Ejere gav Risbrændet bort til dem, som vilde hugge det bort, og da Banen blev anlagt, forsvandt den største Del af Balstrup Egede.

Skal vi tyde, hvad der ligger i Navnet, maa vi erklære, at „Egedes-Engen“, naar undtages de mest sumpede Dele, en Gang har været Voksested for en Egeskov; men i saa Fald maa den være forsvundet for mange Hundrede Aar siden; hverken Traditionen eller de historiske Aktstykker kender noget til Egetræerne.

Men ude ved de Par Gærder, som endnu krydser gennem „Engen“, og i en enkelt Grøft kryber de fredløse hvide Anemoner sammen under Tjørnene; maaske var der Tider, hvor de boltrede sig frit i lyaabne Egeskove, isprængt med Ellekrat, hvor gule Iris skar deres lange Sværdblade op mellem krybende og krogede Træstammer; den Gang rugede Tranen, og Rørdrummen stod stiv og stille paa et Ben ude i Sumpen og klukkede hult, naar Solskiven nærmede sig Skovens vestlige Kant; men de Dage er længst forbi — nu gaar der Plovjern hen

over de smuldrende Rester af Fortidens ødelagte Skov.

Syd for Ringsted har Udsigten i det 16. Aarhundrede næppe været saa meget forskellig fra den nuværende. Maaske har Skovparterne ved Sørup og Sandbygaard strakt sig noget nærmere op ad Byen til end nu; men herom vides intet bestemt. Derimod vides det, at der omkring Mulstrup har været ret godt med Krat, og det holdt sig saa længe, at Byens Gaarde endnu ved Udskiftningen i forrige Aarhundredes Begyndelse havde Skovskyld at svare.¹⁾

Sønden for Balstrup og helt forbi den nuværende Udgravning til Køge—Ringstedbanen har der ligget betydelige Mosedrag, der sikkerlig har været Udløbere af den store Æskemose længere Øst paa. Paa disse Moser har der i forrige Tider været en rigelig Vegetation af El, Pil og Birk, hvilket stadige Fund af disse Træsorter bl. a. paa Sognefoged Hans Larsens Jord bærer tilstrækkeligt Vidnesbyrd om. Men Moserne gik over til Eng og fra Eng til Agerjord, fordi der særlig i nyeste Tid er blevet drænet godt derude.

I disse gamle Mosedrag har Sognefoged Hans Larsen gjort talrige Fund af Hestesko, som ifølge Traditionen skyldes Englændernes Krigsgangere. Dette er dog ikke rigtigt; men da den herhen hørende Type Hestesko ret ofte forekommer i midtsjællandske Engdrag, maa vi sige et Par Ord derom; Fund af disse Typer kendes baade fra Svenstrup og

¹⁾ Udskrift af Udskiftningen, Ringsted Klosters Godsarkiv.

Skjoldenæsholm. Disse Hestesko er paafaldende smaa og brede, de mangler den Stødlæbe, som plejer at gaa op foran paa Hoven, og har meget høje, kantede Hager.

En Undersøgelse paa Nationalmusæets 2. Afdeling har godtgjort, at saadanne Sko slet ikke tilhører kraftige Stridsheste, men smaa Bønderheste. Muligheden for, at en Kamphest taber Sko i Moser, er ogsaa yderst ringe i Sammenligning med den, at de fritgaaende Udgangsøg gjorde det; og der ligger Forklaringen ogsaa: Skoene stammer fra Middelalderens smaa løsgaaende Heste, og de paagældende Sko kan derfor antages at være ca. 500 Aar gamle.¹⁾

Hermed er vi saa naaet rundt paa vor lille Søndagstur omkring det 16. Aarhundredes Ringsted; men inden vi helt siger denne Tid Farvel og vender hjem til det 20. Aarhundredes daglige Færd, bør vi vel holde Hvil i en af Næstved-Vejens Grøfter og filosofere lidt over de tvende Spørgsmaal, som har ligget og ulmet under hele denne Skildring, nemlig: Hvorledes kommer man paa Spor efter, om der har været Skove, og hvor de saa har været, i en saa aaben Egn som den, der nu ligger omkring Ringsted?

Det er det ene; det andet lyder: Hvilket Sammenspil mellem Skoven og Befolkningen var Skyld i, at den første trak det korteste Straa og maatte give op?

¹⁾ Smlg. A. Daul: *Illustrierte Geschichte des Hufeisens*. Wien 1893.

Vi kan besvare dem begge ganske kort:

Bruger man sine Øjne fornuftigt, naar man vandrer ud over Ringstedegnens lange Markskel, vil man, som oftere antydet, lægge Mærke til, at Skovbundsplanter paa disse Gærder har fundet et Fristed, som de ellers ikke nøjes med. Mange Steder blev Skovene allerede ryddet i Svenskekrigens Tid; men Krattet holdt fast i Jorden. Herfra vandrede¹⁾ Skovplanterne over i de Hegn, som blev til ifølge Forordningen af 29. Oktober 1794, og her blev de saa, da ogsaa Krattene som Følge af de nyere Tidens mere intense Agerbrug forsvandt.

Planterne leder os altsaa paa Sporet, og tager vi deres Vink med, naar vi saa vandrer igennem Arkivernes endeløse Mængder af gamle Dokumenter, da dukker det historiske Billede op Træk for Træk, som naar man i Mørkekammeret spændt følger Negativets gradvise Opdukken paa den fotografiske Plade under Fremkaldervædsakens tryllende Indflydelse. Saaledes er ogsaa dette Billede af Ringstedskovenes Historie gradvis blevet til.

Men saa det andet og sidste Spørgsmaal: Hvad var Grunden til, at Skovene forsvandt?

Kort og godt: Menneskenes hensynsløse Hugst i Skovene og deres Ligegyldighed overfor Spørgsmaalet om Nyplantning og Foryngelse. Fra gammel Tid, da den danske Skov var stor og besværlig, reg-

¹⁾ Om Plantevandringer se R. Sernander: Den skandinaviske vegetationens spredningsbiologi. Berlin og Uppsala 1901. Og E. Warming: Den danske Planteverdens Historie efter Istiden. Kbh. 1904.

nedes et Stykke Jord uden Træer for langt mere værd end et med Træer; da gik Bestræbelsen mod at gøre saa lyst og rydde saa meget Skov som muligt; det laa i Agerdyrkingens Interesse.

Fra Skoven hentede man Brændsel til Husholdning, og hvor ødselt man gik til Værks, kan belyses med et lille Træk:

Af et kongeligt Brev, dateret 30. Januar 1571,¹⁾ fremgaar det, at Margrethe Bassesdatter paa Gaarden Rollerup under Antvorskov haardnakket blev ved med at hente Brænde i Klosters Skove, til Trods for at Prioeren paa lovlig Vis allerede havde givet hende 300 Læs Ved (hvert Læs = ca. $\frac{1}{2}$ Favn) til Ildebrændsel i mindre end 5 Maaneder! Det er jo forstaaeligt, at Kongen blev gnaven over den Slags Ting; men der gik næppe en Uge, hvor han ikke havde slige Breve at skrive, snart til det ene Sted i Landet, snart til det andet.

Vi tager et Eksempel til: Den 27. Marts 1562¹⁾ skriver Kongen til Lensmanden i Aarhus om, at Kantoren ved Domkirken i høj Grad forhugger Domkirkens Skove, ja endog omhugger hele grønne Bøge og fører dem baade med Grene og Løv ind til Byen for at anvende dem paa sine Arvegaarde. Dette Forhold maa Kongen selvfølgelig have ændret, og han tilføjer spydigt, at hele denne Historie vel ikke kan interessere Lensmanden ved sin Nyhed.

I Skoven brændte man Trækul, Salpeter, og ved Kysten indvandt man Salt af Havvandet — Brænds-

¹⁾ Kancell. Brevbøger.

let maatte Skoven levere i alle Tilfælde. Man lod Kvæg og Svin gaa frit derude, og Skoven maatte selv sørge for sin Foryngelse. Saa vidt muligt skaanede man de store, gamle Træer, fordi de gav Olden — de unge maatte se, om de kunde komme gennem Ødelæggelsens Skærsild og blive store. Skovdriften den Gang var mere baseret paa Avl af Frugt (Olden) end paa Produktion af Brænde.

Først da regelmæssig Skovdrift blev indført i Slutningen af det 18. Aarhundrede, ændredes dette Forhold; men da var, som vi for en lille Del af Danmark har set det i denne Skildring, store Strækninger af de gamle Skove for evigt gaaet over i Historien.

Da Tycho Brahe tabte sin Sag i Ringsted.¹⁾

Som det gaar den Dag i Dag, saaledes gik det ogsaa i længst henfarne Tider, da Ringsted var en betydelig By: nogle rejste fra den med gode Minder, og andre kan ikke høre dens Navn, uden at Ærgrelser prikker dem i Skindet; en af disse sidste var Astronomen Tycho Brahe.

Som bekendt ejede han Øen Hven; men til de store Brahe'ske Familiegodser hørte ogsaa en Del midt-sjællandske Besiddelser, og for disse havde de paa-

¹⁾ Danske Magazin. 2. Bd. 1746. S. 279.

gældende Brugere naturligvis at aflægge Regnskab for den strenge Herre. Med saa langt borte liggende Besiddelser var der et evindeligt Vrøvl; man maa jo erindre, at Befordringsmidlerne var primitive i hine Tider; men Tycho Brahe var en streng Mand, der ikke lod sig noget byde; han indklagede ikke sine Bønder for Retten, han tugtede dem selv og overlod saa dem at klage.

Den 15. Februar 1592 skumplede en Vogn fra Postgaarden oppe ved Kirken af Sted hen over Nørregades toppede Brosten og ud ad Roskilde til, og i Vognen sad Tycho Brahe. Han var i daarligt Humør; thi han kom lige fra Sjællandsfars Lands-ting, hvortil han havde været indstævnet, og hvor Dommen var gaaet ham fælt imod. Den Gang faldt Latin de Lærde let paa Tungen, saa det kan ikke undre, at Tycho Brahes slette Humør gav sig Udtryk i et latinsk Digt, der i Rytmen tydeligt nok gengiver Vognens Hop og Stød hen over den stenede Roskilde Landevej. Begyndelsen af Digtet lyder:

Judicis est æqvi verum rectumqve tueri,
Non obstare bonus nilqve juvare malos.

Gengiver man dette paa Dansk, vil det omtrent lyde:

Dommerens Pligt det er med Ret og Sandhed at dømme,
ej det gode slaa ned, ikke opmuntre det onde.

Og heraf kan man jo nok slutte, at Tycho Brahe ikke vandt Sagen i Ringsted. Resten af Digtet hand-

ler om samme Tema, nemlig at den lærde Astronom — *testis Deus*, 5: ved Gud — havde givet dem al Anledning til at dømme retfærdigt; han har sandsynligvis ikke sparet paa grove Ord; men det var særlig een Person, som paa en saa sjofel Maade traadte Retten under Fødder, nemlig Lave Beck, som den Gang ogsaa var Landstingsdommer, og han faar baade læst og paaskrevet i Tycho Brahes Digt.

At Digtet er forfattet under de nævnte Omstændigheder, er klart og tydeligt; thi det er undertegnet T. B. Anno 1592 die 15. Febr. In itinere a Ringstadio domum (o: paa Hjemrejse fra Ringsted).

Det er let forstaaeligt, at Tycho Brahe maatte blive gram i Hu over en saadan Medfart i Ringsted; et halvt Aar i Forvejen havde han haft en lignende Sag med de midtsjællandske Bønder; den havde han ogsaa tabt — endda ved Kongens Retterting. Hermed forholdt det sig som følger: Gaardmanden Rasmus Pedersen, en af Tycho Brahes Bønder, havde solgt et Hus i Gundsømagle og efter den strenge Herres Udsagn undladt at opføre Landgilden deraf i sit Regnskab; ligervis havde han solgt et Hus i Bjerred for 13 Mark; heller ikke disse Penge var naaet til Hven. Men saa for dog at faa nogen Valuta havde Tycho Brahe ladet Rasmus Pedersen fange og sætte over paa Hven; samtidig havde han ladet nogle Skrin forsegle og føre ud af Rasmus Pedersens Gaard.

Den ulykkelige Bonde klagede selvfølgelig, og Landstinget gav ham Medhold i, at Tycho Brahes Adfærd var utilladelig; men saa stævnedes Brahe

Landstingsdommerne Erik Walkendorff til Glorup, Niels Parsberg til Sandbygaard, Christen Friis til Borreby og Oluf Bilde til Svanholm for Kongens (Chr. d. IV's) Retterting den 10. Juli 1591. Men heller ikke her fik Tycho Brahe Lovens Medhold i, at hans Fremfærd overfor de midtsjællandske Bønder var forsvarlig.

Der skal ikke sættes nogen Plet paa Tycho Brahes berømte Navn for disse smaa Stridigheders Skyld; set paa Baggrund af den Tids Rets- og Moralbegreber var de heller ikke saa graverende, som vi nu vilde dømme dem til at være; men een Ting kan man nok være enige om: at den store Astronom ikke var populær hernede, og at han paa sin Side afgjort ikke kom til Ringsted for sin Fornøjelses Skyld.

Lauritz Kocks Digt til Ære for Ringsted.

I det kongelige Bibliotek findes et lille Haandskrift, mærket Ny kgl. Samlinger 705, 4to. Det fylder ikke mere end 8 Sider, saa af Omfang er det ikke synderlig betydeligt, og i literær Henseende indtager det ganske vist heller ikke nogen fremragende Plads; men det handler om Ringsted og er ikke uvittigt gjort. Dets Titel lyder: „Ringsted til Ære i sin Alderdom, fremsat af Lauritz Kock Da Rect., Ringstad. Nu Sognepræst paa Rønsis og Proust i

Aads Herred.“ Forfatteren er altsaa den samme, som har gjort Teksten til „Danmark dejligst Vang og Vænge“, nemlig Præsten Lauritz Kock, som i Aarene 1666—1673 var Rektor ved den i 1739 nedlagte Latinskole i Ringsted. Medens hans Nationalsang endnu lever og kendes af enhver Skoledreng, er der næppe mange, som har gjort sig den Ulejlighed at læse Ringsteddigtet igennem inde paa Biblioteket. Det kan nu ikke helt forstaas uden Kommentar — det blev jo til i en Tid, hvor Sproget lød en Smule anderledes, end det gør nu, og der er store Partier, som ikke skal gengives her, fordi de ikke er fri for at være kedelige.

Lauritz Kock begynder med at tale om Paa-fuglen og Stillidsen:

Paafuglens Speile fier, som i hans Rumpe praler,
Vel priis hans Deylighed, og om hans Faurhed taler
foruden færen dog hvad ellers paa ham er
Om Jeg det Roesze skal, da siunis det ey verd.
Paa sin viis Stilletzen vel har saa smukke fære
Hvoraf den prale kand, En Engle sød Musick
I Busk og eenlig Buur, den quidrer det har skick.

Man behøver imidlertid ikke at læse længe for at opdage, at det ikke er Lauritz Kocks Mening at synges om lutter Fugle; der ligger en Tanke bagved: han har Kig paa København; det er den, han mener med Paafuglen, og den kønne Stillids skal betyde Ringsted. Man opdager ved samme Lejlighed, at Vittigheden om den gamle hæderkronede By, der

har faaet sit Navn, „fordi det immer har været et ringe Sted“, slet ikke er af ny Dato; Kock priser „en ringe Sted, ja Ringsted!“ Formodentlig har han i sit Rektorat ved Skolen befundet sig vel; thi han føler sig gennemsyret af Lokalpatriotisme og er gram i Hu over, at man ikke tager Hensyn til Ringsteds høje Alder og sætter den først blandt de danske Byer:

Thi Ringsted, som bør først at staa i denne Sag
Mand sætter allersidst og kliner ind her bag.
Saa slig en daarlig favt, de viisze folek ey sømmer
Best er, man æren den, der ære bør, indrømmer.

I næstsidste Linie forekommer det mystiske Ord „favt“; hvad det betyder, er ikke saa let at sige; den dygtigste Kender af den Tids danske Sprog, Magister P. K. Thorsen, har tydet det for mig som en Fordanskning af det franske faut (Fejl), hvilket ogsaa lyder ganske rimeligt. Efter at Lauritz Kock nu har sat Ringsted i Højsædet, tager han fat paa at dænge Skarn over det stakkels København:

Thi hvad var Kiøbenhafn der Ringsted var i flor,
Den var en fisker flek, og som it Potteskaar.
Hvad er i Kiøbenhavn der ey har ogsaa været
I Ringsted fordum tid, ja meer end dobbelt æret.

Den Betragtning lader sig jo næppe holde fast i vore Dage; der var hverken Dampskibe, Sporvogne, Flyvemaskiner eller slige andre Ting i Ringsted, før de kom i København; men saa vidt tænkte Lau-

ritz Kock jo ikke. Han holder sig til Hoffet, Kongebegravelserne og:

..... den ædle Hertugs Kilde,
did mangan Krøbling gaar men vender hiem saa frisk
fra dette læge-vand, som Tisøe-raske fisk.

Man kan vel nok være enige om, at Ringsted i vore Dage ikke er noget udpræget Turiststed; det lader sig tænke, at Udlændinge besøger Danmark uden at staa af og vandre over Banestien op igennem Søgade; noget saadant kunde ikke tænkes i Lauritz Kocks Tider:

Lod fremmed førster sig til Dannemark forføye
faar de ey Ringstæd seet, de skal sig nep fornøye.
Hvor mangan Polsk og Tydsk har Ringsted vel laandt Huus
Ja tit vel og en Rysk, som selger desmer muus.

De to sidste Linier har ogsaa kulturhistorisk Interesse, de hentyder til de tre Markeder, som holdtes i gammel Tid, og hvor selv Russere langt inde fra de store Skovegne kom til Ringsted for at sælge deres Skindvarer. Dernæst kommer Lauritz Kock til at tale om Dommeren, Borgmester Frandtz Skult; han har sikkert været en skrap Hertug, der nok kunde attrapere en Brandstifter eller notere en, der cyklede paa Fortovet, om der havde været nogen; thi Hovedindholdet af Dommen over ham er, at i Ringsted tøver den, der gør Uret, ikke længe. Ret komisk vender Digteren sig til København og siger.

at den By maatte ikke ønske, at Ringsted gik til Grunde:

Om Ringsted gaar paa Grund det er dig ingen gaaf,
Du kand vel sex loft høyt med skever steene tekke.
I Ringsted langhalm vil til alle huus ey strekke,
Derfor den titul som de tyske førster bær
Det er Durchleuchtighed, er Ringsted alt for kier.

Dette her er — om man saa maa sige — en daarlig Vittighed. Digteren vil give Ringsted et lille Hip, fordi Tagene ikke er saa tætte, som de burde være; med Ordet „Durchleuchtighed“ vil han betegne, at Solen ikke har nogen Vanskelighed ved at skinne igennem dem; men han erindrer ikke, at de tyske Fyrsters Titel er „Durchlauchtighed“; her har han altsaa sagt den fæle Brander. Men vi hører videre:

Hvor kaald end vintren er, vi ey for vaaren gruer,
Om Somren reddis vi ikkun for Soel og Myg,
kand vi undvære dem, og Regn, saa er vi tryg.
Vi seer saa mænd saa skøn en dragt i vore Haver
Naar vi først blæder Kaal og Ormene afskraver.

Men lur ham, Lauritz Kock; til Trods for hans gejstlige Antræk og hans Stilling som Opdrager for de uvorne Peblinge udi Ringsted ser vi ham som en Fyr, der havde Øjnene med sig, naar han — med et Udtryk hentet fra den moderne Ungdoms Leksikon — „filmede“ op og ned ad Gaderne i Ringsted:

I Ringsted finder man dog mangen Pige giev
Om Hun af Barnsbeen end ey er snøret skiev.

Man kunde unægtelig fristes til at spørge, hvoraf Lauritz Kock vidste, at „de gieve“ udi Ringsted ikke brugte Snørliv?

Naa, iøvrigt priser Digteren det Maadehold, som hersker i den lille By:

for Ryske Sabler og for platted Laas (5: Los) og Maar
Vi tager til takke med graat Katteskind og faar
For fransk og Rinsker viin vi bruger øll paa danske
Vor Miød det samme gjør som Viin gjør hos de Spanske
Et rommersk brende viin er ald vor aqvavit,
Naar vi ey hafver Smør saa tør vi bruge fit.

Ak, den sidste Linie gælder ikke mere, og hvad Drikkevarerne angaar, saa er man jo heller ikke forvænt med Udvalg. Men bort fra alle sørgelige Betragtninger: Digteren kommer med den ikke overraskende Meddelelse, at det skal være svært at fare vild i Ringsted; derefter omtaler han selvfølgelig Kirke- og Skoleforholdene og slutter saa:

Vil alde Steder nu sig efter Ringsted klæde
Og aldrig Lekturere end de i Ringsted æde,
I Rigdom skal de snart vil Ringsted overgaa
Saalenge faar de vist for Ringsted bag at staa.

Det var altsaa Lauritz Kocks Digt om Ringsted; unægtelig kunde det have været bedre, end det er; men det er der nu ikke noget at gøre ved; der er ikke saa mange, der har skrevet Digte til Ringsteds Pris, saa man har jo daarligt Raad at være kræsen. Og en Ting tør man nok gaa ud fra: Lauritz Kock har handlet ud fra en ærlig og redelig Vilje.

Da Peter Johansen Neergaard søgte at erobre Ringsted.

Peter Johansen Neergaard er en af de ejendommeligste Skikkelser, der har boet paa det gamle Ringsted Kloster;¹⁾ hans Tid danner et interessant Kapitel i Midtsjællands Historie, og ingen formaaede som han at vippe Ringsted paa den anden Ende og sætte Snakketøjerne i Gang baade hos høje og lave.

Det var ikke, fordi hans Dagligliv gav Stof til *cronique scandaleuse* — tværtimod, han var i sit Privatliv en streng og absolut sober Personlighed; men fordi han i sit Styre af det mægtige Gods var Ringsted By en farlig Nabo; hvor han saa Jord, stræbte han at erhverve den, og som den, hvem megen Magt var i Hænde, nærrede han den ubøjelige Tro, at for Ringsted By var hans Vilje den højeste Lov.

Peter Johansen Neergaard stammede fra en kraftig jysk Bondeslægt; han havde efter Sigende tjent mange Penge paa Studehandelen, og i 1741 var han saa rig, at han ved Auktion kunde købe Ringsted Klosters Gods, der sidst havde tilhørt Jørgen Langfeldt, som imidlertid var gaaet fra det paa Grund af Gæld til Krigshospitalskassen. Ti Aar senere købte Neergaard Slægten Svanes rige Gods Svenstrup i Ramsø og Ringsted Herreder af Grev von Ørtzen og

¹⁾ Frits Heide: Ringsted Klosters Godsarkiv. (Fortid og Nutid. 2. B. S. 156—163).

overlod ham i Stedet derfor sine to mindre Gaarde Tryggevælde og Alslev, som han havde erhvervet sig i 1748.¹⁾

Omkring Midten af Aarhundredet herskede Neergaard saaledes over Ringsted Kloster, Kærup, Mølløsegaard og Svenstrup Godser foruden nogle mindre Ejendomme i Midtsjælland; med andre Ord: hans Jord kunde maales i Kvadratmil.

Allerede faa Aar efter, at Neergaard var bleven Ejer af Ringsted Kloster, havde han kastet sin Kærlighed paa Byen, idet han nemlig vilde have sin egen Mølle. Han fik Byfogden, Jørgen Jacobsen Friis, til at give Bevilling paa Oprettelsen af en Hestemølle paa en af de efter den store Ildebrand ledige Grunde, og han fik Stiftbefalingsmandens, Baron Gersdorps, Approbation herpaa. Tidligere vilde det ikke have været muligt at nøjes med disse Autoriteter, naar man vilde bygge en Mølle; da krævedes en kongelig Bevilling; men efter Konsumptionsforordningen af 31. December 1700 var det Byfogderne tilladt at bevilge Hestemøller i Byerne, naar det skønnedes fornødent. Det var altsaa her, Krigsraad Neergaard slap ud med sin Mølleidé.

Men Fjenden rykkede straks frem herimod.

Sagen var nemlig den, at Have og Hømb Møller tidligere havde besørget Malingen for Ringsted Borgere, og da de nu truedes i deres Næring, protesterede de; det vil sige, de gjorde det igennem deres Her-

¹⁾ Chr. H. Brasch: Vemmetoftes Historie III. Kbh. 1863. S. 164.

skab, Grevinde Ide Margaretha Reventlow, Enke efter Adam Christoph von Knuthen paa Conradsborg, et nu opløst Gods tæt Syd-Sydøst for Ringsted; thi ved kongeligt Skøde af 1682 var de to Møller overgaaet til Conradsborg Gods. Her var til lige det mærkelige Forhold, at de to Møllere havde Møllværkerne i Fæste af Conradsborg, men Møllersjorden af Ringsted Kloster, rent bortset fra altsaa, at baade Byens Borgere og Peter Johansen Neergaard ved at lade male paa Have og Hømb Møller ligefrem sendte Pengene „ud af Landet“. Det var dette Forhold, Krigsraaden vilde udenom.

Men Grevinden paa Conradsborg nedlagde retsligt Forbud mod Møllens Opførelse og stævnedes Neergaard ved Ringsted-Tybjerg Herredsting, hvor Fogden skønnede, at der ved den nye Hestemølle vilde blive gjort Indgreb i Have og Hømb Møllers gamle Privilegier, og dømte Neergaard til at betale Grevinden Sagens Omkostninger med 60 Rd.

Saa appellerede Neergaard Sagen til Sjællandsfars Landsting, der omstødte Underrettsdommen paa Grundlag af Konsumptionsforordningen og Kongens Skøde til Conradsborg, i hvilket der slet ikke var hjemlet de to Møller nogen Ret til ene at maatte male for Ringsted Borgere.

Altsaa: Neergaard faar Lov at bygge sin Hestemølle, og Grevinden skal betale 40 Rd. i Omkostninger.

Men saa appellerede Grevinden til Højesteret, hvor hun krævede Neergaard idømt en meget stor Erstatning og Byfogden en klækkelig Mulkt, fordi

han med Urette havde udstedt Bevilling paa Hestemøllen; men det gik ikke.

Krigsraaden beviste ved Vidner, at de to Møller slet ikke kunde overkomme Malingen, hverken om Sommeren, naar der var for lidt Vand i Aaen, eller i stærk Frost om Vinteren, og Byfogden henholdt sig til Konsumptionsforordningen, hvorefter Højesteret dømte, at Landstingets Kendelse i et og alt skulde staa ved Magt; men Herredsfogden i Ringsted-Tybjerg skulde bøde 4 Rd. i Mulkt til Justitskassen, fordi han havde paadømt en Sag, der ikke hørte hjemme i hans Jurisdiktion. Højesteretsdommen faldt først i 1754; men saa fik Krigsraaden ogsaa sin Hestemølle.

Paa denne Hestemølle kom der gennem en lang Aarrække til at hvile en ejendommelig Klausul.

Forholdet var her det, at ved Ringsted Latinskoles Nedlæggelse i 1739 var blevet henlagt „til Chor-Deignen *pro officio* et lidet halmtagt Hus med to Stykker Jord dertil, beliggende tæt udenfor Ringsted op til Landevejen paa den ene Side og et Indelukke, kaldet Hestemarken, paa den anden“. Huset laa altsaa ved Nørregades Forlængelse, paa vestre Side af Vejen. Kordegnen havde hidtil bortfæstet det for 8 Rd. 2 Mk.; men da der var Besværligheder ved Indhegningen, var der ingen Fæstere, der vilde have det. Kordegnen Peder Motzfeldt ansøgte derfor Kongen, om han maatte bortfæste det til Ejeren af Ringsted Hestemølle, Krigsraad Neergaard, for nævnte aarlige Sum og 20 Rd. i Indfæstning, hvilket han ogsaa fik Lov til i 1758. Det blev derhos

bestemt, at alle fremtidige Ejere af Ringsted Hestemølle skulde have samme Hus og Jord for den en Gang fastsatte Afgift og Indfæstning, hvilket bestandigen skulde falde som en Del af Kordegnens Lønning. Saafremt nogen fremtidig Ejer nægtede at bruge Hus og Jord paa disse Betingelser, maatte Kordegnen tage begge Dele til sig igen.

Som den kyndige Forretningsmand, Krigsraad Neergaard var, kunde han ikke være blind for, at Penge er Magt, og jo mere han kunde købe af Ringsted By, des lettere kunde han sige, hvor Skabet skulde staa — og de gode Ringsted-Borgere fik ikke Øjnene op for Sagen, før Krigsraaden havde sat Skabet dér, hvor de mente, det aller daarligst kunde staa.

Krigsraad Neergaard var altid vaagen, hvor der var noget at købe. I Aaret 1745 døde Postmester i Ringsted Frederik Amling, og Byfogden indfandt sig i Boet „for ifølge Ordre fra det høy lovlige Post Amt at foretage Offentlig Auction her udi Sterfboet, Efter forhen gjorde tillysning, Placaters opslav, samt sædvanlig Trommeslav“. Auktionen omfattede ogsaa Postmesterens Gaard, beliggende paa Torvet mellem Sognepræstens Residence paa den ene og Morten Nielsen Smeds paa den anden Side.

Hvorledes det gamle Posthus saa ud, fortæller Dokumentet: Ud til Gaden laa 7 Fag samt Portrum, paa denne Længe var en lille 2 Fags Udbygning til Gaarden, hvori et Kammer. Den søndre Længe bestod af 15 Fag og var indrettet til Køkken, Kælder, smaa Kamre, Vognskur og Lo. Den østre Længe

paa 6 Fag bestod af Lade og Stalde samt Portrum til Indkørselen bagud, og ved den var atter en lille Udbygning paa 3 Fag til Hestestald. Midt i Gaarden laa et lille 3 Fags Hus til Svinesti og Hønsehuse og ydermere var der naturligvis en Brønd i Gaarden samt en Have, og ikke at forglemme stod der i Dagligstuen en Bilægger Kakkelovn af Jern.

Denne Gaard købte Neergaard den 1. Februar 1746 for 271 Rd. 4 Mk.

Ude ved Byens vestre Bom, paa Klosterets Grund, laa et lille 3 Fags Bindingsværks Hus, som den frygtede Konsumptions-Forpagter, d. v. s. Skatteopkræver, havde sit „Cantor“ udi. En af de tidligere Godsejere havde tilladt Husets Opførelse paa Klostergrunden; det gjaldt om at staa sig godt med den Mand, der hvert Nytaar havde Ret til at tiltvinge sig Adgang hos alle Borgere for at undersøge — naturligvis paa en høflig og pæn Maade, som der staaar i hans Instruks¹⁾ —, hvor meget Øl og Brændevin de laa inde med. Dette Hus købte Neergaard ogsaa af daværende Borger og Indvaaner i Ringsted Jesper Nissen den 3. Januar 1747.

Og endelig laa der oppe ved Kirkegaarden i Nærheden af det nuværende Raadhus det gamle Klokkerhus, imellem „Værtshusmand“ Jørgen Rørs Gaard paa den ene og Kordegnens Bolig paa den anden Side. Ind til Kirkegaarden bestod det af 5 Fag Bindingsværk, der morsomt nok var teglhængt mod Kirkegaarden og straatækt til Gaarden; mod

¹⁾ Ringsted Købstads Justitsprotokol 1747—1772. Landsarkivet.

Gaden laa et 3 Fags Hus med teglhængt Halvtag og paa Gaardspladsen, der var 8 Gange 12 Alen, laa et halvtags 2 Fags Hus, tækket med Straa. Havepladsen til Klokkerhuset laa østvestlig og var 89 Alen lang og $13\frac{1}{2}$ Alen bred. For dette Hus gav Neergaard 145 Rd., der blev overgivet til Kirkeværgen Peder Pejtersen.

Saaledes kunde man blive ved endnu et Stykke Tid; thi Neergaard købte meget; det maa nemlig erindres, at Ringsted i Aaret 1747 og foregaaende Aar var bleven hærget af frygtelige Ildebrande, og at mange Borgere var stærkt forarmede; derfor var der rig Lejlighed til for Krigsraad Neergaard at formere sit Gods. Da disse Køb imidlertid ikke alene karakteriserer de rent økonomiske Forhold paa den Tid, men ogsaa giver mange interessante Oplysninger om det gamle Ringsteds Topografi og Personalhistorie, bør man tage endnu et Par Ting med her.

Ude Norden for Balstrup laa en Strækning Jord ved Navn Balstrup Egede, som Værtshusholder i „det store Privilegerede Værtshusz i Ringsted“ Jørgen Jørgensen, vistnok den samme, som ovenfor er kaldet Jørgen Røer, havde købt ved Auktion den 14. Oktober 1726 for 180 Rd. Men ved Ildebranden var han bleven fattig, og da han skyldte sin Svigerfader, Herredsfoged Jens Clausen Tiidemann i Veterslev, der som tidligere nævnt kom galt af Sted med Hestemølledommen, nogle Penge, nemlig 400 Rd. med Renter, foreslog han Balstrup Egede solgt ved Auktion. Ved Siden af sin Gæstgivervirksom-

hed havde han en stor Krambod, men da denne var godt prioriteret, kunde der heller ikke ad denne Vej skaffes Penge.

Jordstykket beskrives i Auktionsskødet saaledes: „Balstrup Eje som bestaaer af Hartkorn Nye Matricul = 1 Tønde 1 Album, beliggende i Ringsted Øster Mark, Sønden til Closters Jord Huule, Og Qværkebye Mark, Westen for den Eng, som i forrige Tider har været brugt af Borgemester Mads Larssøn og Norden for Balstrup Mark, med Jord Eng og Stubbe, som dette Aar er Ruugmark, hvor af Kand Høstes naar dend er i Vang jmellem 30 til 40 Borger Læs Høe, Haure Jord til 10 à 12 Tdr. Og hafver ingen Gierdirs Lukkelse, og naaer Fællend er, nyder Ejeren Græsning til 10 à 12 Høvder.“

Balstrup Egede blev paa Auktionen opraaft til 80 Rd.; Neergaard bød 100 og fik det.

Omtrent dér, hvor Dampmøllen nu ligger, laa der i Midten af det 18. Aarhundrede en Grund med tilhørende Have, som tilhørte Regimentskvartermester Hans Hansen og blev solgt den 22. April 1758 til Krigsraad Neergaard for 39 Rd. Den hed Dommerhaug Pladsen, og dens Beliggenhed skildres saaledes: „Strax uden for Ringsted Bye, Synden for St. Hans Kircke, imellem bemeldte Kirkegaards Steengierde paa den eene Side og Natmandens Huus paa den anden.“

Medens mange af de gamle Stednavne i Ringsted By og Omegn desværre forlængst er gaaet tabt, overraskes man ved i Matriklen af 1682 at finde en saa kendt Betegnelse som „Pladsen bag om Bør-

sen“¹⁾ og i Neergaards næste Køb træffes ogsaa en gammel Kending, nemlig Pileborg, efter hvilken Gaard en Gade endnu har Navn.

I 1763 købte Neergaard af Landsdommer og Amtsforvalter Niels de Hoffmann et Par saakaldte Slaade-Jorder, hvoraf „dend Eene udi Aae-Marken strax her ved Byen og St. Hans Kirkegaard (altsaa bag den nuværende Dampmølle), hvorudi uden Engbond kand saaes over Fiire Tønder og Toe Skiepper Byg, og dend anden i Byens Stubbe-Mark, ligesaa strax ved Byen, uden for dend saa kaldede Piileborg (altsaa Øst for Byen, omtrent hvor Villa „Dagmar“ nu ligger), ligesaa uden Engbond, hvorudi kand Saaes over Elleve Skiepper Byg“. Og saa fortsætter Skødet med en mærkelig Gærdebetegnelse: „Til samme Jorder eller Slaader er ej anden Giærde Luckning om Aaret end de saa kaldede Saltkorns Giærder, som enhver af Byens Indvaanere ellers for hver sin Gaard eller Huus her i Byen lukker.“ Disse Jorder fik Neergaard for 400 Rd., og tre Aar i Forvejen havde Niels de Hoffmann købt dem af Regimentskvartermester Christian Friberg for samme Pris.

Paa den Maade rykkede Krigsraad Neergaard langsomt Aar for Aar længere ind i Ringsted By.

Men nu vilde det sikkert ogsaa være af Interesse at se, hvorledes han administrerede indadtil i sin Godsstyrelse, og her afgiver Spørgsmaalet om Brandassurancen, som paa hans Tid netop var duk-

¹⁾ Matrikulkontorets Arkiv.

ket op, et ganske ejendommeligt Billede. Sin egen Hovedgaard havde han sikret i Tilfælde af Ildebrand ved at træde ind i Brand-Societetet for Sjælland, hvorom Dokumentet lyder:

„Undertegnede nu værende Directeurer ved Brand-Societetet i Siælland, tilstaae herved, at Krigs Raad Peter Johansen Neergaard er een ret Interessent i bemeldte Societet for sin eyende Sædegaard Ringsted Klosters Ladegaards Bygning for den Summa Fiire Tusinde Fem Hundrede Rd. samme i Indtegnings Protocollen Pag. 46 findes anført for, saaledes, at hand i paakomme ulykkelige Tilfælde derefter er berettiget, at nyde Erstatning af de øvrige Interessentere for den indtegnede Summa, ligesom hand og bliver forbunden, at gjøre Erstatning *pro quota* for hvad Skade een eller anden Interessent ved ulykkelig Ilds-Vaade maatte tilføyes, alt efter Conventionens Tilhold. Til Bekræftelse etc. Kiøbenhavn d. 15. Juny 1753.“ (Segl og Underskrifter.).

Endnu var Assurancevæsenet ikke kommen saa vidt, at Bøndergodset kunde medtages; men Krigsraad Neergaard var en Mand, som klart fattede den bærende Tanke, han tumlede lidt med den, og fire Aar efter kunde han føre sin Plan ud i Livet: han lavede en privat Brandkasse for sit Gods. Planen gør Indtryk af at være meget nøje gennemtænkt og gennemregnet; Neergaard saa jo nok, at den, som lavede en saadan Brandkasse, ogsaa maatte have Lov at tjene lidt paa den, og derfor kom Cirkulæret til Bønderne paa Ringsted Klosters og Svenstrup Godser til at se ud som følger:

Først tales der om, hvilken Velgering og Hjælp det vilde være, om Bønderne kom hinanden til Assistance ved Ildsvaade, „det Gud ellers i Naade afvende“, og hver Bonde skulde da svare 3 Mk. ved hver Brand paa Bøndergodset. I lige Maade vilde Krigsraaden give ved hver Brand 50 Daler, som skulde anvendes direkte til den Brandlidtes egen Nytte, ikke til Gaardens Opbyggelse, da de 3 Mk. fra hver Bonde skulde anvendes hertil. Hvis der skulde forekomme mere end en Brand aarlig, betales kun 3 Mk. for den første, intet for den anden og følgende, hvorimod naturligvis Krigsraaden i alle Tilfælde udbetalte sine 50 Rd.

P. Johansen Neergaards nye Assuranceforetagende tiltraadtes af 80 Gaardmænd under Ringsted Kloster; hvorledes det gik paa Svenstrup, vides ikke; men sandsynligvis har Brandkassen haft en lignende Tilslutning dér. Men regner man nu ogsaa blot, at 150 Gaardmænd i det hele har tiltraadt denne Ordning, saa bliver Regnskabet for en Brand aarlig følgende: Krigsraaden har som Ejer af Godset Pligt til at opbygge Gaarden ved Ildebrand, saaledes lyder alle Fæstebrevene; han udbetaler ved Branden 50 Rd. til den Brandlidte, og faar 3 Mk. fra hver Gaardmand, hvilket rundt regnet bliver 80 Rd., altsaa har han paa hver Brand et Overskud paa 30 Rd., og saa tager han selv for 20 Rd. den Eventualitet, at der skulde komme 2 Brande paa et Aar. Som man vil se, kunde „Brandkassen“ selv med et ringe Antal Medlemmer give Overskud, og for

Gaardmændene laa der en stor Spore i, at deres Indbo var forsikret hos Ejeren for 50 Rd.

Først i Aaret 1770 fik Neergaard assureret Hovedgaarden og 27 Bøndergaarde i Benløse i „Kiøbstædernes Brandcassa“ (oprettet 1761), og ved samme Lejlighed faar man at vide, hvorledes Ringsted Kloster saa ud.

1. Ringsted Closters Borgegaard, som bestaar af 2de Fløye, hvoraf det Eene er 60 Al. lang, 13 Al. Bred og $11\frac{1}{2}$ Al. høy, og det andet 50 Al. lang, $11\frac{1}{2}$ Al. bred og $10\frac{1}{2}$ høy, og ialt bestaar af 59 Fag, som er opført af Gammel Brand Muur, 2de Etagier Høyt og Teigl hængt, der alt er indrettet til Værelser for Hr. Krigsraaden og Domestiquer, og er da over alt i disse Værelser, saavel de underste som de øverste, over alt Dobbelt Vindver og Indlagde Dørre med Hollandske Laase; Dog er heraf og Nogle Fag indrettet til Spise Cammer, Kiøkken og Brøgger huus, og oven paa 3die Etagie er Korn Loftet over alt; thi ansees det af Verdie for 3240 Rd.

Endnu i Borger Gaarden findes opført Een liden Længde paa 19 Fag, Muur og Bindingsværk, Teigl hængt og indrettet til Staldrum og Vogn Remisse samt Kusk Kammer og videre, alt med Loft over Vurderit for 300 Rd.

Thi er Borgegaardens Taxation i alt og ansat for den Summa 3540 Rigsdaler.

2. Lahde Gaarden. 1) Syndre Længe bestaar af 43 Fag er Muur og Bindingsværk og Straae Tage som over alt er indrettet til Fæestalde og foeder loer,

samt et Tørvehuus i den Eene Ende à Fag 10 Rd. er 430 Rd. —

2) Lahden som ligesaa kaldes syndre Længe og bestaar af 53 Fag, hvoraf de 29 Fag er Muur og Bindingsverk, og de 24 Fag er Bindingsverk og klinede Vægge, alt med Straae Tage og 2de Store opmurede Gaufler for Enderne, og 2de Stoere indkiørsels Porter thi ansees det og Vurderes for 2250 Rd. —

3) Væstre Længe bestaar af 62 Fag Muur og Bindingsverk med Straae Tage og 2de Fielle gaufler for; I den Eene Ende af dette Huus findes indkiørsels Porte Rum til Gaarden, med Port for samt Pordt Kammer i Porten; og alt det øvrige er ellers indrettet til Fæestalde og Foeder loer, og Een Høelade i den Eene Ende Vurderet for 490 Rd. —

4) Nørre Længe bestaaer af 49 Fag Muur og Bindingsverk med Straae Tage, dette Huus er ellers indrettet deels til Fæe og deels til Hæste Stalde med 2de Foeder loer og Een Vogn Remisse à Fag 10 Rd. er 490 Rd.

Summa paa Ladegaarden er 3660 Rd. Summa paa Ringsted Closters Hoved Gaards Taxation er 7200 Rd.

Saaledes var den Gaard, hvorfra Krigsraad Neergaard styrede sit store Jordegods; herefter følger saa Taksationen af de 27 Gaarde i Benløse samt en lille Beskrivelse af Præstegaarden; men den skal Læserne ikke trættes med her. De, som kunde ønske at granske disse Forhold nærmere, henvises til selve de haandskrevne Aktstykker, som haves i

Ringsted Klosters Godsarkiv; her findes forøvrigt ogsaa en endnu mere indgaaende Taksation af Hovedgaarden fra 1799, altsaa faa Aar før det gamle Klosters Brand og totale Tilintetgørelse.

Som før nævnt, opdagede Borgerskabet i Ringsted lovlig sent, at Krigsraaden faktisk dominerede hele Byen; skulde noget gøres, indrettede han det kort og godt, som han ønskede det, og med en imponerende Villie forstod han sikkert at stryge alle Indsigelser til Side med et eneste Slag. Først da han blev gammel, nær op mod de halvfjerds, fik Oppositionen Magt. Borgerskabet fik i August 1770 indhentet kongelig Tilladelse til at lade Krigsraadens Forsyndelser undersøge af en Kommission, der traadte i Virksomhed med tilbørlig Langsomhed, nemlig i Marts 1771, og atter med Sneglefart blev der ved Bytingsretten i August 1773 udtaget Stævning mod Krigsraaden, eller rettere mod hans Arvinger; thi paa det Tidspunkt havde Peter Johansen Neergaard ligget fredeligt i sin Grav et helt Aar.

Krigsraadens Synderegister var i Borgernes Øjne uhyggeligt stort; fordelt paa 25 Klagepunkter med tilhørende Underpunkter optager det 4 af Stævningens Foliosider. Det er uden Sammenligning det interessanteste Aktstykke fra hele den Neergaard'ske Periode, fordi det ikke blot belyser denne mærkelige Godssamlers impulsive og ovenud energiske Karakter, men ogsaa giver de bedste Oplysninger om Stedbetegnelserne i det 18. Aarhundredes Ringsted, som overhovedet er naaet ned til vore Dage.

Det er selvfølgelig ikke Meningen at gengive den omfattende Sags Dokumenter og Forløb her; alene Kommissionens Forarbejder fylder flere Hundrede tætskrevne Foliosider; men ét Aktstykke bør man ikke gaa udenom, nemlig det Forsvar for sin Fader, som Kancelliraad Johan Thomas Neergaard paa egne og Medarvingers Vegne indleverede som Svar paa Aktors Stævning, og som er et mandigt og fortrinligt skrevet Dokument, hvis spydigste Steder vi i det følgende vil stifte Bekendtskab med.

Det første Klagepunkt var, at Krigsraaden uden lovlig Adkomst havde haft 2 Fjerdinger Latinskolejord i Fæste og i 24 Aar havde høstet Goderne deraf. Sønnen svarer her, at paa det Tidspunkt, Krigsraaden fik dem, var ingen andre af Borgerne i Stand til paa Grund af Fattigdom ved Ildsvaade at betale Indfæstning og Skatter af Jorden. Men hvorfor Krigsraaden lod Fæstebrevet udstede til sin 4-aarige Søn og ikke til sig selv, er et dunkelt Spørgsmaal, som Aktstykkerne ikke melder noget om.

Saa laa der udenfor Byens Nørre Port, paa den modsatte Side af Kordegnens Fæstehus, et andet lille Hus, der kaldtes Zilles eller Sellas Hus; herfra havde i gamle Dage ført en Vej eller Sti for Borgerne ud over St. Gertruds Aas og Slaade, som laa mellem Benløsevejen eller -strædet, som det den Gang hed, og St. Jørgensgaards Jorder. Denne Vej havde Krigsraaden opløjet, og Borgerne var herover meget fortørnede, da der var Tradition for, at den i sin Tid havde ført ud til St. Gertruds Kirke, der havde ligget paa Slaaden af samme Navn.

Saa vender vi os Østen og Sønden for Byen; her gik, vel omtrent ved Køgevej og den nye Kirkegaard, Sønden om Byen og Øst paa, en anden Vej over Purre Stub, Ornemose ud til lille Hessel Skov samt en Sti over Glarmester Slaaden til Kærehave, og ydermere en Sti til fra Purre Stub og til Stenkilden, der vist har ligget et Stykke ud ad nuværende Køgevej; alle disse havde Krigsraaden pløjet op. Ligeledes havde han tilintetgjort den gamle stenlagte Vej fra Søgade ud til Aamarken; hvor denne har gaaet, er næppe mere til at sige; muligt har det været en Vej i Retning af den nuværende „Kærlighedssti“ Syd for Klosterhaven.

Derimod er man bedre med paa den næste Beskyldning: Krigsraaden har i sin Humle Hauge indlemmet to Tobaksagre, som har tilhørt Byen, Kirken eller Skolen, og som Borgmester Mads Larsen før har brugt. For det første faar man altsaa at vide, at Byen i det 18. Aarhundrede dyrkede Tobak, ligesom f. Eks. Roskilde og Køge,¹⁾ og for det andet oplyses det i Vidneførslerne, at disse Agre laa Øster og Vester med deres vestre Ende op til Lille Sø (nær det nuværende Polakhus); med andre Ord: det var Strækningerne Syd for Klosters nuværende Forpagterbolig, hvilket ogsaa stemmer meget godt med den lune, sydeksponerede Beliggenhed, som Tobaksagre helst skal have.

Syd for den nuværende St. Hansgade løb søndre

¹⁾ Tobaksplantagerne ved Roskilde og Køge. Rigsarkivet.

Stræde, og her laa Pølsehuset; dettes Have havde Neergaard ogsaa forøget med lidt af Byens Jord, endvidere havde han med samme Resultat opsat et Stengærde fra Pølsehusets Have og ud til Natmandens Have; Natmandens Hus, Have og Kule laa paa den Plads, som nu indtages af Dampmøllens og Boghandler Hansens Haver. Ligesaa havde han knebet søndre Stræde sammen ved at flytte Stengærdet for Dommerhaven ud. Og endelig i Klosters Mellemmark havde Krigsraaden pløjet ind i den Aas, som hed Skiden, og i Latinskolens Gaasekær.

Desværre er det ikke muligt mere at identificere de gamle Markbetegnelser; ganske vist har man dem alle i Matrikulkontorets Markbøger fra 1682; men alle de gamle Kort, hvorpaa de var afsat, eksisterer ikke mere fra Egnen omkring Ringsted. Vel sagtens brændte det gamle Kortmateriale sammen med Klostret, og Matrikulkontoret har aldrig faaet Kopierne. Men her nærmest ved Byen fandtes saa smukke Navne som Flintebjerg, Troldevads Aas, Kongshøjs Agre, Bondsmad og ude ved Kærehave Schonningstved.

Ude, hvor Nørregade holder op, havde Neergaard, som bekendt, faaet Kordegnens Fæstehus; desuden havde han købt Søren Huggers Vænge ved Siden af og Christian Snedkers Vænge, hvor Milepælen stod; saa havde han flyttet Stengærdet ud i Vejen og derved indelukket Byens Lergrave.

Hertil gav Krigsraadens Søn et meget spydigt Svar: „Var Hr. Borgemæster Thorup (fra Næstved) som Actor for Ringsted Bye, Forpligtet og beret-

tiget til at undersøge Landevejens breede i Strædet ud til Beenløse, og De Herrer Commissarier Compentente til at Dømme derpaa, som vi dog ikke troer, da Strædet eller Vejen ikke er Ringsteds Ejendommen til fælles for alle, skulle det vi havde at befrygte nok ogsaa, som Author til Skriftet under Hr. Borgemæster Thorups navn, har begyndt med, hentes fra Kong Valdemars tiid og hans af Author Citerede Love; thi efter de nu gieldende synes det ingen fare at have da Strædet er Dobbelt saa breed som anordningerne for Veyene bestemmer, Citationen skal nok ellers viise, at Author er belæst i de gamle Love og at hand er Nidkiær og omhyggelig for at sanke argumenter til hans Sags Bestyrkelse; Vii misunder ham ikke den mindste part af den Berømmelse hans Indbildning lover ham der ved; Vii Gratulerer Staten med saa dyrebar en Mand, de Folk undtagen, der ere hans Naboer.“

Endvidere beskyldte man Krigsraaden for at have flyttet Stengærderne paa begge Sider af Closter-Stræde (nu St. Bendtsgade) og derved formindsket dettes Bredde, at have indlemmet Lille Sø i sin Humle-Have og derved berøvet Borgerne deres Vanding, at have sat en stor Mængde Svin paa Byens Fællede og at have faaet Tyreengen uden at give Vederlag derfor. Det Vederlag, det her drejede sig om, var, at Krigsraaden skulde holde Tyr for Borgernes Køer; det gjorde han ikke; en af Borgerne havde saa maattet anskaffe en Tyr, for hvilken de øvrige Borgere betalte en Afgift.

Og endelig det 25. og sidste Klagepunkt med de

10 Underpunkter: Fornærmelser mod Kirken og Skolegaarden.

Man kan forstaa paa det altsammen, at Krigsraaden ikke absolut var populær blandt de Ringsted Borgere. Han havde sammenbygget et Hus paa 7 Fag ind til Borggaarden med Kirkemuren, havde brudt en Indgang fra sin Gaard gennem Muren til Kirkegaarden og havde til sin Have indtaget et Stykke af Skolegaarden og et Stykke, hvorpaa stod et Hus til Klokkeren og Hørerer ved Latinskolen, samt Haven til dette Hus, der var 83 Gange 13 Alen. Desuden havde han tilmuret en Dør ind til Skolen (Kirkens søndre Korsarm) og paa flere Maader foretaget Ombygninger op til Kirken.

Det mest fornærmelige, som Krigsraaden havde budt Kirkefolket, var følgende i Underpunkt 8: „at paa steen gierdet som er ved Kirkegaardens Nordvestlige Side har til forn været en Laage, hvor igiennem Sognefolket fra Torped havde deres Gang, hvilken Laage Salig Hr. Kriegs Raaden har borttaget og sadt en Stænte i stæden, hvor over Folk skal krybbe frem til Kirken og kan nu ingen kiøre eller gaae til Kirkens Hoved Port uden igiennem Closterets Ladegaard.“

De to sidste Underpunkter er heller ikke uden Interesse: „9. at Kirkegaarden fra Kirken til Postgaardens Siidelænge er aflukket, hvorved Kirken og Kirkegaarden er fornermet og indkneben“; som bekendt laa Postgaarden omtrent paa det nuværende Raadhus's Plads, og Raadhuset laa der, hvor Boghandler Hansen nu har Forretning. Og „10. at den

aabne Plads ud til Landevejsgaden, hvor Stønten er sadt, i stæden for den afbrudte Laage, bruges af Closterets Ejere til Kornstakke, til Malkeplads, til at feede Sviin paa, hvilket Actor anseer for en u til-ladelig Misbrug saa nær ved Guds Huus.“

Balstrup Egede vilde man naturligvis ogsaa be-stride Krigsraaden Retten til; men her svarede Søn-nen ganske flot: „Balstrup Ejede afstaar vi aldrig. Adkomsterne der paa ere saa lovlige at ingen under-saat kan svække dem.“

Det varede selvfølgelig en rum Tid, inden man kunde faa synet hele Krigsraadens Brøderregister, og man kunde ikke gøre det uden en Landmaaler og en lang Række Vidner. Til Opmaalingen havde man tænkt at bruge Landmaaler Stockfleth og skik-kede to Mænd af Sted for at hente ham med fra Kø-benhavn; de troppede op hos hans Værtinde, der bar det smilende Navn Madam Soel og boede i det sikkert lige saa straalende Værtshus „Vindruen“ i Hummergade. Men Seigneuren var taget til Norge for at hente en Arv; derfor tog man Løjtnant Dagen-boldt i Stedet for.

Der kom selvfølgelig endnu flere Synder frem under Sagens Forløb; men kun et Par skal omtales her: Det lille Hus, som Krigsraaden havde bygget op mod Kirkens søndre Side, blev aabenbart anvendt til Folkekamre; thi der klages over, at der i dette „har været saadan een Allarm og Bulder, at Folk under Gudstienestens Forrætning ikke iblandt har kunde Mærcke hvad Præsten Prædickede, eller i mindste ej med Andagt har kundet høre Prædicke.“

Og det allersidste Punkt giver endnu en Oplysning om Jordens Fordeling i det gamle Ringsted. Den drejer sig om Morten Smed, som boede omtrent der, hvor Soldaterhjemmet først var indrettet. Før hans Tid havde Smedene Haberlandt og tidligere igen Hans Jørgensen boet dér og haft Huset med Haven, der gik ud til Bagvejen. Denne Vej samt Grundene paa den anden Side og lidt ned ad Bøllingsvej kaldtes Smedeslaaden eller Sløjen, som man den Gang gerne skrev og udtalte de to sidste Stavelser; ogsaa her havde Krigsraaden været paa Spil med at flytte Gærder, og i den Anledning blev disse Oplysninger bragt ned til vore Dage.

Men under alt dette har vi talt om Børgerskab, Synsmænd og Vidner uden at rykke ud med Navne; nu kunde det vel være paa Tide at blive præsenteret for nogle af den Tids Ringstedere.

Byfogden hed Sveistrup, men var under Sagens Forløb blevet afløst af Just; i Commissionen fungerede Byfoged Jessen af Sorø og Skoleholder ved den danske Skole i Ringsted Hans Henrich Buus. Sognepræsten hed Reiersen, Kirkeværgen Peder Freiesleben og Skoleforstanderen Niels Ravn. Fra St. Jørgensgaard mødte Ejeren, Henning Hviid, samt den forrige Ejer, Kammerraad Wederkinck. Desuden fungerede Byskriver Siersted, Postmester Schmidt, Farver Falck, Købmand Guldberg, Skomagerne Knud og Christopher Petersen samt Jacob Søevaldt, en Søn af den afskedigede Degn fra Kimmerslev, Bager Anders Petersen, Carl Bergmann, Niels Snedker, Bødker Hans Bertelsen, Kobbersmed

Klindt, Vægter Hans Jacobsen, Chirurgus Lorentz Jensen, Karetmager Peder Nielsen samt en stor Mængde, hvis Bestillinger ikke kendes, men blandt hvilke man finder Navne som Macholt, Kielsen, Nielsen Vitt, Gath, Kramer, Langemann, Pedersen Nohr og Borch. Det var en kortfattet Præsentation af nogle gamle Ringstedborgere; men for at vende tilbage til Udgangspunktet, saa var Peter Johansen Neergaard dog Topfiguren, og havde han ikke været just den, han var, vilde den lille By sikkert have levet sit rolige Liv videre ned gennem Aarene — og Klosters Godsarkiv vilde have været den Samling Aktstykker fattigere, som netop giver os et Indblik i det 18. Aarhundredes Ringsted.

Fin Begravelse i St. Bendts.

Torsdagen den 27. August 1772 fløj det som en Løbeild over det lille Borgersamfund i Ringsted, at den strenge Herre nede paa Klostret, Krigsraad Peter Johansen Neergaard, var gaaet til sine Fædre.

Om endskønt Dødens Besøg altid kendes som noget højtideligt, hvad enten den kommer til store eller til smaa, saa føles det dog, som om dens Kraft var større og dens Grumhed uhyggeligere, naar den vrister Sjæl fra Legeme hos en af dem, hvis Rigdom og Vælde regnes for stor i denne syndige Ver-

den. Det gaar, som den islandske Digter Bjarni Thorarensen skriver:¹⁾

Naar højen Eg i Stormen segner,
fra Fjæld til Fjæld det bli'r fortalt;
men naar den blaa Viol henblegner,
vist ingen hører, at den faldt.
Først svundne Duft fortæller blidt,
hvad Tab vor Urtegaard har lidt.

Peter Johansen Neergaard²⁾ var, hvad man i vore Dage vilde kalde en selfmade man; han havde kæmpet sig op til stor Rigdom paa Jordegods og Penge, han havde faaet Titel af Krigsraad, men tilhørte ingen adelig Familie.

Paa sin Vis var han en Stormand; men for ham som for alle andre af Borger- og Bondestand gjaldt i de Tidens strengt klassificerede Danmark visse Bestemmelser for Liv som for Død, og Kongen havde sat Grænser, som det var dyrt at gaa ud over. Ikke mindst ved Begravelser.

Herom hedder det i Forordning om Begravelser i Danmark og Norge af 7. November 1682:

„Da stor Overdaadighed og unyttige Omkostninger af de fleste over deres Stand og Vilkaar med deres afdøde Forældres, Børns og Venners Liigs Begiængelser og Jordefærd gøres, hvorved Gud fortørnes, og mange saaledes over deres Evne for-

¹⁾ Valtyr Gudmundsson: Islands Kultur ved Aarhundredskiftet 1900. Kbh. 1902. S. 128. — ²⁾ Frits Heide: Registratur over Svenstrup Godsarkiv. Kbh. 1917. XII, 1.

sætte deres Midler, at de det seent eller aldrig kan forvinde; saa har Kongen villet give enhver Anledning til, som fornuftige Huusholdere, snarere ved Sparsomhed og Gavmildhed imod Fattige og Nødlidende, end ved skammelig Ødselhed og syndig Overdaadighed, at søge sig et berømmeligt Eftermæle.“

Da Kongen i og for sig ikke behøvede at nære Frygt for, at Krigsraad Neergaards Familie skulde „forsætte deres Midler, at de det seent eller aldrig kan forvinde“ ved at give den døde en smuk og værdig Begravelse, var der jo en vis Grund til at søge Dispensation fra Begravelsesordningen, hvilket man ogsaa gjorde. Og den 4. September 1772 blev der givet Krigsraaden adskillige Lempelser i det strenge Reglement.

Lempelserne gjaldt følgende Punkter:

1. Han maa begraves om Eftermiddagen i Ringsted Kirke. — Det var nemlig det fineste at blive begravet sent paa Dagen; men Forordningen sagde, at Tjenesten senest maatte begynde Kl. 2, saa Følkene kunde være af Kirken igen Kl. halvfire. „Og maae ingen sine Liig paa andre Tider lade begrave, under 100 Rdlrs. Straf, med mindre de derpaa have kgl. Tilladelse.“

2. Til Liget maa bruges tvende Kister, hvoraf den yderste maa være af Eeg og med sort Rugsvardt overtræktes samt paa Laaget med en forsølvet Plade ziires.

Herom har Forordningen nemlig meget strikse Bestemmelser: „Geheimeraader, Grever, Friherrer,

Riddere og Ober-Charger maae lade deres Kister overtrække med Fløjel, og med Messing-Plader og anden Ziirlighed efter hvert Vilkaar bepryde, dog ingen Plader eller Billeder af Sølv dertil at bruge, eller noget lade forsøve eller forgylde, ei heller Kisterne inden i med noget drage. Hvo herimod handler, betaler til Straf 500 Rdlr.

Andre i Rangen samt Adelen og adelige Privilegerede, Borgmestre og Raad og Geistlige i Kiøbenhavn, som have murede Begravelses-Steder, maae lade deres Kister overtrække med Baj, Klæde eller Læder og bruge Jern-Beslag, dog uden nogen Fortinning, Forsølvning eller Forgylldning, eller noget inden i at drage, og oven paa Kisten en Plade af Messing med 4 maadelige Hjørnebaand og Messing-Søm, uden Fryndser eller deslige. Hvo derimod handler, give til Straf 300 Rdl.

Alle andres ydreste Liigkister maa ikke overtrækkes, ei heller til dem andet end Jern-Beslag, slet og ret forarbeidet, bruges, nemlig 8 Haandgreber eller Ringe i det høiest, og oven paa Kisten en Jern- eller Blikplade med Aarstallet og den Dødes Navn; ei heller maae nogen bruge Liigkister af Eeg uden de, som have murede Grave. Giør nogen herimod, bødes derfor 50 Rdlr.

Ingen maae have 2 Liigkister, uden den Døde har været i Rangen eller af Adel, eller i geistlig eller verdslig Øvrigheds Stand, samt Præsterne i Kiøbstæderne og graduerede Personer; med mindre den Afdødes Arvinger og Venner vil lade sig antegne hos Øvrigheden, at Stervboen er uden Gield

og formuende i det ringeste paa 6000 Rdlr. Hvis andre, end bemeldte Personer eller deres Hustruer og Børn brug mere end een Kiste, da bødes derfor 50 Rdlr.“

3. Ved Ligbegængelsen maa der ringes med Klokkerne, og nogle flere Par, end Forordningen tillader, maa følge Liget. — Herom siges nemlig: „Og maa alene, foruden Forældre, Børn og Sydskende eller dem, som Arv tage, følge 6 Par Mandfolk og ingen Qvindfolk, enten Liigene begravnes om Dagen eller Aftenen, under 100 Rdlrs. Straf.“

4. Der maa over ham holdes Liig-Prædiken, og Liiget imidlertid staae paa Kirke-Gulvet; Tjenesten maa forrettes af Kapellanen i Ringsted, Hr. Peder Fedder, dog maa ingen Rettighed derved gaa fra Sognepræsten. Forordningen siger her: „Ingen Tale maae over nogen holdes om Dagen, men naar de begravnes om Aftenen, maae Præsten i Steden for Liig-Prædiken holde en kort Tale paa Gulvet over dem, som i Rangen ere eller af Adel, som dog ikke maae vare længer end et Qvarteer, om det af dem begieres.“

Begravelsen foregik præcis paa ottende Dagen efter Dødens Indtræden; men det var ogsaa nødvendigt; thi Forordningen var her meget stræng: „Liigene skal, det snarest skee kan, bestædes til Jorden, og ingen af dem, som ei ere i Rangen eller af Adel, længer staae over Jorden, end i det længste 8 Dage, under 20 Rdlrs. Straf for hver Dag der længer med deres Begravelse opholdes; Men de,

som ere i Rangen eller af Adel, i 3 Uger, og for hver Dag længere, bødes 40 Rdlr.“

Til selve Sørgehøjtideligheden var udfærdiget et nøjagtigt Program, der lød som følger:

„1) Naar Liiget er ført ind og sat paa Kirkegulvet, og Degnen har Endt Sangen, saa bliver der opført en Aria, en Recitativ og et vers af en Choral, derpaa begyndes Troen, — 2) Naar Prædiken er endt, bliver igien opført en Aria, en Recitativ og et vers af en Choral, derpaa synges en Psalme, medens Liiged bliver nedsadt, og naar de 2de sædvanlige vers /: nemlig Nu lade vi hannem Sove etc. ./ er Synged. Saa bliver der til slutning opført en Aria, en Recitativ, et vers af en Choral, og en Arietto.“

Musiken hertil kender vi ikke; men hele Teksten er naaet til vore Dage i et lille haandskrevet Hefte, betitlet: „Sørge Sang over Salig Herre Peter Johansen Neergaar, Fordum Hans Kongl. Majest.: velbestalter Krigs-Raad, Herre Til Ringsted-Kloster, som Døde d. 27. August 1772, og hans Liig blev bisadt Fredagen d. 4. September i Ringsted Kirke og efter Begiering Sørge Musick opført af Organist og Instrumentist E. Johansen i Holbech.“

Til enhver fornem Begravelse i det 17. og 18. Aarhundrede hørte ogsaa de saakaldte Æreminder, d. v. s. Sørgetanker udtrykt paa Vers, som enten i trykt eller haandskreven Form blev frembaaret paa Begravelsesdagen. Oprindelig var Meningen med disse aabenbart god nok, nemlig at stryge en lindrende Balsam paa de sørgende Efterlattedes smertende Saar, og var den drøvelige Sanger ikke blandt

dem, som Skæbnen havde givet Overflod af denne Verdens Gods og Guld, og det var han sjældent, saa faldt der gerne et klækkeligt Gratiale af til ham, fordi han paa en saa skøn Maade havde udtrykt sin Agtelse for og Kærlighed til den hedengangne samt sin oprigtige Medfølelse for den sørgende Slægt.

Men selv den ædleste Sag kan have sine uheldige Sider, og denne manglede dem heller ikke; ellers havde Kongen ikke behøvet at indføre følgende Bestemmelser i Begravelsesforordningen:

„Paa det Stervboen ei skal besværes med unyttige Liigvers, maae ingen Bogtrykker trykke noget Vers, uden ham tilforn forevises Arvingernes eller dens skriftlige Tilladelse, som Begravelsens Bekostning gjør, og ei heller nogen tilstedes Vers at udgive; hvo herimod gjør, bøde 30 Rdlr.“

Landets smaa Poeter lurede nemlig søm en Flok Ravne paa enhver fin Begravelse for at kunne faa Part i Rovet. Ved Krigsraad Neergaards Begravelse forekom naturligvis ogsaa Æreminder — tre er i hvert Fald opbevaret til vore Dage. Det ene paa 11 Vers var forfattet „af den Salige Afdødes dybtsørgende Ven E.“ og var trykt i København; det er smukt udstyret i Omslag af Sølvpapir. De to andre, henholdsvis paa 9 og 8 Vers, er haandskrevne, og det ene bærer — ligesom den Tids Æreminder i det hele taget — en meget bombastisk Titel: „Sørgelige Ustudeerte Erindrings-Tanker ved Velædle og Velbyrdige Hr. Krigs-Raaed Peter Johansen Neergaard Til Ringsted-Kloster Hands Salige Dødsfald Torsdagen dj: 27de Aug: 1772. Af dend, som ved

Højbemeldes Liv havde været Forfremmelse, og end viidere Sin Lycke ved Ham i det Timelige.“

Indholdet af Sørgesangene kan man roligt springe over, dels fordi der i den trykte Literatur foreligger en Mængde andre, fra hvilke disse ikke adskiller sig nævneværdigt, dels fordi disse sørgelige Erindrings-Tanker virkelig er sørgelige i al deres fattige Nøgenhed.

Til Trods for, at Krigsraadinden og en Del af Ægteparrets Børn i Forvejen var bleven begravet i Ringsted Kirke, blev den juridiske Side af Spørgsmaalet om Begravelsen først ordnet i Foraaret 1773. Forhandlingerne drejede sig om et Skøde „til Afgangne Krigs-Raad Neergaards Arvinger med evindeligt Eiendoms Ret og frie Disposition, paa eet i bemeldte St. Bendts Kirke værende Begravelses Stæd under Gulvet, beliggende imellem Choret og den Ringsted Closter tilhørende Fruentimmer Stoel, ... og som holder i Længde fra Norden til Sonden 7 Allen, men i Bredde fra Øster til Vester 4 Allen“.

Stiftsbefalingsmand over Sjællands Stift og samtidig Amtmand over Roskilde Amt Grev E. C. von Knuth og Ludvig Harboe, Biskop over Sjællands Stift, kgl. Hof Confessionarius og General Kirke Inspector anslog Gravstedet og Epitafiepladsen til 150 Rd.; men Krigsraad Neergaards Arvinger mente, at 100 Rd. kunde være nok, og derved blev det. Krigsraaden fik det for sine 100 Rd.: „At Begravelsen tillige med Epitaphium til evig Tiid skal staae uaabnet og urørt og at ingen Fornylse deraf maa kræ-

ves.“ Til Epitafiet udfærdigede Familien følgende
Indskrift:

I Denne Grav Gjemmes det Jordiske
Af Den i Livet
Veldædle og Velbyrdige
Hr. Krigsraad **Peder Johansen Neergaard**,
Herre til Ringsted Kloster,
Miærløse
Og Kiærup-Gaarder
Fød D: 13. Dec: 1702. Død D: 27. Aug: 1772
Tillige med Hans Elskelige Fru e
Fru e Kirstine Tønnes Datter
Fød D: 15. Dec: 1717. Død D: 3. Dec: 1751.
Af Deres Børn Hviile Fem
I Denne Grav,
Og Tre overleve Deres Død,
Som Have Kiøbt Dette Gravsted Af Kirken
Efter Skiødet Den 11. April 1773.
Saa At Det Herefter Aldrig Maae Røres,
Eller Aabnes,
samt Ladet Dette Epitaphium
Til Et Skyldigt Minde
Af Disse Deres Kierlige Forældre
Opsætte D . . . 1775.

Det var saa Planen, at nedenstaaende Vers
skulde staa paa Epitafiets Tavle:

„Alt Hvad Dyd og Redelighed eyer, boede i Disse, for
Deres Børns Vel saa omhyggelige Forældres Hierter.

Deres Siele lønnes nu hos Gud, og vi bestroe Deres Grav
med Blomster, og væde deres Aske med vore Taare.“

Men Dokumentet har en Paategning om, at dette
ikke kunde staa paa Tavlen, fordi der var for

mange Bogstaver i Linien, og derfor blev der sat et andet Vers:

„Tak Salige! For Alt Det Got, Den Fliid, Den Møye,
Som I Beviiste Os; Gud Lukte Eders Øye,
Fra Verdens Suk Og Striid, Da I I Evighed
Af Gud Belønnes For Al Eders Troefasthed.“

Da Gravmælet over Etatsraad Jens Bruun Neergaard til Svenstrup blev bygget først i 1790erne, foretog Professor J. Wiedewelt samtidig en Reparation af Krigsraadens Epitafium, ialt for 87 Rdlr. 3 Mk.

Endelig kommer vi til det ikke uvæsentlige Spørgsmaal: Hvad kostede hele denne fine Begravelse? Det vil sige, vi kommer til de triste Elementer, som altid møder op efter enhver Fest, hvad enten den er glædelig eller sørgelig — nemlig Regningerne.

En Trøst er det her, at de alle foreligger i behørig kvitteret Stand.

Som tidligere nævnt fik Krigsraaden 2 Kister, hvoraf den yderste var af Eg. Den inderste har nok været af Fyr og er lavet i Ringsted; den yderste blev i hvert Fald lavet i København og kostede uden Beslag 20 Rdlr., Smedebeslag til samme, nemlig 8 Hjørner, Baand og 2 lange Jern tværs under Laaget, samt 10 Holdskruer med runde Hoveder 4 Rdlr. 3 Mk. Sadelmageren, som overtrak Kisten med Rugsvardt, fik 30 Rdlr.; det foregik naturligvis ogsaa i København. Og saa fik Kandestøberen 7 Rdlr. 1 Mk. 8 Sk. for den forsøvede Plade til Kisten.

Men vi gaar hurtigt forbi alt det triste om Plader og Flor til Alterlysene, Marschalstavene og de tvende Klæder at lægge under Liget samt de fire Fag sorte Gardiner, hvormed Sørge­stuen blev draget, og vender os med mere Interesse til det spændende Spørgsmaal: „Hvad fik man at spise og drikke efter Begravelsen?“

Først 17 Pd. Oksekød à 8 Sk. — fabelagtigt billigt efter vore Dages Priser —; tilhørende Tælle 7½ Pd. à 1 Mk., ialt 2 Rdlr. 4 Mk. Endvidere synes man at have sværmet for de søde Sager: 25 Pd. Raffinade à 19 Sk., 25 Pd. Melis à 16 Sk., 4 Pd. Sukkerbrød tilsammen 1 Rdlr. 2 Mk., 4 Pd. Makroner 1 Rdlr. 4 Mk., 4 Pd. Pleskener 2 Rdlr., 1 Pd. Marengs 1 Rdlr., 1 stor Kasse franske Confecturer 4 Rdlr., 2 Pd. brændte Mandler 1 Rdlr., 4 Glas Franskbrændevins-Frugter 8 Rdlr., 1 Glas Champignon 4 Mk., 1 Glas Oliven 3 Mk., 9 Pd. Hjortetak (-salt; formodentlig til at bage i) 1 Rdlr. 5 Mk. 4 Sk., Vanilje 1 Rdlr., 1 Pd. diverse Confecturer 4 Mk. samt 20 Citroner 2 Mk. 8 Sk.

Naturligvis maatte der en Del vaadt til at skylle alt det søde ned; derfor ser man ogsaa, at der blev brugt: 1 Anker Rhinskvin 15 Rdlr., 1 Anker Rødvin 10 Rdlr., ½ Anker fransk Vin 3 Rdlr., 1 Anker gammel fransk Vin 9½ Rdlr. og 3 Ankere Fusel à 3 Mk.

Vokslsene til Begravelsesgildet var ikke helt billige; der medgik for 42 Rdlr. 3 Mk., og afdødes Søn, Etatsraaden, maatte anskaffe sig en ny Paryk til 4 Rdlr.

Familien boede selvfølgelig paa Postgaarden,

som fine Folk gerne gjorde, naar de kom til Ringsted, desformedelst der ikke var andre Steder, og Regningen til Værten, Winchler, beløb sig til 11 Rdlr. 3 Mk.

Hele Begravelsen, foruden naturligvis Gravstedet, kom til at koste 256 Rdlr. 4 Mk. 7 Sk. eller direkte omsat i vore Penge godt 500 Kroner, hvilket var meget i de Tider; og kender man den By Ringsted ret, tør man ogsaa gaa ud fra, at Krigsraadens pompøse Jordefærd i Dage, Uger, maaske Maaneder blev drøftet, endevendt og drejet efter alle Leder og Kanter, ja rimeligvis tilsat med en hel Del af det, som aldrig læses i noget historisk Dokument.

Etatsraad Jens Bruun Neergaards Gravmæle i Ringsted Kirke.¹⁾

Den 2. April 1788 døde Etatsraad og Vice-Landsdommer Jens Bruun Neergaard paa Svenstrup; han var Søn af den mægtige Krigsraad Peter Johansen Neergaard, som i sin Tid havde forsøgt at erobre Ringsted By, og ved sit Giftermaal med den rige københavnske Brygger Jens Andersen Møllers Datter Anne Marie havde han sikkert skaffet en god

¹⁾ Sv. Reg. XII, 3.

Driftskapital i Svenstrup Godskasse. Det var da ikke mere end rimeligt — efter de Tider —, at der sattes ham et værdigt Mindesmærke i Midtsjællands ældgamle St. Bendts.

Ingen kunde aabenbart i hine Tider løse denne Opgave saa tilfredsstillende som Billedhuggeren Professor J. Wiedewelt; man henvendte sig derfor til ham — han havde jo det gode Navn. Brygger Møller har som den kyndige Forretningsmand ført Forhandlingerne og udfærdiget Kontrakten med Professoren, som i Forvejen havde præsenteret sin Tegning af Gravmælet for Etatsraadinden og faaet hendes Approbation derpaa.

Ifølge Kontrakten skal saa Wiedewelt levere „Toe Liig Kister af Norsk Blaae og Guul Marmor med heele Ende stykker vel slebne og poleret, Urnerne, Festonerne og Inscriptions Taulerne af hvid Italiensk Marmor, og Inscripter med ægte forgyldte Bogstaver indhugget, samt anskaffer dertil al den fornødne Marmor til begge Kister og Monument med Trappe og Gulv efter Tegningen, af følgende Sorter Marmor, nemlig af Guul og Blaae og Portraiterne, Krandsen og Vaabnet samt Rosetterne af hviid Italiensk Marmor, tilsammen for 1200 Rdl.“

Altsaa det Gravmæle, som den Dag i Dag ses i Ringsted Kirke, skulde Wiedewelt skaffe Materiale til, udføre kunstnerisk og besørge opsat for den Sum af 1200 Rdlr. Det kunde til Sammenligning være interessant at erfare, hvad en nulevende Kunstner med Navn og Berømmelse som Wiedewelt vilde have for at præstere noget lignende.

Honoraret skulde udbetales i fire Rater, som nærmere fastsættes i Kontrakten. Arbejdet skulde naturligvis udføres i Professorens Atelier i København og skulde derfra sendes til Ringsted pr. Vogn. Denne Forsendelse maatte Etatsraadinden betale ekstra, saavel som Kasserne til Indpakningen; men Wiedewelt maatte paase, at alt skete forsvarligt. I København klampede Snedkermester Kaarø omtrent 5 Fjerdingaar paa Kasserne „til Steensagerne“; Resultatet blev 16 store Kasser, hvortil bl. a. var medgaaet den Bagatel af 710 Søm og til Indpakningen 1 Ris Papir; det var, hvad Etatsraadinden fik ud af det; Kaarø fik 33 Rdl. 1 Mk. 8 Sk. for sine Kasser, Søm og Papir. Saa staar der i Kontrakten videre: „Professor Wiedewelt forpligter sig til at holde for sin egen Regning, foruden Steenhugger, den ved Steen Arbejdets opsætning i Kirken behøvende Muurmester og videre dertil brugende Pligts Folk, dog skal bemeldte Steenhugger blive Materialierne leveret paa Stedet af Steen, Kalk og Stelas, samt frie Befordring med 1 à 2 Vogne for Steenhuggere og Muurmæstere frem og tilbage fra og til Kiøbenhafn.“

Denne Passus var vel egnet til at gribe glubende ind i Professor Wiedewelts 1200 Rdl.; hvem Steenhuggeren var, kendes ikke, men Muurmesteren var M. Trabolt i Ringsted, der vel nok var billigere end ham, der skulde hentes fra København i 1 à 2 Vogne. Alt Udenomsarbejde skulde naturligvis betales ekstra af Etatsraadinden.

Det var Aftalen, at Wiedewelts Arbejde skulde være saa betids færdigt, at en Del af det kunde blive

udbragt, før Vinteren faldt i med daarligt Føre; Resten skulde være i Ringsted hen paa Sommeren, saa hele Værket kunde staa fuldført ved St. Hansdagstid 1790.

Det ses af Papirerne, at Wiedewelt ogsaa paa dette Punkt holdt sin Kontrakt; i September 1789 begyndte Snedkermester Rasmus Frederiksen i Ringsted at pille Seigneur Falchs Kirkestol ned og gøre Plads til Haandværkerroderiet i Kirken. Samtidig blev der hos Købmændene Brønnicke og Kornerup i Roskilde købt to store Ladninger Kalk, og Stenhugger Christian Sivertsen i Ringsted leverede 1 Kubikfavn raa Kampesten. Trabolt fik et Par Forskud og købte ca. 1000 Søm, Reb, Hyssing, Lægter etc. hos Købmand Freisleben i Ringsted for næsten alle Pengene.

Den Vinter arbejdedes der med fuld Kraft paa Neergaards Gravmæle; af Datidens Haandværkere finder vi Glarmester Mathias Jacobsen-Stenbech, Klejnsmed Ebbe Jensen og Grovsmed Jørgen Christensen beskæftigede deroppe; derimod var Blytækkeren Gennerup fra København — en saadan Mand kunde Ringsted nok heller ikke fostre den Gang; og Jerngelænderet blev ligeledes lavet i København hos Catharine Salig Lange; det kostede 287 Rd. 4 Mk. samt 4 Rd. i Drikkepenge.

Imidlertid skulde det vise sig, hvad man paa Forhaand kunde vide, at Professor Wiedewelt ikke blev rig paa den Forretning; hans Omkostninger løb saa højt op, og Arbejdet trak ud godt et halvt Aar over Tiden, at han nødtes til at bede om Tillæg til Kon-

traktens Bestemmelser. Sandsynligvis har Arbejdet, da det var fikst og færdigt, tiltalt baade Etatsraadinden og hendes rige Fader; thi Wiedewelt fik et ekstra Honorar paa 400 Rd., hvilket sikkert heller ikke var for meget, om Professoren overhovedet skulde have lidt for sit Arbejde. Den 21. Juni 1792 afleverede Wiedewelt Gravmælet til Familien Neergaard.

Gravskrifter, som man den Gang lavede meget bedre end nu og med langt festligere Indhold, kom naturligtvis ogsaa i Brug her; enhver, som i vore Dage beskuer Etatsraad Jens Bruun Neergaards Gravmæle, kan sammenligne det, der staar, med det, som man tænkte sig, der skulde staa; det sidste lyder som følger:

„Stands Læser! Agt paa de her hvulende jordske Deelee Af Den som, ved Dødens Ankomst, Med en Christens Roelighed, overgav sin Siæl i Frelserens Haand, Efterat Han i det Timelige havde viist Sig: En reedelig Embedsmand, En kierlig og oprigtig Ægteemand, En retsindig Fader, En sand Meniskeven, Sine Bønders troefaste Tolk; Maaskee ey endnu her giemt, Om Hand ikke havde været saa sindet i Alt. Men Læsere! Kand Du ey vide hvo Manden var, saa tilbagekald i Din Erindring Jens Bruun Neergaard, Kongl. Maj. Etats-Raad og Lands-Dommer i Sielland, Eyere af Svendstrup-Gaard, som forlod sit Huus den 2den April 1788 i sin Alders 46de Aar. Det skrev Den, som især kiendte Ham.

Denne Mand er begravet i Ringsted Kirke tilligemed sin elskelige Hustrue i hvilken Kirke der findes

et skønt Gravminde over Dem, som deres Afkom og efter Dem De som blive Eiere af det af Dem i Svenstrup oprettede Fidei Commis ere pligtige at vedlige holde — Fred med disse Fromme.“

De sidste Linier er tilføjede med en anden Haand og er naturligvis ikke tænkt som Udvidelse af Gravskriften.

Den første Handels-Gartner i Ringsted.

Hvornaar den første Smed og den første Skomager tog Ophold i Ringsted, skal vi ikke kunne sige, for det ved vi ikke — de Professioner er jo saa gamle som omtrent fra Verdens Skabelse.

Men vi ved, hvornaar den første Handelsgartner kom til Ringsted.

Om selve Gartneriets Historie i Danmark er der, væsentlig i det sidste halve Aarhundrede, fremdraget mange værdifulde Oplysninger; det var den nu afdøde Gartner Chr. Pedersen, forhen Herregaardsgartner paa Lerchenborg, der udførte dette dygtige og myreflittige Arbejde. I Chr. Pedersens Bidrag til det danske Havebrugs Historie læses, at der allerede i Begyndelsen af 1600erne var københavnske Urtegaardsmænd, der fik kgl. Bevilling til at sælge Urtefrø paa Amagertorv i København, og efterhaanden som Handelsgartnerne i Løbet af Aarhundredet voksede frem som en særlig Stand, maatte dens In-

teresser værnes, hvilket ogsaa skete, idet der atter og atter udstedtes Forbud mod, at omløbende Kræmmere falbød Urtefrø.

Men om den første Handelsgartner i Ringsted fortæller Chr. Pedersen ikke noget. Om ham læses imidlertid i Thingbogen for Ringsted Købstad eller som den hedder Ringsted Justitsprotokol 1747—1772, der nu gemmes paa Landsarkivet for Sjælland. Det er Amtmanden, der sender den kgl. Bevilling videre til Byfogden:

Kongelige Majestæts Byefoged!

Mig er tilhænde kommet Hans kgl. Majestæts allernaadigste Resolution af 23de Aprilis sidst afdigt som mig først den 9de hujus af Peder Jenssøn Båy selv er bleven leveret, saaledes lydende:

Christianus Sextus!

Vor synderlig Gunst tilforn, Eftersom Peder Jensen Bay udi vor Kiøbstad Ringsted for os allerunderdanigst haver andraget, at hand udj bemeldte Ringsted sig paa Gartner Profession haver nedsadt beklagende derhos, at som hans Forældre formeedelst fattigdom ikke haver haft ævne at hensætte ham til saadan Profession at lære paa de Stæder hvorfra Lære-brev kunde erholdes, har hand samme paa Banshov Gaard (vistnok Balskovgaard under Rosenholm i Mørke Sogn, Randers Amt) udj vort Land Nørre Jydland maattet lære, hvorfra ingen Lære-brev maatte udgives, derfor hand nu hos os allerunderdanigst haver anholdet, at hand desuag-

ted maatte have frihed til, at Handle med Urter og Haugefrøe, lige med de der lovlig Lære-brev haver, thi have vii efter herom allerunderdanigst giorte ansøgning og begiering samt den derpaa givne allerunderdanigst Erklæring bevilgedt, at førnævnte Peder Jensen Bay, Naar hand udj bemeldte Ringsted sit Borgerskab lovlig vundet haver, maae hand samme stædtz handle med Urter og Haugefrøe, lige saa vel som de der paa Urtegaards Mands Profession haver Lære-brev at fremlægge og foreviise der-efter allerunderdanigst kanst viide at Rætte og vedkommende slikt til allerunderdanigst Efterretning at tilkiende give befalendis dig Gud.

Skrevet paa vort Slott Christiansborg udj vor kgl. Residentz Stad Kiøbenhavn d. 25. Aprilis Anno 1745.

Under vor kongelige Haand og Segl

Christian Rex.

Som nævnt i Bevillingen havde Peder Jensen Bay ikke noget Lærebrev; Forholdet var nemlig i de Tider saaledes, at Lærlingene skulde staa 3 Aar i Lære for at opnaa Betegnelse af Gartnersvend; men det var langt fra alle Gartnerier, der havde Lov til at udstede Lærebrev; praktisk talt var det vel kun Slotsgartnerierne.

Peder Jensen Bay har sikkert været en af de smaa Provinsbyers første Handelsgartnere; der har paa den Tid næppe været mange Byer af Ringsteds Størrelse, der kunde rose sig af at huse i sit Borgerskab en, der med kgl. Bevilling solgte „Urter og Haugefrø“.

Og at han har været ene privilegeret Hane i den Ringsted'ske Torvekurv, fremgaar af Justitsprotokollen, idet han ligesom sine københavnske Kolleger klager over, at „Omløbere og uvedkommende griber ind i hans Næring, saa han ikke kand afsætte sine Frøe“.

Som Følge deraf rykker Byfogden den 30. April 1749 frem med et Forbud mod slig Omløben og ulovlig Handel for at sikre Peder Jensen Bays Forretning.

Svenstrup Landsby.

Smaatræk om Livet i den gamle By.

Vesten for Borup Sø, hvor Hovedgaarden Svenstrups Hovmarker nu ligger, laa i Middelalderen Landsbyen Svenstrup,¹⁾ der rimeligvis samtidig med alle de andre Byer paa -strup og -rup blev lagt som Udflytterbyer ind i Skoven fra det ældgamle Holdepunkt, Byerne Dalby, Kimmerslev og Kløvested. Om Svenstrup Landsby vides ikke meget; den forsvandt i Aaret 1667, altsaa i Aar for et kvart Aartusinde siden (skrevet 1917), og dens Jorder blev taget ind under Hovedgaarden.²⁾

Landsbyen Svenstrup nævnes adskillige Gange i Lensregnskaberne og de kongelige Breve kort efter

¹⁾ Markbogen til Matriklen af 1682. Matrikulkontorets Arkiv. — ²⁾ Sv. Reg. I, 41.

Reformationen, naturligvis altid som hørende ind under Svenstrupgaards Len. Da Biskop Hans Svane i 1666 købte Svenstrup, var der 4 Gaardmænd, nemlig Niels Lauridsen, Jep Pedersen, Niels Andersen og Arild Nielsen og 5 Husmænd, nemlig Maren Smeds, Henrik Jensen, Povl Nielsen, Peder Andersen og Søren Pedersen.¹⁾

Det er Umagen værd at se lidt paa, hvad der den Gang svarede af en Bondegaard. Hver af de 4 Gaardmænd svarer i Landgilde 1 Pd. Byg, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns og en Snes Æg. Herved maa dog noteres, at 1 Pd. Byg ikke var det samme den Gang som nu; 1 Pd. Byg udgjorde i de Tider den rundelige Sum af 4 Tønder. Hvad Prisen paa Byg var i Midten af det 17. Aarhundrede, vides i Øjeblikket ikke med Bestemthed, men som et lille Kuriosum vedrørende Priserne paa Datidens Landbrugsprodukter anføres fra Lensregnskabet 1620—21,²⁾ at 1 Td. Havre ansloges til 3 Mark, et Lam til 2 Mark, en Gaas til 10 Skilling og et Par Høns 6 Skilling. — Nutidens Landmænd vilde næppe føle sig opmuntrede ved et saadant økonomisk Perspektiv.

Endvidere hørte til Landsbyen Svenstrup en Vejrmølle, som antagelig har ligget paa den nuværende Rævebanke ved Svenstrup Hovmarker; Afgiften for den var 4 Pund (= 16 Tønder) Mel, men da Svane fik Godset, var den øde og blev aldrig Mølle mere. Forøvrigt blev denne Mølle bygget i Aaret 1600 af Lensmanden Stax von Thümen;³⁾ det var en Stub-

¹⁾ Smst. I, 13. — ²⁾ Rigsarkivet. — ³⁾ Kanc. Brevb. 18/10 og to Breve 14/12 1600.

mølle af den almindelige gammeldags Slags, og Stubben til den blev leveret fra Skovene under Ringsted Kloster, da man ikke omkring Svenstrup kunde finde en Eg, der var voksen nok dertil. Denne Mølle var næppe noget lukrativt Foretagende for Lensmanden; gentagne Gange kørte den i Stykker, og allerede 1620 var den saa brøstfældig, at den maatte underkastes en gennemgribende Reparation. 1666 gik den saa for bestandig ud af Sagaen.

Blandt „Husmændene“ er der én, som fortjener en lille Omtale, nemlig Maren Smeds; ikke fordi hun i og for sig har spillet nogen historisk Rolle, men fordi hun var Enke efter den Svenstrup Smed. Og denne var en Gang en fin Mand under Lenet. Kongen havde nemlig før i Tiden Jagthus paa Svenstrup,¹⁾ og der havde Smeden, som den Gang bar Navnet Rasmus, det højtidelige Hverv at beslaa de kongelige Foler paa Gaarden.²⁾ Samme Rasmus Smed har aabenbart været ikke saa helt lidt af en Stræber, for kun kort Tid fungerede han som Smed, saa overraskedes man ved, at Kongen udnævnte ham til — Skovrider over Lenet;³⁾ nu er hans Aktier selvfølgelig steget; han bader sig nu i Naadens Sol med en Gage af 8 Rigsdaler, en sædvanlig Hofklædning, 1 Pd.⁴⁾ Mel, 1 Pd. Malt og 1 Pd. Sild samt senere til en Hest 4 Pd. Havre, 10 Læs Hø og 10 Læs

¹⁾ Kanc. Brevb. $\frac{2}{8}$ 1571, $\frac{6}{8}$ 1574, $\frac{24}{3}$ 1578, $\frac{7}{7}$ 1579, $\frac{16}{8}$ 1584, $\frac{27}{1}$ 1585. — O. Carøe: Kong Frederik II's Kalender-optegnelser for Aarene 1583, 1584 og 1587 (Hist. Tidsskr. 4. R. III Bd. S. 538). — ²⁾ Kanc. Brevb. $\frac{28}{9}$ 1579. — ³⁾ Smst. $\frac{8}{8}$ 1584, $\frac{10}{11}$ 1585, $\frac{31}{8}$ 1593, $\frac{29}{6}$ 1594. — ⁴⁾ = 4 Tdr.

Strøelse — men saa højt paa Straa som denne misundelsesværdige Forgænger naaede Maren Smeds salig afgangne Mand altsaa ikke.

Hvad der her er meddelt, er kun Smaatræk af det Liv, som rørte sig i Svenstrup gamle Landsby; kunde Jorden derude tale, da vilde mangt et Billede fra fjerne Tider endnu kunne tegnes op — men Jorden er tavs; hvad vi nu har tilbage er kun gulnede Minder paa gammelt Papir, Minder om Mennesker og Dage, der for et kvart Aartusinde siden for stedse gementes bort i Historien.

Den gale Grev Ørtzen paa Svenstrup.¹⁾

I 1666 købte Biskop Hans Svane Svenstrup af Kongen, han efterlod det til sin Søn Frederik Svane, der naaede at blive Kongens Hofjægermester; men først med Frederik Svanes Datter Marie rykkede Slægten op i Rangforordningens fine Ende, idet hun 5. August 1733 ægtede Grev Friederich von Ørtzen. Denne sidste blev hermed paa en vis Maade Herre paa Svenstrup, det vil sige ogsaa kun paa en vis Maade; thi han maatte, før han lod sig smedde i Hymens Lænker, underskrive en meget stræng Haandfæstning, efter hvilken han ikke frit og uhindret kunde raade over sin Hustrus rige Arvegods

¹⁾ Højesterets Protokoller og Ramsø Herreds gejstlige Justitsprotokoller.

— en viselig Bestemmelse, efter hvad man snart kunde se. Thi Greven var aabenbart fra Naturens Haand udstyret med mere Temperament og mindre Fornuft end de fleste andre af hans Samtidige.

Hvorledes Hvedebrødsdagene er forløbet i dette Ægteskab skal ikke siges; nok er det, at Grev von Örtzens og Marie Svanes ægteskabelige Spektakler var i fuld Gang i Midten af Aaret 1734.

Det kan ikke nægtes, at det egentlig er ganske morsomt at sidde og læse i de gamle Folianter om de skrækkelige Skandaler, som i hine Tider maa have sat Sindene i Røre og Snakketøjerne i Bevægelse. Det har næppe været ret mange Uger, før det nygifte Grevepar havde opdaget, at de havde indladt sig paa en gal Historie, og de ønskede nu at komme bort fra hinanden igen. Der blev hastigt nedsat en Kommission til at undersøge Forholdene, og til denne indleverede Sognepræsten i Borup-Kimmerslev, Mogens Baden, paa Grevindens Forlangende en for Greven lidet smigrende Attest „saavel udi hans Gudsdyrkelse som ellers udi hans Omgiængelse med mig ... om denne ikke har været højest forargelig, skammelig og for en gudfrygtig, brav og ærekær Dame og Ægtefælle utaalelig“.

Det har — kan man forstaa — ikke været blide Ord, Præsten i sin Attest har sagt om Greven, og denne skummede da ogsaa af Raseri; han stævnede den 9. November 1734 Præsten for en Provsteret, men det kom der ikke meget ud af; først Højesteret kunde se „de allerbeskiemmeligste Injurier, Glosser og Critiquer over Hr. Greven“.

Man spørger naturligvis nu, hvad Præsten skrev i Attesten; ja, den var lang, men her er det væsentligste: Han har gjort det høj-grevelige Herskab sin Opvartning nogle Dage før Herskabet havde bestemt sig til at gaa til Alters, „men saa angergiven, inderlig bedrøvet, eftergivelig og føjelig i alle Ting, som jeg om Søndagen fandt Fruen udi, saa overvunden fandt jeg Hr. Greven af Heftighed og Vrede, med Eder og Banden, der vare ikke mindre forargelige for en Kristen at høre end afskyelig at udnævne“. Præsten kommer igen de to følgende Dage, men Greven fortsætter med sin Ugudelighed, rejser sig midt under Maaltidet og gaar op paa sit Kammer og erklærer, at han ikke vil gaa til Alters sammen med Grevinden, men sender dog senere Bud, at han alligevel vil.

Med Hensyn til Grevens Opførsel mod Grevinden skriver Præsten: „... desforuden har jeg mange Gange set og hørt at med hvad venlig Tiltale Fru Grevinden har begejnet Hr. Greven, har han dog atter for hendes Føjelighed viist fordærvelig og forargelig Egensindighed for gode og christelige Moraller, Heftighed og Ubesindighed ... Jeg har en Gang set Hr. Greven være i en Stue paa Svenstrup, hvor han hastig kalder mig ind til sig udtrækkende sin Kaaarde med disse Ord: nu stikker jeg den i mig selv, og lidt derefter samme Tid vender Hr. Greven sin højre Haand om mod mig og siger: det er dog saa at jeg gaar hen og tager en Flint eller Pistol og gør det af med mig selv.“

En Gang løb Greven i Vrede Panden imod Vin-

duet, idet han sagde, at han brød sig ikke om, hvad han gjorde, og „en anden Gang lader Hr. Greven mig kalde til sig om Natten Kl. ungefær 12 slet. Og da jeg kommer paa Gaarden bliver jeg af en Laqvei vist ud i Haven, hvor jeg fandt Hr. Greven i en forvirret Tilstand (løbende op og ned Gangen) og desperat, og da jeg spørger, hvorledes det var saa fat med ham, svarede han: Min Kone er ganske indifferent imod mig og skøtter intet om mig“ Jeg gaar da ind fra Hr. Greven at opsøge Fru Grevinden og finder hende siddende i et Kammer med Haanden under Kinden fuld af Sorg og overmaade Graad.“ Præsten og Grevinden gaar ud til Greven, „men det Væsen Hr. Greven saa førte, hvor utaaleligt det snart var at se og høre er mig umuligt at erindre“. I 6 å 7 Dage vilde Greven ikke gaa til Bords, og Maden, der blev bragt ham, „har han dog smidt tilbage og ikke smagt“.

Som sagt fandt Højesteret, at denne Attest var lovlig grovkornet; thi denne høje Ret dømte den 1. Marts 1735, at „de utilbørlige og usømmelige Ekspressioner, enkelte af Vidnerne i Almindelighed, og Hr. Mogens Baden i Særdeleshed, i deres Attester og Udsigelser har brugt, bør som uskrevne og utalte, døde og magtesløse være“

Selve Kommissionens Protokol har sikkert indeholdt en Række artige Skildringer af Grev Ørtzens ægteskabelige Færd; men trods mange Eftersøgninger har den ikke været til at finde i noget Arkiv; det maa antages, at den, tillige med saa meget andet, som opholdt sig paa Christiansborg, er gaaet til

Grunde ved en af de Brande, som i Tidens Løb har hærget dette Slot.

Men en Del af Højesteretsprotokollerne eksisterer, og her kan Sagen forfølges videre. At Grev Ørtzen ikke just har været nogen behagelig, end sige nogen eksemplarisk Ægtemand, vil man forlængst have faaet Indtryk af. Under Forhørene og Proceduren siger Assessor Albertsen bl. a.: „Hun siger han har ilde behandlet hende med Ørefigen og knebet hende i Brystet, for at hun skulle faae kræft, men heraf er intet beviist.“

Og Justitsraad Eggers omtaler, at Greven har forbudt Grevinden at lade hendes Pige køre med i Vognen til Kirke; hvis hun ikke vilde køre alene, skulde hun gaa, ligeledes at Grevinden ikke har maattet faa en Krog paa sin Dør og heller ingen Nøgle dertil . . .

Og endelig har han slaaet hende, saa hendes Kind og Øre var rødt.

Det var jo alt i alt en meget penibel Affære for Højesteret at tage Standpunkt i, ikke saa meget for de ægteskabelige Affærs Skyld, men for de ulyksalige Penges; thi faktisk var det jo Grevinden, der ejede hele Herligheden og kunde sætte Kammerherre, Grev Friedrich von Ørtzen udenfor Døren paa den kolde, nøgne Jord. Følgelig krøb Højesteret forsigtigt uden om og resolverede den 14. Maj 1743, at Grev von Ørtzen bør „med sin Grevinde frue Marie Svane og hun med ham, saaledes leve og opføre sig som det Christelige ærekiære og fornuf-tige ægte Folk vel egner og anstaar . . . i det øvrige

bør Kammerherre F. Greve af Ørtzen for sin Grevinde Frue Marie Svanes videre Tiltale i denne Sag aldeles frie at være“, og de frygtelige Attester med de deri indeholdte Udtalelser motificeres for en Sikkerheds Skyld endnu en Gang.

Saaledes endte den anden puniske Krig, og Greven kunde atter med hævet Hoved gøre sine ægte-kabelige Rettigheder gældende; thi den 16. November 1736 havde Kongen resolveret, at Ægtefællerne skulde være separerede fra Bord og Seng indtil Tvi- sten mellem dem blev afgjort ved Lov og Ret i Anledning af „den u-christelige, hadefulde, ufornuftige højlast- og strafværdige Opførsel og Medhandling, som Grevinden har klaget over“.

Men Ild og Vand lader sig ikke forene, selv ikke ved en Højesteretsdom, og med Greven og Grevinden gik det ikke bedre. Spektaklerne fortsattes i et videre Omfang, og i 1751 saa Kongen sig endelig nødsaget til at lade deres Ægteskab opløse og deres økonomiske Forhold ordne.

I December samme Aar blev Svenstrup solgt til Krigsraad Peter Johansen Neergaard; begge de stridende Parter forlod Slægten Svanes gamle Gaard — Friedrich von Ørtzen blev Ceremonimester ved det danske Hof.

Kammerherre Neergaards „Gardergaard“ i Pustervig.

Det antages almindeligt, at Gardergaarden i Vestergade var „den første — rigtig nok private — Kaserne herhjemme“. ¹⁾)

Der kan naturligvis altid, naar Spørgsmaalet bliver „den første private Kaserne herhjemme“, tvistes om, hvorvidt det afgørende Moment for Anvendelsen af denne Betegnelse maa søges i Mængden af Soldater, som Bygningen rummede, eller i den Omstændighed, at Gaardens Opførelse foretoges specielt med Indkvartering af Soldater, eventuelt ogsaa deres Heste, for Øje. Det er en bekendt Sag, at Soldaterne i det 18. Aarhundrede, da offentlige Kaserner endnu manglede, ²⁾) boede hos Borgerne, og at enkelte af disse endda i ret stor Udstrækning benyttede deres Gaarde til Soldaterindkvartering; men Grænsen mellem „Soldaterkvarter“ og „privat Kaserne“ maa aabenbart rettelig drages dér, hvor en Borger fra første Færd bygger sin Gaard op til Bolig for Soldater og kun for disse, saa være deres Antal stort eller lille, da Kasernens Omfang jo til syvende og sidst kun er et Spørgsmaal om Byggegrundens Rammer.

Saafernt dette Indhold af Betegnelsen „privat Kaserne“ anerkendes, rykker Gardergaarden i

¹⁾ C. C. v. Krogh: Meddel. om den kgl. Livgarde til Hest. Kbh. 1886. S. 401. — O. Nielsen: Hist. Meddel. om Kbh. V. S. 91. — ²⁾ Bruun: Kbh. III. S. 234.

Vestergade tilbage fra Førstepladsen, da en Pakke Dokumenter i Svenstrup Godsarkiv, Ramsø Herred,¹⁾ nemlig beretter om en lidt ældre københavnsk Gaard af samme Navn, beliggende i Pustervig.

Den 9. Juli 1734 blev der udstedt Maalebrev paa Matr. Nr. 84 og 85 i Rosenborg Kvarter, inden for Enden af Gaden Pustervig, i Anledning af, at de blev solgt af Grev Adam Christoph von Knuthen til Kammerraad Jens Dreyer. Der var paa det Tidspunkt ingen Bygninger paa Grunden; disse var nedbrændt, rimeligvis ved Ildebranden i 1728.

Den 1. August 1743 blev der atter foretaget en Maaling af denne Grund paa den søndre Side af Pustervig, da Jens Dreyer har ladet de Bygninger, han har opført paa en Del af Grunden, indrette til „Logement for Guardes til Hest“.

Fra Kammerraad Jens Dreyer gik Gaarden over til Justitsraad Christian Simon Lichtwardt Dreyer i Helsingør. Efter hans Død udbydes den første Gang til Auction i 1752, men uden Resultat; først fjerde Gang, nemlig i 1758, træffes en Ordning, som blev fremtvunget af Omstændighederne. Gaarden, som var forsikret for 12,000 Rd., var af nævnte Justitsraad Dreyer pantsat til Henrich Dreyers Myndlinge: Christopher Wilhelm D. og Albertine Sophie D., og ved fjerde Auktion blev den tilskødet disse for 5000 Rd. den 4. Juli 1758. Til Staden svarede af et Stykke Jord ved Gaarden 1 Mk. i Grundskat; den øvrige Grund var jordfri. Om Gaardens Ind-

¹⁾ Sv. Reg. XII, 10.

retning giver Auktionsskødet følgende Besked: Den bestaar

1) af 8 Fag hoved Bygning til Gaden, Grundmuur, 3 Etagier høy med 3 Qviste, hver paa et fag og Kielder under 4 Fag,

2) Et siide Huus paa 9 fag Muur og Bindings Verk 2 Etagier høyt, forneden indrettet til Stalderum for 14 Heste og Resten til Værelser og Høeloft.

3) Et side huus paa 12 fag Muur og bindingsverk, 3 Etagier høyt med qvist over 4 fag, hvorunder een Kielder.

4) i den stoere Gaard et siide huus paa 19 fag med en opstaaende Gavl til Gaden, samt een, steen fortømret, 3 Etagier høit Muur og bindings Verk med 2 Qviste, hver paa 4 fag, og Kielder under, forbemelt Bygninger med endeel Værelser og Kiøkener indrettet.

5) i samme Gaard een Stald 24 fag heeltag til 48 Hæste, med behørige Spiiltove, Hække og foer-Kiister.

6) Nok een Smedie paa 4 fag med bredder beklæd og teglhenget, hvor udj er Smede Esse.

I Gaarden en Brønd med behørig Pompe-Reedskab, een gammel Vandkom og een ubrugelig opstander til Spilde-Vand, af Brand Reedskab 3 Stiger, 11ve Spande, een Tragt og 2 Løgter, Gaarden indhegnet fra Gaden med 8 fag Plankeværk, eet stoert Gaardsrum broelagt, overalt i Værelserne 22 Jern Kakkelovne.

Den 26. November 1766 kom Gaarden, hvis Navn nu havde fæstnet sig, atter paa Auktion, denne Gang

paa Begæring af „Doctor Lorentz Clausen paa Christopher Dreyer, Kongl. Majts. Committeret i Cammer Collegio og Legations-Secretair ved det Russiske Keyserlige Hof's Vegne og Peder Holm, forrige Assistentz-Forvalter over en afg. Dreyers Arvinger tilhørende Gaard i Pustervig, Guarder-Gaarden kaldet“ (gl. Matr. Nr. 84 og 85, ny Matr. Nr. 71 i Rosenborg Kvarter). Nævnte Peder Holm havde været gift med Albertine Sophie Dreyer, men var nu Enkemand. Om Gaarden meddeler Skødet, at Køberen modtager Lejen, „nemlig Qvarters-Penge for 59 Gardes med deres Heste à 4 Sk. daglig pr. Mand, og 5 ditto uden Heste à 2 Sk. daglig, der aarlig beløber sig til circa 935 Rd. 3 Mk. 2 Sk.“; hvorimod Køberen fra sidstleden Paaske Flyttedag skal betale de til Gaarden lejede Senge, hvilken Leje aarlig er ca. 168 Rd.; tillige godtgør han, hvad der i nævnte Tidsrum er udlagt til Lys og Varme i Borgestuen samt til Renovation. Køberen kan opsigte Lejemaalet med Garderne med lovligt Varsel.

Hele Gaardens Indretning har sikkert været ganske som før, ligesom ogsaa Assurancen er den samme. Christopher Dreyer fik Gaarden for højeste Bud: 6500 Rd.

Ved Skøde af 23. August 1773 afhændede sidstnævnte Ejer „Guarder-Gaarden“ til Købmand, senere Agent, i Helsingør Arent Claesen; Købesummen var 800 Rd.

Af Chr. Geddes Byplan¹⁾ ses, at Gardergaardens

¹⁾ Gl. kgl. Saml. Nr. 729. Fol.

Grund strakte sig over et betydeligt Stykke af den blinde Gade Pustervigs inderste søndre Del. Lige overfor paa den nordre Side laa Kammerherre Suhms Gaard (73) og Etatsraad Just Fabritius's Gaarde (72 og 102); hans store Have lukkede for Gaden. Bag Gardergaarden ud mod Landemærket laa Ole Sørensens Gaard (101), og hvad de øvrige Nabo-grunde, som berører Gardergaardens Historie, angaar, tilhørte Numrene 97—100 i Landemærket henholdsvis Jochum Koch, Johan Weyse, G. F. Preuss og P. H. Schilling.

Den 27. August 1781 blev der givet Auktions-skøde paa Gaarden efter fjerde Udbud til Justitsraad C. D. Schiøtt paa hans Myndling, Niels Andreas Laurentius Classens Vegne. Købesum 7200 Rd. Det bemærkes, at Gaarden var udlejet til 2. Eskadron af den kgl. Livgarde til Hest.

I Marts 1788 havde B. Møller ladet opføre sin Gaard Nr. 100 i Landemærket og afgør med ovennævnte Classen nogle mindre Stridsspørgsmaal, der kan faa Betydning for Gardergaardens Bagplads — vel den smalle Strimmel bag den søndre Længe —, som er udlejet til Brændevinsbrænder Martins Enke i Landemærket Nr. 97.

Den 20. December 1794 afhændede N. A. L. Claesen, Cornet ved Husarerne, sin Gaard til Garvermester Peter Algreen. I Forvejen var en Del af Gaarden solgt til Urtekræmmer Hans Jacob Olivarius, Kultorvet 95;¹⁾ saa vidt det kan ses, var det

¹⁾ Her og i det følgende: Vejviser for København 1788—1810.

Gaardens vestre og søndre Længe ud mod den smalle Bagplads. Over Bagporten i denne Længe havde Kattuntrykker Chartie to Værelser til Leje indtil Paaske 1797. Naar dette Lejeforhold udløber, skal Algreen tilmure Gennemgangen fra sin Gaard ind til Olivarius's Gaard, saaledes at alt Fællesskab ophører. Paa denne Tid har den gamle Gaard alt-saa ophørt med at være Garderkaserne; faa Aar efter indrettedes i de to Parceller to Skedevandsfabriker. Omkring ved Aar 1800 havde H. J. Olivarius indrettet Skedevandsfabrik i sin Del af Gaarden, og ved samme Tid drev Peter Algreen Garveri og Skedevandsfabrik ifølge Privilegium af 23. August 1797 i sin Del, der havde Matrikel Nr. 71 A.

Her i Nærheden dukkede en Del Aar efter en tredie Skedevandsfabrik op. Den før omtalte Matr. Nr. 100 i Landemærket var den 11. Januar 1806 blevet købt af Værtshusholder Johan Friderich Møller; men saa kom Bombardementet i 1807 og ødelagde alle Bygninger. Derfor solgte Møller Grunden med Rudera af Bygninger til Snedkermester Johan Kellermann for 650 Rd. (gl. Matr. Nr. 100 = ny Mtr. Nr. 174) i Juli 1809. Og den 23. November 1810 solgte Kellermann den igen til Skedevandsfabrikant Hendrich Christensen, tidligere Kronprinsessegade 387, for 700 Rd. Han udvidede sin Grund med et Stykke Jord, separeret fra Nr. 177 i Landemærket, som han den 17. Juni 1811 købte af Arvingerne efter Inger Katrine Martens, født Møller, i Landemærket gl. Nr. 97.

Paa dette Tidspunkt var dog i det mindste den

ene af de to gamle Skedevandsfabriker nedlagt, hvor- med det forholdt sig paa følgende Maade:

I 1809 var Algreen død og Enken sad utvivlsomt i trange Kaar, eftersom Gaarden Nr. 71 a totalt var skudt sønder under Bombardementet, og hverken Garveriet eller Skedevandsfabriken kunde drives. I 1810 havde hun paany giftet sig med Garvermester Peter Røhd, som solgte Grunden med alle Rudera gl. Matr. Nr. 71 a, ny Nr. 196, ialt 3403 Kvadratalen, til Major Johan Andreas Bruun v. Neergaard til Svenstrup og Skjoldenæsholm for 8400 Rd. I Han- delen var ogsaa indbefattet alle Garverindretninger og sal. Peter Algreens Privilegium som Skedevands- fabrikør. Major Neergaard, som havde købt Gruu- den sammen med Tømrmester Jørgen Vest, Kap- tajn i Brandkorpsset, tænkte dog hverken paa at drive Garveri eller Skedevandsfabrik paa Stedet, men havde ganske andre Planer dermed.

Som allernaadigst Svar paa de to Ejeres Ansøg- ning kom nemlig den 11. Maj 1811 en Bevilling fra Kong Frederik d. VI paa, at Majoren og Tømrrer- mesteren paa en Del af den i Pustervig afbrændte Gaards Grund Nr. 196 maa lade opføre en Bygning til Gæstgiveri „for dem af Sjællands Beboere, som ved den saakaldte Avlsgaards Ødelæggelse i Aaret 1807 mistede et Tilflugtsted paa den Kant af Staden, naar Nødvendigheden byder dem at søge dertil“. De faar Tilladelse til, at de „maa i bemeldte Gaard drive Gjæstgiverie og Herbergerie, samt falholde de Vare, som ansees nødvendige til Forfriskelse for

de Reisende“, dog skal de overholde Anordningerne for Gæstgiveri.

Den 29. Maj 1818 blev der udstedt Maalebrev paa den nye Bygning i den ny anlagte Gade Suhmsgade mellem Pustervig og Landemærket; den er adskilt under Litra B fra Major Neergaards øvrige Grund og er fremgaaet af en Del af Grundene 196 og 197 med tillagte Stykker af 173 og 177, som før tilhørte Skedevandsfabrikant H. Christensen.

Denne Side af Major Neergaards Virksomhed skulde ikke vise sig frugtbringende; efter mange forgæves Forsøg paa at bringe Grunden med Bygningerne til at forrente sig, afhændede Neergaard Gaarden 196 A. til sin Medinteressent, Tømrermester Vest, den 28. Jan. 1831. Overformynderiet havde 1. Prioritet 12,000 Rd., og Neergaard beholdt 2. Prioritet 8000 Rd. Rent galt gik det ved Vest's Død; Neergaard gjorde højeste Auktionsbud paa 16,600 Rd. paa Ejendommen; efter at de 12,000 Rd. til Overformynderiet var fragaaet, blev der 4600 Rd. tilbage til 2. Prioritet. Skifteslutningen viste, at Boets Restgæld til Neergaard med Renter var 3789 Rd. 2 Mk. Sølv eller 3907 Rd. 4 Mk. 8 Sk. i Repræsentativer; af Boet blev udbetalt 859 Rd. 10 Sk. i Repræsentativer. Ved Dokumenterne har Neergaard tilføjet paa en Seddel: „Udfaldet af Gaardsalget til Vest blev, at jeg tabte 2060 foruden nogle Renter.“

Indtil for faa Aar siden laa Gæstgivergaarden „Gamle Avlsgaard“ i Pustervig, som den efter Bombardementet var rejst af Major Neergaard; nu er ethvert synligt Minde om den forsvundet. Og den

gamle Gardergaard, som den afløste, har gemt sig saa godt i Historien, at vel kun faa nulevende har vidst, at den engang eksisterede.

Et Par gamle Breve om Oldtidsminderne ved Ringsted.¹⁾

Endnu før Nationalmuseet var dannet, og Frederik den Syvende var begyndt at drage Landet rundt efter Oldsager, havde man i højeste Kredse Sans for disse Ting, hvorom et Par Breve fra Slutningen af det 18. Aarhundrede vidner.

Det første er, som man vil se — skrevet paa kongelig Befaling af Statsminister Ove Høegh-Guldberg til Etatsraad Jens Bruun Neergaard paa Svenstrup, og deri ønskes Oplysning om Oldtidsminderne ved Ringsted. Det er dateret Christiansborg Slot.

Det andet er Etatsraadens Svar; det er meget indgaaende og ganske fyldestgørende; særlig vil enhver, som er kendt i Egnen, kunne følge Etatsraadens Skildring og drage Sammenligning mellem Forholdene, som de var dengang, og som de er nu. Brevene lyder som følger:

P. M.

En blot Viide-lyst bringer mig til at skrive Deres Velbaarenhed til i Dag. Man har fortalt, at to Høie paa Deres Gods eller i Nærheden ere i Aar Aabnede:

¹⁾ Sv. Reg. XII, 5.

Signes Høi, hvori noget skal være fundet; og en anden kaldet Kong Svends, hvori noget andet skal være. Man er her nysgerrig efter alle Omstændigheder. Hav den Godhed, kiere Hr. Etatsraad, at forskaffe mig derom den bedst muelige Underretning, og i øvrigt at troe, at jeg med den største Høiagtelse altid er, og bliver Dem hengiven.

Chr. d. 15. Nov. 1783.

O. H. Guldberg.

Efter Høieste Befaling. Til Høiædle og Velbaarne Hr. Etatsraad Neergaard, Landsdommer i Sieland, paa Svenstrup p. Ringsted.

Herpaa svarede Etatsraad Neergaard:

Hvad som har given Anledning til Rygtet at 2de Høye skulle være aabnede paa mit Godes Grund eller i Nærheden deraf, hvori nogle Alderdommens Levninger skal være fundne, har formodentlig derudi sin Aarsag, at for nogle Uger siiden paa Ringsted Closters Gods min Broder tilhørende, udi en Ager paa Benløse Mark, lidet fra en Bakke, Havleberg kaldet, funden omtrent 3 Al. dybt i Jorden en Guldring af 11 Lod og 1½ Qv. Vægt, som laae sammenrullet og af Dannelse som en klein Gardin-Stang med en rund Knap paa hver Ende. I Graven skal være funden tillige en Hoved-Pande og nogle Menniske Ben, samt en liden Potte med nogle Sten udi og smaae Messing Støkker. Af disse Steen jeg er bleven tilsendt 2de, som har Form af Knapper. Disse med hvad mere mig muelig er at

forekomme af denne Opdagelse jeg skal samle og gjøre mig den Ære Deres Excellence at overlevere. Hvad det fundne Guldstykke betreffen, da, saavidt mig er bekiendt, har forlængst min Broder derom giort Anmeldelse til det kongelige Rentekammer, hvor og nu det fundne Guldstykke formodentlig er indsendt. Forinden jeg søgte nærmere Kundskab om disse Høye troede jeg det kunde være Hagbarts Høy, som i Tiden havde forandret Navnet til Hagleberg eller Havlehøy, i Nærheden af hvilket Guldstk: er funden. Men ved nøyere Undersøgelse er befunden denne Forandring ikke har sig saaledes; Thi den Kong Siger, som lod henge Hagbaar fordi Han lokkede Signe, hvorom tales i Lyschandens D. K. Slægtbog Pag. 158, Vorms Monumentis Danicorum pag. 31. og i Saxone Grammatico pag. 201. har sit Gravsted strax ved Sigersted Bye en halv Miil hiin Siide Ringsted, henover Graven ligger en stor Kampesteen lang 5 Al., bred $2\frac{1}{2}$ Al. og dyb $1\frac{1}{2}$ Al. Hagehøy, hvor Hagbart blev hengt, viises endnu, som er en meget stor Høy ved Alsted Mølle $\frac{1}{4}$ Miil fra Sigersted Bye. Ikke langt fra denne Høy viises Signebuor — kaldes nu af Bønderne Seinelilsbuor — samme er en udjevnet Plan som er noget høyere end Markens øvrige Overflade. Hos den er en Kilde eller Brønd, ligesom og i Nærheden en anden Høy, kaldet Elmerhøy, i denne Bønderne indbilde sig at være nedgravet store Rigdomme.

Hagbaars Slot viises endnu at have staaet ved Hagbyer, en Landsbye ey langt fra Sigersted, og

sees endnu Steenene som har været Slottets Grundvold.

Svends Dysse ligger tæt ved en Bondegaard, kaldet lille Svenstrup, underlagt Schioldenesholm, Frue Grevinde Lauervigen tilhørende. Her sees ligesom en lang Grav omsadt med store Steene; men om en Kong Svend her skal være begravet veed ingen at kunde fortælle om.

Saaledes har jeg søgt efter Deres Excellences Befaling den mueligste Underretning om disse Høye, som hidtil findes urørt, hvilke, om det maatte besluttes, de skulle eftersøges, for om man derudi kunde finde nogle Alderdommens Levninger, vil jeg derom ervarte Deres Excellences Ordre, som jeg vil gjøre mig en Ære af at maatte udføre Deres Befalinger ligesom jeg og skal lade anvende alt muelig Tiid til Eftersøgelse om noget maatte blive at finde. I det øvrige tilbeder jeg mig Deres Excellences vedvarende Affection og den Lykke aldtid at turde nævne mig

Deres Excellences

underdanigste Tiener

J. B. Neergaard.

d. 24de Nov. 1783.

Haraldstedgaards Historie.¹⁾

Her i Midtsjælland er det ikke ualmindeligt, at en eller anden gammel Bondegaard gemmer sammen paa sin interessante Historie — vi lever jo i en historisk Egn, og Landets bedste Mænd har ofte gennem skiftende Tider rettet deres Blikke mod Haraldsted, Ringsted, Fjenneslev og hvad mere, der findes hernede.

Men taler vi om de egentlige Bøndergaarde, da skal der vel nok ledes godt, før vi finder en, hvis Historie er saa omfattende og saa godt kendt som Haraldstedgaardens, der i vor Tid ejes af nylig afdøde Gaardejer Hans Christensens Enke.

Det kan sikkert interessere andre end netop Haraldstedgaards Ejer at faa et lille Indblik i det Liv, som gennem snart tre Aarhundreder har rørt sig indenfor dens Længer, og naar vi er i Stand til, saa lang Tid efter Gaardens første Anlæggelse, at tegne et Billede af dens vekslende Skæbne, da kan og bør man ikke gøre det uden samtidig at minde om, at alle Aktstykker, som denne Skildring hviler paa, er hentede fra Skjoldenæsholm Godsarkiv.

Det er jo enhver bekendt, at der i Haraldsted fra Arilds Tid har ligget en Kongsgaard, til hvilken der ogsaa knytter sig en lang Historie; men alt

¹⁾ Hvor intet andet er anført, findes Dokumenterne i Skjoldenæsholm Godsarkiv i Pakken: Haraldstedgaards Historie. Alle øvrige her benyttede Kilder findes paa Skjoldenæsholm.

tyder paa, at denne Kongsgaard blev ødelagt og forsvandt ganske i Tiden omkring 1660, altsaa i Svenskekrigenes Tid.

Allerede kort efter disse Krige hører man ikke noget til den gamle Kongsgaard, hvorimod Traadene begynder at trække sig sammen om det Sted, hvor Hans Christensens Gaard nu ligger.

Svenskekrigene havde, som det ogsaa i anden Forbindelse er skildret, været Landet og Kongens Kasse en dyr Affære, og Frederik III havde kort og godt skrabet Bunden; ja, hvad værre er: han havde laant hos Herodes og Pilatus og sat sine Godser i Pant, bl. a. havde han paa den Maade i Aaret 1664 afhændet Ringsted Kloster samt Godset i Haraldsted til Hofslagter Niels Olufsen og givet ham Skøde herpaa den 7. Juli samme Aar.

Men det har alligevel været en lovlig kraftig Bid for Hofslagteren at fordøje i de sløje Tider; det har vel knebet noget med Administrationen; thi han stiftede to Obligationslaan henholdsvis af 11. December 1671 og 11. Juni 1672, hos sin Kollega, Frederik III's Kammertjener Andreas Søbøtke, og da Hofslagteren døde, maatte hans Datter, Henning Fricke's Enke, Anna Sophia Nielsdatter, afhænde Godset i Haraldsted til nævnte Andreas Søbøtke, da Faderen havde pantsat det til ham som Sikkerhed for Laanene.

Dette Skøde af 1. Marts 1678, som er over 1 Meter i Tværmaal og er udfærdiget i Guld og mørkebrunt Tusch paa Pergament, samt forsynet med 5 vedhængte Segl, er overmaade smukt og er uden Sam-

menligning det kostbareste Aktstykke i Skjoldenæsholm Godsarkiv.

Den 31. Marts 1701 skøder saa Søbøtkers Enke, Anna Poggenberg, Godset videre til sin Svigersøn, Kancelliraad og Krigskancelliforvalter Nicolaj Bøgvad, som den 11. December 1714 atter skøder det til Grev Ferdinand Anthon Danneskjold-Laurvigen.

Her faar vi at vide, at Haraldsted Gods bestod af en Del Skov, 14 Gaarde i Byen samt en Hovedbygning, hvortil der ikke laa nogen Jord. Vi maa erindre, at dette Tidspunkt kun ligger et halvt Aarhundrede efter Svenskekrigene, og da dukker der en Hovedbygning op paa Haraldsted Gods; antagelig er den blevet opført af Andreas Søbøtker, da Forholdene var begyndt at blive rolige igen efter Krigene. Om Hovedbygningen har været tænkt som Gæstebolig for en Konge, altsaa som en Afløser for den gamle Kongsgaard, kender vi ikke mere; men det er ret tvivlsomt, om den Tanke nogensinde har været fremme; snarere har den været tænkt som en Rigmandsbolig, hvad den ogsaa senere gennem lange Tider blev.

Allerede da Grev Danneskjold-Laurvig købte Godset i Haraldsted, havde han truffet en Ordning om dets Drift. Assessor og Renteskriver Johannes Christensen skal nemlig bruge Godset i Haraldsted mod at betale 6000 Rd. i danske 4 Marks Kroner og 500 Rd. i autoriserede Sedler en Gang for alle. Her er vel Tale om en Slags Arveforpagtning, da Kontrakten ikke melder noget om Løsning af Forholdet.

I Synsforretningen over Godset, som fandt Sted

den 7. November 1741, siges, at Hovedbygningen be-
staar af 4 Længer og er forbeholdt det høje Her-
skab; dens Tilstand er god; desuden er der en Lyst-
og en Køkkenhave. Avling findes ikke til Hoved-
gaarden; men af Haraldsteds 14 Gaarde drives de
tvendes Avling fra Hovedgaarden. Af Besætningen
medfulgte 12 Bæster à 7 Rd. og 4 Bæster à 8 Rd.
samt 8 Kiør à 5 Rd. og 4 Par Stude, der tilsammen
vurderedes til 46 Rd. 4 Sk.

Foruden de lave Priser paa Datidens Besætnin-
ger lægger man Mærke til det ringe Antal Køer i
Forhold til de mange Trækdyr: 16 Heste og 8 Stude.

Til Ridefoged maa Johs. Christensen antage den
ved Godset værende Anders Broer, som i Betragt-
ning af, at det kun er et lille Gods, maa drive Ha-
raldsted Kro uden Afgift.

Hermed er Tonen slaaet an for Haraldstedgaards
Skæbne gennem det næste Aarhundrede: den lejes
ud som Bolig for mer eller mindre velhavende Em-
bedsmænd eller Rangspersoner af civil eller militær
Beskaffenhed.

Hvor længe nu Johs. Christensen har levet paa
Gaarden, kender vi ikke; men vi hører, at den 27.
Marts 1735 afgik ved Døden udi København Hans
Lindholm, boende paa Haraldstedgaard.¹⁾

Til Trods for, at salig Hans Lindholm lægger
Beslag paa 54 Sider i den skjoldenæsholmske Skifte-
foliant, hentydes der ikke med et Ord til, i hvilken
Anledning og med hvilken Ret han boede der. Men

¹⁾ Skjoldenæsholm Skifteprotokol 1735.

at han har siddet rigtig forbistret daarligt i det og været en gemen og elendig Karl oven i Købet, det lader sig desværre ikke skjule i Skifteprotokollens 54 lange Sider.

Hans Fader var Fyrbøder ved Land Etatens General Commissariat; det lyder jo nok meget fint; men vi kan godt forstaa, at han her ved Sønnens Død rykker frem med en Fordring paa 1000 Rd., som Sønnen Tid efter anden har slaaet ham for, dels i Form af Laan paa en Panteobligation i Bohave, dels i Form af protesterede Veksler.

Ydermere har samme Søn med Frue ligget den gamle Mand til Byrde utallige Gange, naar Forlystelserne paa Haraldstedgaard ikke længere kunde friste.

Og Laan, Gæld m. m. var der i rigeligt Maal; alle Kreditorerne tropper op: fra Holbæk, hvor Hr. Lindholm paa et Marked slog en Mand for et Laan paa 2 Rd., fra Hedehusene, hvor noget lignende havde fundet Sted, og fra Køge, hvor Apotekeren møder op med et Par alenlange Regninger, ikke blot paa Medikamenter, men paa Mængder af Vin samt diverse kontante Laan.

Og saa har Hr. Lindholm foruden at pantsætte en betydelig Del af sin Ægtevivs Dækketøj, Smykker og private Garderobe til sin Fader pakket alt dette skønne Kluns sammen i et Par store Kufferter og kørt afsted med det til Forvalteren paa Merløsegaard, hvor han har pantsat det endnu en Gang for et Laan paa 37 Rd.

Der staar meget spydigt i denne Forbindelse, at

han boede paa Grevens „Lyst-Gaard“ Haraldsted; det har dog vist været alt andet end en Lystgaard for hans Ægtemage, der lige saa lidt som den gamle Fader, Fyrbøder Søren Villumsen, kan begribe, hvad Hr. Lindholm har brugt alle de Penge til.

Men det kan vi heller ikke; han har taget den Hemmelighed med sig i den sorte Jord, i hvilken han kun kom ved Hjælp af endnu et Par kontante Laan, nemlig hos Faderen og Grev Danneskjold-Laurvig.

Men Injurieprocesser med tilhørende Domme, Vrøvl og Pengespektakler har han haft i rig Vel-signelse i levende Live; det læses altsammen i Skifteprotokollens snirklede Stil. Der har sikkert været livligt, om ikke just lysteligt paa Haraldstedgaard i salig Hans Lindholms Tid.

1739 hører vi saa, at Gaarden beboes af velædle og velbiurdige Hr. Cancellie Assessor og Amtsforvalter Wosemose,¹⁾ der vistnok har været af en noget finere Støbning end sin uheldige Forgænger; da vi kun kender hans Ophold paa Haraldstedgaard efter et Skifte efter hans Tjener Laurs Wegerslew, er det ikke mange Oplysninger, der kan gives herudfra; men fra en stor Pakke Vejsager, der befinder sig i Ringsted Klosters Godsarkiv, ved vi, at han med Kyndighed og Iver tog sig af Vejenes Forbedring og Vedligeholdelse her i Ringsted Amt.

Den 28. Februar 1752 oprettes saa en Lejekontrakt paa Hovedbygningen mellem Greven og

¹⁾ Skjoldenæsholm Skifteprotokol 1739.

Oberstløjtnant C. F. Tage, og Lejemaalet gælder i 6 Aar, nemlig fra 1. Maj 1752—58. Forholdet er helt igennem det, at Tage indtræder i de samme Rettigheder og overtager de samme Pligter, som vilde tilfalde Greven, om han boede paa Gaarden; saaledes maa Tage benytte den grevelige Stol i Haraldsted Kirke. I Leje af Hovedbygningen med tilhørende 3 Haver svares 30 Rd. aarlig.

Oberstløjtnant Tage beboede Haraldstedgaard til sin Død den 2. April 1760; han blev begravet i Haraldsted Kirke, hvor hans Skjold af Sølv endnu findes i Sakristiet.

Selvfølgelig har Gaarden indtil denne Tid været underkastet adskillige mindre Reparationer; men hvis det slaar til, at Hovedbygningen blev bygget i Andreas Søbøtkers Tid, forstaar vi godt, at den nu omtrent 100 Aar efter kunde trænge til et grundigt Eftersyn. Dette er ogsaa sket i Anledning af den Lejekontrakt, som Grevinde Danneskiold-Laurvigen oprettede den 15. Marts 1769 med Justitsraadinde Ramus i Næstved.

Nu er Gaarden ogsaa blevet betydeligt dyrere; Justitsraadinden skal give 100 Rd. i aarlig Leje. Imidlertid har samme Justitsraadinde taget anden Bestemmelse, af hvilken Grund kender vi ikke; nok er det, at hun aldrig kom til at bo paa Haraldstedgaard. Paa Kontrakten er nemlig vedføjet en Paa-tegning af 21. Juli 1769 om, at med Enkegrevindens Tilladelse og efter Forhandling med Fru Ramus ved Commissionær, Hr. Krigsraad Schumacher paa Kongsdal, indtræder Major af Infanteriet C. J. Lu-

ther i denne Kontrakt som Lejer af Haraldstedgaard.

I den Anledning er følgende interessante „Siuns- og Besigtelses Forretning“ foretaget:

„Over den Gaard i Haraldsted, som af Hendes Høy Grevelige Naade Frue Grevinde Danneskiold Laurvigen er overdraget Høy Ædle og Velbaarne Hr. Major Luther til Leje, efter derom oprettet Contract, Neml:

I Stuehuset, som er 21 Fag 1 Qvist paa af 4 Fag ud til Gaarden og Haugen, befindes følgende Værelser indrettet af saadan beskaffenhed

1. I vestre ende 1 Stue paa 4 Fag hvor udi er 2 Vindues Karme med 4 beslagne Engelske vinduer, og Gulvet lagt med bredder, saa og i Stuen 1 Camin med Skud; For denne Stue 2 Dørre med Laase, Hengsler og Nøgler.

2. Nok 1 Stue paa 4 Fag med Gulv af bredder; I denne Stue 4 vindues Karme med 8 beslagne Engelske vinduer; Stuen er paneelet for neden og ellers betrokken med trøkket Lerret; Loftet, Vinduerne og Paneelet er Maled; for denne Stue 2 Dørre med Hengsler, Laase og Nøgler, saa og ud til Gaarden 1 Dør med Hengsler og Klinke samt Stabler. I Stuen 1 vindovn paa Jern foed med Røer; samme Røer behøver Reparation.

3. Hauge Stue af 3 Fag; der udi 2 vindues Karme med 4 beslagne Engelske Vinduer. I denne Stue er Gulvet af bredder, og Foed paneelet samt 1 blaae Lerrets betræk; For Stuen 1 Dør til Gaarden med Hengsler, Laas og Nøgel, og til Haugen 4 nye halv

Dørre med Hengsler, Kraage, Skufrigler og Haandfang. I de 2de inderste halv Døre 2 Vinduer indlagde i Kitt.

4. Daglig Stue af 4 Fag, der ud i 4re Dobbelte vindues Karme med 16ten Engelske beslagne Vinduer udi. I denne Stue er Gulvet af bredder, og Stuen ellers betrokken med grøndt blommet Voxdug, saa og for neden Fodpaneel; Loftet er paneelet og malet. For denne Stue 3 Dørre med Hengsler, Laase og Nøgler. I Stuen en Bielægger Kakelovn paa 2 Træ Fødder, og 2 gl. Messing Knappe, hvoraf den eene er i stykker.

5. I Spiisekammeret er Gulvet af bredder, og der udi 2de Engelske vindues Karme med 4re beslagne vinduer indlagde i Kitt; Dørrerne der-for med Hengsler, Laas og Nøgel. I dette Kammer 1 Fyrre Retter bæk med 3 Skabe udi; og dørrerne derfor med Hengsler; Nok 4 fyrre hylder og 2 Tiin Rækker; I vindues Karmene 4 Jern Stænger.

6. Sove Kammeret; der udi er 2de vindues Karme med 4re beslagne vinduer udi indlagde i Kitt. I dette Kammer er Gulvet af bredder og Dørrerne derfor med Hengsler, Laas og Nøgel; saa er og Kammeret betrokken samt malet over alt med PærleFarve. I Kammeret er 1 bielægger Jern Kakelovn paa Føed.

7. I Forstuen og Køkenet 2 Vindues Karme hver med 2 beslagne vinduer indlagde i blye. 2 Enkelte beslagne vinduer. 1 Trappe ned til Kieldereren. 3 Dørre med Hengsler, den eene med Laas og Nøgel, og de tvende med Klinke og Klinkefald. 1 Fyrre

Trappe op til Loftet med Repos. 1 Fyrre bord paa foed af 2 Stolper. 1 Hugge blok. 2 Tin Rækker, 1 Vasker-bænk og 3 smaa Hylder. 1 gl. Jern Comfoer.

8. I Bryggerset 1 Vindues Karm med 2 beslagne vinduer indlagde i blye. 2. Halv Dørre med Hengsler, Klinke og Klinkefald. 1 Trappe op til Loftet af 9 trin, 1 Løfte Læm med Hengsler og Haspe. 2 Bagerovne, den ene med Jern Dør. 1 Fyrre bord paa Stolper. Fra bryggerset en Afdeeling med Dør, som er beslaget med Hengsler, haspe-Laas og Nøgel. 2 Smaa beslagne gl. vinduer; Endnu fra bryggerset 1 Lidet Kammer hvor udi er 4 beslagne vinduer indlagt i blye, men u-mage. 1 Dør med Hengsler, Laas og Nøgel, 1 Fyrrebord paa 2 Stolper og 1 Fyrre hylde.

9. I Qvisten oven paa er 4re Kamre, som er opdelt med bredder; I disse Kamre er Vindues Karme med 20 beslagne vinduer udi indlagde i blye; Nok 6 Dørre med Hengsler, og de 5 med Laase og Nøgler.

Hele Længden som er 21 Fag befindes paa Tag og Fag, at være i god og forsvarlig Stand, og for vinduerne saa vel ud til Haugen som Gaarden, befindes 16 Fag vindues Skaader med behørig beslag.

Den Østre Længe 14 Fag, der udi indrettet 3 Kamre hver paa 2 Fag, hvor udi er 2 vindues-Karme med 2 beslagne vinduer i hver indlagde i blye, og for hver Kammer 2 Dørre med Hengsler, Laas, Nøgel samt Klinke og Klinkefald; Gulvene ere lagde med bredder, og Lofterne malede. I de øvrige 8te Fag er Hæste Stald for 8te hæste og 2 Køer; I Stal-

den er 8te Spiltove med Strøe Krybber og andre Krybber med beslag af Hengsler og Jern Ringe, saa og hækker af træe; For Stalden 2 halv Dørre med Hengsler og Krog; Item 2 Lugger med Hengsler og Kramper. Paa Tag og Fag er ingen brøstfældighed.

For enden af denne Længde 1 Locum med Dør, beslaget med Hengsler, Klinke og Klinkefald.

Den Nordre Længde 15 Fag, der udi

1. 1 Vogn Remisse med 2 Porte for, som er beslaget med 4 Hengsler og 1 overfald.

2. 1 Kammer med Gulv af bredder, der udi 2 vindues Karme, hver med 2de beslagne vinduer indlagde i blye, 1 Dør med Hengsler, Laas og Nøgel.

3. Ind Kiørsels Porten beslaget med Hengsler, Klinke og Klinkefald samt 2de Skud, og Laagen ligesaa beslaget med Hengsler.

4. Port-Kammeret, der udi 2 vindues Karme med 4re beslagne vinduer udi indlagde i blye. I dette Kammer er Gulvet af bredder; Næst ved 1 Køkken hvor udi er 1 vindues Karm med 2 beslagne vinduer indlagde i blye og Gulvet lagt af bredder. I Kammeret og Kiøkenet er 3 Dørre, de 2de med Laase og Nøgler, og den 3die med Klinke og Klinkefald. For Loen 2de halv Dørre beslagne med Hengsler, Krog og Haspe. Nog en Luge paa Gaulen beslagen med Hengsler, Krog og Kramper. Paa denne Længdes Tag og Fag er ingen Brøstfældighed.

I Gaarden 1 brynd med værk og opstander samt 1 Tridse og Reeb med 2 Jern Kraage. Tæt ved Gaarden 1 Laage med Hengsler og Haspe samt 2 Kram-

per, og verk om Laagen. Nok 2 halv Porte med Hengsler, Klinke og Haandfang, og Klinkefald.

For Høuse-huuset 1 Dør med Hengsler og Krog. 1 Sviine Eigel med Trug og Dexel, beslaged med 2 bladhengsler, 1 Dør med beslag. 2 Laager med Stolper og Hengsler. Uden for Gaarden 3 fag Plankeværk med 2 Halv Porte med Hengsler, Klinke og Klinkefald.

I Haugen et Plankke-værk 42 Al. lang med 2 beslagne halve Staquett Porte paa, Saa og 1 dito Laage, som alt er blaae anstrøgen.

Nok i Haugen 3 Staquett Porte med Hengsler, Kraage og Kramper samt overslag. Et Lysthuus, hvor udi staar et 8te kandtet Steenbord paa Foed, 1 Marmoer Soelskive, 14 Stk. Linde Træer, 14 Stk. Lavstammede Æble- og Pære-Træer. Endeel Ribs-Stikkelsbær- og Roesen Træer i Gangene.

Saaledes som andført, er Gaarden i Harraldsted tillige med Haugen og der udi værende Inventarium, til mig bleven Overleveret d. 21. Julii 1769, det jeg hermed under min Haand og Zeigl tilstaar.

Harraldsted ut supra.

(L. S.)

C. J. Luther.

Ved Gaarden i Harraldsted er mig i Efteraaret 1769 endvidere bleven Overleveret 2 Vindovne paa Jernfodder med Tromler, Røer og Dørre. 1 Tromle til Kakelovnen i Stue No. 2. 1 Jern Kakelovn, som er en bielægger, opsadt i 1 Kammer i Gaarden ved Porten. hvilket hermed af mig tilstaaes.

Harraldsted d. 18. November 1769.

Oberstløjtnant Luther døde den 2. Februar 1774

og ligger begravet i Haraldsted Kirke, hvor hans Skjold af Sølv endnu findes i Sakristiet.

Dernæst meddeler Dokumenterne, at Frue Oberst Lieutenandinde von Luther afrejste fra Harraldsted Gaard d. 20. April 1774, i hvilken Anledning der atter er foretaget Synsforretning.

Synsforretningen udviser, at Gaarden i Luthers Tid ikke har lidt nogen Overlast; kun følgende har Synsmændene fundet sig forpligtet til at notere:

1. I øverste Stue mangler 1 Nøgel.
2. I Port-Kammeret findes 2 vindues Ruder sønderslagene.
3. ved brønden fattes 1 jern Tridse, men der i Stæden for findes 1 vind.
4. For Vogn-Remissen fattes 1 overslag paa Porten.
5. For Sviine-Eiglen fattes 1 Dør med beslag.
6. I Stalden fattes for Strøe Krybberne 3 Kraage og 1 bret.
7. Paa en Staquet Port i Haugen fattes 1 hængsel.
8. I Haugen fattes. 6 Lav stammede Træer. Af de 8te, som findes der, er paa nærværende tid 3 udgaaene, og altsaa slutes, at de, som ere borte, maa ligeledes være udgaaene.

Underskrevet af M. (Matthias) Giessing (Forvalter paa Skjoldenæsholm) og to andre Mænd, hvis Navne er ulæselige.

Fra en senere Lejekontrakt vides det, at Haraldstedgaard en Tid var beboet af „Hr. Obriste de Skaek“; muligt har han faaet den umiddelbart efter

Enkefru Luthers Bortrejse, men herom haves ingen Oplysninger.

Derimod giver Enkegrevinde Danneskjold-Laurvigen d. 6. Aug. 1783 sin Forvalter, M. Giessing, Fæstebrev paa en Gaards Jord i Haraldsted; dog skal Fæstebrevet først træde i Kraft ved Grevindens Død, og Arrangementet er at betragte som Giessings Pension af Godset. Da der ikke paa denne Gaards Jord er nogen Bolig, forpligter Skjoldenæsholms fremtidige Ejer sig til at opføre til Brug for Fæstere et 6 Fags Stuehus i Lighed med det, som er opført i Valsølle til Provstens Enke, Madam Sletting. Paa samme Dokument og under samme Dato er dog tilføjet, at i Stedet for nævnte 6 Fags Stuehus skal Forvalter Giessing bebo Haraldstedgaard „uden Afgifts Svarelse“, og det skal gælde for Livstid for ham og hans Hustru.

Da denne Ordning imidlertid kun har Fremtiden for Øje, opretter Enkegrevinden en Lejekontrakt d. 10. November 1784 om Haraldstedgaard med kgl. Landinspektør Henrich Lund, som forøvrigt er den, der foretog en stor Del af Udskiftningsarbejderne baade under Svenstrup og Skjoldenæsholm Godser.

Den aarlige Leje staar nu til 80 Rd.; men hertil er at bemærke, at Landinspektør Lund var en Mand, der baade led af en kronisk Pengeforlegenhed og var af en meget stridbar Natur. Dette læser man tydeligt nok i Aktstykkerne vedrørende hans Udskiftningsarbejde paa Svenstrup og Skjoldenæsholm. Som Følge af meget trykkende Omstændigheder fik han sin aarlige Leje nedsat til 60 Rd., saaledes som

det ogsaa fremgaar af en Vedtegning i Jordebogen af 1794.

Men nu indtræder der et nyt Forhold i Haraldstedgaards Historie, idet der efter en Pause paa omtrent halvandet Hundrede Aar atter drives Landbrug paa Gaarden. Henrich Lund fik nemlig 1. Dec. 1791 en Gaards Jord i Fæste,¹⁾ og i den Anledning maatte der foretages nogle Ændringer ved Bygningerne paa Haraldstedgaard, som hidtil mere havde været en Lystgaard end en praktisk indrettet Bondegaard.

Foruden at Udlængerne maatte istandsættes, saa de kunde modtage Avlen, skulde der ogsaa skaffes Plads til en rigeligere Besætning.

Nærmere Oplysninger om disse Forbedringer faar man gennem en Synsforretning af 9. December 1791, som er foretaget af 4 Mænd og omfatter alle Byggearbejderne paa Skjoldenæsholm for den forløbne Sommer. Vedrørende Haraldstedgaarden staar der:

Hos Hr. Land-Inspecteur Lund opbygget 2 nye Længder begge bestaaende af 15 Fag med 1 Dobbelt og 2 Enkelte Qviste, hvor til er kommen 4 Læmme og 12 halve Dørre, alle med Complet beslag. I den eene af disse nye bygninger, Neml. den østre Længde, er indsadt 4 nye Koebaase, og Koe-Stalden belagt med nye Steenbroe. Foruden dette er endvidere opbygget et nyt Vogn-Skuur af 4 Fag med Qvist, samt Forfærdiget 2 halv-Porte for Høns-Haugen,

¹⁾ Fæsteprotokol for Skjoldenæsholm Gods 1791.

med flere indvendige Indretninger af Skilleromme i den Nordre Længde, og Reparationer i Hæste-Stalden.

I Tilslutning til nys nævnte Arrangement med Forvalter Giessing indgaar Enkegrevinden den Overenskomst med Henrich Lund, at naar den Tid kommer, da Giessing skal bo i den store Gaard, skal der bygges 6 à 8 Fag Hus til Lund.

Og da Enkegrevinden 6. Juni 1794 afhænder Skjoldenæsholm Gods til Etatsraadinde A. M. Neergaard til Svenstrup,¹⁾ tages det Forbehold, at M. Giessing, hvis han ved dette Ejerskifte ønsker at fratræde sin Stilling, skal have den ham tilsagte Gaard i Haraldsted som en Pension af Godset.

Det fremgaar af senere Aktstykker, at Giessing forblev i sin Stilling baade medens Etatsraadinde Neergaard ejede Skjoldenæsholm og efter at hun kort Tid senere havde overdraget det til sin Søn, Major, senere Kammerherre Johan Andreas Bruun de Neergaard.

Den 27. Juli 1798 opsiger nemlig Henrich Lund sin Lejekontrakt paa Haraldstedgaard og fraflytter samme 1. Maj 1799, og da henholder Major Neergaard sig til Enkegrevinde Danneskjold-Laurvigens Bestemmelse overfor Forvalter Giessings Enke; det fremgaar af en Række Breve, at Forvalteren aldrig benyttede sig af Pensionsbestemmelsen, men døde i sin Tjeneste.

Forvalterens Enke, A. M. Giessing, er imidlertid

¹⁾ Skøde i Skjoldenæsholm Godsarkiv.

ikke ganske tilfreds med Majorens Arrangement og tilsender ham 8. Juli 1799 en Klage over, at hun skal overtage Haraldsted Gaard, som den er; hun henviser til, at den aldrig har været en Bondegaard, men en Leje Gaard, hvori der altid har boet fornemme Folk, som har givet 80 Rd. om Aaret i Leje; Herskaberne har som Følge heraf ikke haft Interesse af at holde Gaarden vel ved Magt, men har ladet den forfalde i Bund og Grund. Hun fastholder, at hun enten maa have bygget et 6 Fags nyt Hus som Provstinde Slettings i Valsøllille eller faa Haraldstedgaard grundig istandsat.

Uden Tvivl var Gaarden ikke ved Lunds Fraflytning i nogen tiltalende Stand, Pengemangel og andre Omstændigheder har sikkert tvunget ham til at spare, hvad spares kunde; herpaa tyder ogsaa Aktstykkerne i en omfangsrig Proces om Fæstegaardens Afgifter, som førtes mellem ham og Major Neergaard. Denne sidste, som var en yderst rettænkende Personlighed, har ganske sikkert gjort sit for at stille Forvalterens Enke tilfreds og har givet Haraldstedgaard den grundige Restauration, som den saa haardt trængte til. Faktum er nemlig, at Enken flyttede ind i Gaarden og blev der vistnok til sin Død.

Den 31. December 1826 giver Major og Kammerherre Neergaard Forvalter Engell Fæstebrev¹⁾ paa Haraldstedgaarden, som Forvalter Giessings Enke sidst har beboet; den Jordlod, som allerede i

¹⁾ Fæsteprotokol for Skjoldenæsholm 1826.

Lunds Tid blev knyttet til Gaarden, har siden hørt til denne og er ogsaa her indbefattet i Fæstet. Bygningerne er assurerede for 2620 Rd., hvilket vel er en Del mere, end de øvrige Gaarde i Haraldsted staar for, men som Helhed kan det vel siges, at Gaarden paa det Tidspunkt havde mistet sit aristokratiske Præg og mere og mere havde nærmet sig til en almindelig Bondegaards Typus.

Efter Forvalter Engells Død staar Enken for Gaarden, men af Jordebogen for 1855 med senere Tilføjelser fremgaar det, at Forvalter Engells Søn, Skovrider Carl Frederik Engell, den 28. November 1857 faar Fæstebrev paa Gaarden.

Endelig oprettes der saa den 13. December 1897 Købekontrakt mellem Kammerherre, Jægermester Andreas Theodor Bruun Neergaard til Skjoldenæs-holm (Søn af førnævnte J. A. B. Neergaard) og Skovrider C. F. Engell, som saa atter solgte den til Haraldstedgaards nylig afdøde Ejer, Gaardejer Hans Christensen.

Saaledes ser den Række Mennesker ud, der gennem næsten 300 Aar har færdedes paa dette Sted, hver til sin Tid og med sine Tanker og Følelser.

Hvad Kongsgaarden var i Middelalderen og Begyndelsen af den nyere Tid, det blev Haraldstedgaard i det efter Svenskekrigene følgende Aarhundrede: det aristokratiske Midtpunkt i den ældgamle Bondeby; og mod det Liv, der i hine Tider levedes indenfor Gaardens stærke Mure, har mange Øjne rettet sig i Ærbødighed og Ærefrygt for det, der var stort og rigt og fint i denne syndige Verden.

Men af den oprindelige Herskabsbolig findes næppe mere tilbage; de sidste Rester af Fortidens Minder slettedes bort, da Hans Christensen ved sin Overtagelse af Gaarden lod den fremstaa i en ændret og fuldt moderne Skikkelse.

II. *Da Krigen i gamle Dage gik over Landet.*

Hofslagteren paa Ringsted Kloster.¹⁾

Efter Svenskekrigen saa det sort ud for Kong Frederik den III. og hans Pengekasse, og for at bøde paa Elendigheden solgte han bort af Kronens Jordegods — Prisen var 50 Rd. pr. Td. Hartkorn.

Han solgte til adelige, til gejstlige, til Befalingsmænd i Hæren, kort sagt til alle, som havde rede Mønt at købe for. Blandt Køberne finder vi Hs. Majestæts forrige Kammertjener, sammes Køkken-skriver, dette Ord taget i virkelig alvorlig Betydning, og Hofslagteren Niels Olufsen, som aabenbart havde faaet Penge paa Lommen under Krigen — et ikke ukendt Fænomen ogsaa i vore Dage; utvivlsomt havde Niels Olufsen ikke kendt Forskel paa danske og svenske Penge, hvor det gjaldt om Af-sætning af Landets firbenede Velstand.

Men hvorom alting er, saa købte Hofslagteren det store Jordegods Ringsted Kloster med alt Til-liggende i Aaret 1664, den 7. Juli. Dette Gods ind-

¹⁾ R. Kl. Reg. I, 1.

befattede ikke blot de Byer, som endnu i Mands Minde har ligget til Klosteret, men ogsaa Strækninger, som nu hører under Skjoldenæsholm, Sorø Gods m. m.

Skulde man med et eneste Ord karakterisere Hofslagteren og hans Slægt, turde det bedst gøres med et næsten 300 Aar yngre Krigs-Udtryk, nemlig det ikke ukendte „Gulasch“, dette være ikke sagt med Henblik paa Personernes Optræden i deres daglige Færden, om hvilken vi intet kender, men om den mærkelige Skæbne, som blev Familien til Del: Stor og hastig Rigdom, Kulmination som mægtig Jorddrot, bag Kulisserne smaa Ynkkeligheder, som Tiden gjorde større, Pantsætning og lidt Plattenslageri for at bevare Skinnet af den hastigt destillerede Rigdom, Stævning, Dom, Besøg af Kongens Foged, ikke det Gud lader skabe at pante i — aabenlys Fattigdom og Skandale!

Saaledes lyder Kapiteloverskrifterne i den Roman, som Hofslagteren, *alias* Besidderen af Ringsted Klosters Gods og hans Ægteviv prentede over deres Liv. Ganske vist fulgte Niels Olufsen ikke selv Romanen til dens sidste Ende; en naadig Død skaanede ham for de sidste smertelige Kapitler; men for saa vidt han har været en nogenlunde klart skuende Mand, maa han have indset, at en slet Drift af det kongelige Gods parret med endnu mere kongelig Strøen om sig med denne Verdens Mammon en Gang maatte ende med en Katastrofe.

Antagelig havde Niels Olufsen været død et Par Aar, da hans Enke til Juni Termin 1674 laante 500

Rdl. hos Borger- og Handelsmand i København Anders Kellinghuuszen; for disse Penge satte hun en Del Sager i Pant, naturligvis Ting, hvis Fraværelse mindst øjnedes, saasom den salig Mands Sørgekappe og andre Klædninger, en Del Sengetøj, nogle Tæpper og Dameskørter og — et stort Diamantsmykke, som det aabenbart har kostet hende nogen Overvindelse at tage Afsked med.

Men det var kun Begyndelsen; hun kunde i det lange Løb ikke undvære Anders Kellinghuuszen og hans Penge og søgte ham flere Gange siden. Hun kom naturligvis særlig ved Terminerne, og det er ganske givet, at det drejede sig om Skatterne, som Anne sal. Niels Olufsens ikke kunde betale. Hvor stærkt det gik ned ad Bakke for Enken paa Ringsted Kloster, faar man et Indtryk af ved at se, at hun snart laante 100 Rdl., snart 225 Rdl., en Gang 50 og en anden atter 100 Rdl.

Dette forløb ikke uden svære Indhug i Hjemmets Værdisager; Sølvlysestager, do. Skeer, Kander, Fade, Bægre, alt af Sølv, samt Enkens Smykker vandrede afsted til Hr. Kellinghuuszen. Efter det sidste Laan i December 1679 kunde Handelsmanden ikke strække sig længere, da Gælden nu var oppe paa 991 Rdl. 2 Mark 12 Sk. og der aabenbart ikke var mere Haandpant i Ringsted Kloster.

Det ligger meget nær at spørge, om ikke nævnte Hr. Kellinghuuszen var det, som i vore Dage kaldes Aagerkarl, „Menneskeven“, Vampyr eller lignende, og om han ikke flaaede Enken paa det ubarmhertigste med Rentør og Renters Rente; det kunde

jo næsten synes saa; men det var ikke Tilfældet. Forsøger man at gøre Fordringen op og henholder sig til den Betragtning, at Enken ikke har betalt hverken Renter eller Afdrag paa Gælden, hvilket Standpunkt ikke er unaturligt, saa har Kellinghuuszen kun beregnet sig et Par Procent Godtgørelse for Afsavn af sine Penge.

Men det er jo muligt, at han tænkte sig at have rigelig Dækning i Haandpantet, for saa vidt Gælden aldrig vilde blive betalt, og Panterne derfor maatte bortauktioneres.

Eftersom Tiden gik og Hofslagterfamiliens Stjerne truede med at dale ned i Armødens Pøl, har Kellinghuuszen dog ganske naturligt faaet Lyst til at vide, om nu ogsaa hans Haandpant havde den forønskede Værdi og stadig kunde dække Renterne, samt en eventuel Retsforfølgning. Som Følge deraf lod han Enken stævne; dette foregik i December 1681 og ikke paa Ringsted Kloster, hvor Luften aabenbart var blevet hende for trykkende, men i København i Vingaardstræde, hvor hun havde indrettet sig et mindre Enkesæde.

Det daværende Københavns to Stævningsmænd, Peder Sørensen Randsløf, om hvem vi intet kender, og Morten von der Heide, Købmand, Brygger og Brændevinsbrænder i Studiestræde og Tipoldefaders Oldefader til Forfatteren af nærværende Linier, vandrede ud til Anne sal. Niels Olufsens og stævned hende — men i Retten mødte hun ikke. Anders Kellinghuuszen maatte fire Gange betale Stæv-

nings- og Retsgebyr; der kom stadig ingen Hofslagters Enke.

Saa maatte Handelsmanden lade Haandpantet vurdere af Retten. Vi skal ikke trætte med hele Listen, som fylder over 2 Foliosider, men følgende Smaaating giver et ganske godt Billede af Hofslagterens Hjem, da det stod paa sit højeste:

1 Guld Armbaand, vog 9 Lod, huer Lod pr. 7 Rd. er	63 Rd.
1 Guldring med en Diamant udi for	30 „
1 Ammeleret (emaillet) Guld Laas vog 2½ Lod er	17 „ 3 Mk.
1 Rød Corel (Koral) Armbaand vog 6½ Lod er	10 „ 5 „
1 Diamant Smøche med 58 Stene er	153 „

Endvidere 3 Sølvkander og Potter, 8 Sølvbægre, 4 Sølvskaale, 12 do. Skeer og 2 Par do. Lysestager; tillige en Mængde store Medaljer af Sølv.

Sengetøjet var ogsaa fint; Hofslagteren og hans Mage holdt nok af at have noget kønt for Øjet, ogsaa naar de laa i Sengen: 1 Rød fløyels Omheng til en seng med Kapper och frøndzer af guld och selche gl. dags 16 Rd.

1 Rød atlaschis Dyne vaar af 6 Breder, 2 puder af ditto atlasch tilsammen 14 Rd.

5 Røde fløyels Hønder gl. dags med dammasz Underforet 5 Rd.

Naar Hofslagteren bød Gæster, har han ganske sikkert ikke været billig; alt tog sig ud af gammel solid Velstand; paa et Bord laa et rødt skarlagens Tæppe, og paa et andet et rødt gyldenstykkets do.

kantet med Skind, der karakteristisk nok var af uægte Maar. Saa sejlede Hofslagterens Gemalinde knitrende gennem Salonerne i sit graagrønne Silkeskørt, som nogle Aar senere fandtes pantsat hos Hr. Kellinghuuszen for 8 Rd.

Rettens Vurdering blev til Sorg for Handelsmanden; Haandpantet dækkede kun 866 Rd. 2 Mk. 9 Sk., og nu var hans Tilgodehavende løbet op med Retsomkostninger m. m. til 1478 Rd. 4 Mk. 2 Sk., saa det var alt andet end lysteligt.

Men Kellinghuuszen kæmpede mandeligt for at hale sine Penge tørt i Land; nu stævnede han „Erlig, dydig och Gudfrøgtig Qvinde (saadan hed man altid den Gang) Anna Sal. Niels Olufsens“ til at møde ved Sjællandsfars Landsting i Ringsted til Betaling af Gælden. Datteren Anna Sophia Nielsdatter, Enke efter Henning Fricke, mødte paa hendes Vegne og synes i det hele taget at have bestyret Godset i Ejers Sted.

Til Kellinghuuszens Fordring svarede hun, at Løsøret paa Hovedgaarden var arresteret for kongelige Skatter, Haraldstedgaards Gods var solgt til Andreas Søbøtke, Jorden Vest for Byen og ned ved Have Mølle var solgt til Herredsfoged i Ringsted-Tybjerg Herreder, Christen Tøgersen, og saa godt som alt det andet var forlængst pantsat; men maaske der kunde findes et Par ubehæftede Stumper hist og her.

Landstinget foretog da en grundig Gennemgang af Jordebogen og fandt følgende:

I Hjelmsømagle et Kirkehus og en Gaardmand;

i Sigersted 4 Gaardmænd; i Skellerød 1 Gaardmand; i Farringløse 1 Kirkegaard; i Mulstrup 1 Gaardmand og i Førslev 1 do.

Dette var alt, hvad der var tilbage af fordums Herlighed. Efter Jordebogstaksationen gjaldt dette Gods i Penge for 180 Rdl. 4 Mk. 8½ Sk., saa Anders Kellinghuuszen fik heller ikke Dækning denne Gang. Der resterede endnu 488 Rdl. 1 Mk. 1 Sk., men saa fik Handelsmanden sit Tilgodehavende opført som Prioritet i Ringsted Klosters Bygning. Saaledes lød Landstingsdommen af 6. Maj 1682.

Der gik nu godt 3 Aar, saa indløste Kong Christian den Femte denne Fordring ligesom alle de andre, som hvilede paa Ringsted Klosters Gods; men det bortsolgte kunde han ikke mere skaffe tilbage.

Og Hofslagterens Familie, som en Gang havde glimret paa det rige Gods, var gaaet neden om og hjem. *Sic transit gloria mundi*, hvilket er udlagt: Saadan kom Jeppe atter paa Møddingen efter at have tilbragt en liflig Nat i Baronens Seng.

Folkekøkkener for 100 Aar siden.

Nød og Dyrtid gaar som trofaste Følgesvende i enhver Krigs Fodspor; jo videre Omfang Krigen har, des haardere knuger hine Onder ogsaa Folkene — saaledes har det været fra Arilds Tid, og

Pessimister vil hævde, at hverken Krig eller Dyrtid og Nød nogensinde vil forsvinde fra Menneskesamfundene; med andre Ord, at den gamle Prædiker har Ret, naar han siger: „Der er intet nyt under Solen.“

Om nedenstaaende lille Aktstykke fra de store Napoleonskriges Tid er et stadfæstende Vidnesbyrd om Sandheden i Prædikerens Ord, maa hver give Svar paa efter sit Skøn; i alt Fald vil det kunne give Anledning til mangehaande Sammenligninger mellem Datidens og vore Dages Priser paa de uundværligste Fødemidler.

Man bemærker i nedenstaaende Prisberegning, at en Portion af den Romfordske Suppe sættes til $2\frac{1}{2}$ Skilling = 5 Øre, Kartofler koster 2 Øre pr. Pund, og smaahakket Kød eller Flæsk regnes til 16 Øre pr. Pund. Ret højt staar efter Datidens Forhold Smørprisen, nemlig med 40 Øre, og Løg gaar helt op til 64—65 Øre pr. Pund.

Selvfølgelig kan man ikke direkte sammenligne den Tids Pengeforhold med vore; det vilde føre alt for langt ud at diskutere alle de mange Hensyn, som skulde tages for at bedømme det vanskelige Problem korrekt; men Maalet er jo her ogsaa kun det at foretage et lille Kig ind i en Tid, som, hvad Dagliglivets Vanskeligheder angaar, kan sammenlignes med den, som Krigssituationen har bragt den nulevende Generation ind i. Aktstykket lyder som følger:

INDBYDELSE¹⁾

*til at holde Spisequarteer og Marqveterierie, med
den i hvor lidet kostbare, dog meget føderige
og nærende Spise:*

Romfordske Suppe kaldet.

Denne Føde har i de sidste Aaringer bidraget meget til at lindre den Nød, som næsten hele Europa har følt og føler ved Levnetsmidlernes høie Priser i den vedvarende ødeleggende Krig. Den er brugt med Held i London, Paris og flere store Steder, men især i Hamborg, hvor 15,345 Personer have spiiist samme hele Aaret 1798 og fremdeles, befundet sig vel derved, ja mærkeligen tiltaget i Sundhed, Kræfter og got Udseende. Den afbenytttes ogsaa allerede tildeels her i Staden, i Helsingøer og flere Kiøbstæder, og dens medbringende Nytte og Fordeel er saa øiensynlig vis, at dens udvidede Brug bør anbefales og tilraades ved enhver Lejlighed. Den til-laves paa 2de Maader, den hamborgske og den franske, og hver for sig udfordrer følgende sorter Fødevare, som nu for Tiden koste vedsatte Priser. (Se Side 131).

Saaledes synes vel den franske Maade at være fordeeltigst, men det er ikke saa; thi deels indeholder den mindre af de nærerigste Sortimentter, nemlig Gryn, Erter og Brød, ja den mangler gandske 2de vigtige Dele: Kiød og Edike; og dels blive Portionerne mindre, som er klart deraf, at her ik-

¹⁾ Originalen mærket: Kiøbenhavn 1800. Trykt hos Directeur I. F. Schultz, Kongelig og Universitets Bogtrykker. 4to.

Efter Hamborgsk Maade til 28 Personer.

Sortementer.	Quantiteter. Pund.	Efter nuværende Priser. à Sk. dansk pr. Pund.	Beløb. Dansk. Skil.
1) Bankebyg ell. grove Byggryn	2 ³ / ₄	7	19 ¹ / ₄
2) Erter	2 ³ / ₄	4	11
3) Skrællede Kartøfler	9 ¹ / ₄	1	9 ¹ / ₄
4) Brød	2 ³ / ₄	3 ³ / ₄	10 ⁵ / ₁₆
5) Kiød, eller Flesk smaahakket	1	per	8
6) Salt	¹ / ₄	2	1 ¹ / ₂
7) Øll-Edike	2	2	4
8) Vand	40		
	61 ¹ / ₄		63 ⁵ / ₁₆

Hvortil kommer Ildebrand

2 Snese Tørv à 3 Sk.

= 6 Sk.

og Brænde for

= 1 Sk.

7

Tilsammen

70⁵/₁₆

Eller 2¹/₂ Sk. D. til Maaltidet pr. Persona.

Efter fransk Maade til 28 Personer.

Sortementer.	Quantiteter. Pund.	Efter nuværende Priser. à Sk. dansk pr. Pund.	Beløb. Dansk. Skil.
1) Grove Byg-Gryn	1 ³ / ₄	7	12 ¹ / ₄
2) Erter	1 ³ / ₄	4	7
3) Skrællede Kartøfler	8 ³ / ₄	1	8 ³ / ₄
4) Brød	2 ³ / ₄	3 ³ / ₄	10 ⁵ / ₁₆
5) Salt	⁷ / ₁₆	2	1
6) Løg	⁷ / ₁₆	32	14
7) Smør eller Fit	⁷ / ₃₂	20	4 ¹ / ₄
8) Vand	28		
	43 ³ / ₃₂		53 ³ / ₁₆

Ildebrand, vil i Betragtning af Kogningsmaaden medgaae 1¹/₂ Gang saameget, som efter den hamborgske Maade, altsaa for

10¹/₂

Tilsammen

64¹/₁₆ sz

Eller omtrent 2¹/₃ Sk. D. til Maaltidet pr. Persona.

kun bruges 28 Pd. eller 14 Potter Vand, men efter den hamborgske Maade 40 Pd. eller 20 Potter, der er paa lidet nær $\frac{1}{3}$ Deel mere, og Vægten viser det samme Forhold. Den hamborgske Maade stemmer især overens med Levemaaden her, hvor man er opvandt ved kraftfuld Føde; hvorimod den Franske Maade allene er anført til Veiledning for dem, der ville lave samme for Fremmede og andre Elskere af lettere Spise.

Tillavningen efter den hamborgske Maade skeer ifølge Vedkommendes opgivende saaledes:

- 1) Grynene og Erterne, samt Vandet, kommes om Aftenen i Karret (Kiedlen eller Gryden hvori Kogningen skal skee), for at udblødes Natten over.
- 2) Morgenen derpaa Klokken 7 gjøres Ild derunder, og bemeldte 3 Sortementer koges langsom 2 Timer.
- 3) Derpaa kommer man de skrællede Kartøfler og Saltet i, og en Time derefter Kiødet, som maa være skaaret i gandske smaa Tærninger.
- 4) Et Qvarteer før Anretningen kommes Ediken i.
- 5) Under Kogningen maa Suppen flittig omrøres, saavel for ei at blive sveden, som for desbedre at udjevnes.
- 6) Klokken 12 er Suppen fuldkommen kogt, og kan da anrettes saaledes, at Brødet, skaaret i smaa Tærninger, kommes i Fade eller Skaalerne, hvorpaa Suppen øses.

- 7) Jo haardere Brødet er, jo bedre, og bliver denne Suppes Brug betydelig, vil ogsaa et Slags haarde Tvebakker à 3 Lods Vægt, som passer til en Portion, dertil kunne bages.
- 8) Adskillige Forandringer kan og gøres med nogle af Sortementerne, saasom:
 - a. Kiødet kan være fersk, saltet, eller røget, og man kan i dets Sted bruge lige Qvantitet af fersk, saltet, eller røget Flesk.
 - b. Erterne kunne være saavel graae som gule; man kan ogsaa i deres Sted bruge hvide Bønner, Røder, Roer, Hvidkaal, Suppe-Urter etc., alt efter Aarets Tider og Priserne.
 - c. I stedet for $9\frac{1}{4}$ Pd. Kartøfler, kan ogsaa tages 15 Pd., som halvkoges, derefter skrælles, samt rives, eller stødes og sammenrøres med $\frac{1}{4}$ Pd. Meel, noget Salt og Peber, hvoraf da kan gøres Boller, som kommes i Suppen og koges indtil de svømme; I dette Fald kan Brødet formindskes indtil halvdelen, og saaledes bliver Prisen omtrent den samme.
- 9) Brød spises ikke til denne Mad, videre end hvad der, som meldt, kommer i ved Anretningen.
- 10) Lave og brede Kiedler eller Gryder, med tætte Laag, udkræve mindre Ild, end høie og smalle af samme Indhold; Ilden maa holdes midt under Karret, som lettest skeer ved Confurer.
- 11) At der efter den franske Maade bruges Løg, samt Smør eller Fit, men ikke Kiød eller Flæsk biedrager rimmeligst til en fortrinlig Vel-Smag.

12) Peber kogt i denne Suppe, giver den tillige Styrke og extra god Smag.

Den franske Tillavningsmaade kan læses omstændelig i Journal for Politik, Natur- og Menneske-Kundskab, Julii 1800. S. 83 til 96; ligesom og adskilligt om denne Sort Spise i Hamborg er indrykket i Maanedskriftet Iris for 1799.

Dersom nogen, især

udi Pederhvidtfeldtsstrædet, Fiolstræderne, Larsleistræde, Rosengaarden, Skiddenstrædet, Christalgaden, Skinnergaden, Nørrevold, Nørreports Halmtorv, Kiøbmagergade, Kultorvet, Friderichsborggade,

og deromkring, vil entrere i at lave til Udsalg foranskrevne Suppe til Fattige og Andre, ville behage at henvende sig til Undertegnede, boende paa Nørregade No. 46, som Stadens 2det Hoved-Distrikts Directeur for dets 12 Forstander-Distrikter, og som vil sørge for, at forskaffe Spisemesterne Hoved-Sortementerne for bestemte billigste Priser, og i Overensstemmelse dermed, aftale en fast Priis, hvorefter Udsalget kan skee portionsviis.

I øvrigt er foranstaaende her anført saa udførlig, for tillige at tiene til Underretning for Familier, som selv ville lave sig denne føderige og sparsommelige Mad, omendskjøndt Enhver vil kunne spare Umage og Ildebrand, ved at lade den hente hos Spisemesterne, og disse vilde ved Mængden have større Fortieneste. og kunde give desmere for Pen-

gene. Ved Fødevarer-Prisernes Falden, vil ogsaa Prisen paa denne Spise nedsættes.

Kjøbenhavn, den ¹⁵/₂₅ September 1800.

C. Pontoppidan,

Kongl. Majest. Justitsraad og Raadmand, samt Medlem af den anordnede Fattigvæsens Direktion.

Som man ser, aabenbarer dette Aktstykke Tanken om Folkekøkkenet som Middel til at afhjælpe Krigssituationens Dyrtid og Nød. I et væsentligt Punkt adskiller den sig fra vor Tids Opfattelse: den tager intet Hensyn til den Romfordske Suppes glubende Kedsommelighed den ene Dag efter den anden. Denne Ret blev heller aldrig rigtig populær herhjemme; man taalte den, men man elskede den ikke. Traditionen udstyrede den med en Nimbus af lukullisk Gru og Forfærdelse, og endnu lever der gamle Folk, der af deres Bedsteforældre har hørt om den „meget føderige og nærrende Spise“s frygtelige Egenskaber.

Soldater paa Skovhugst i Midtsjælland for 100 Aar siden.¹⁾

Den nuværende Krigssituation minder i mangt og meget om den, som fandtes, da de store Napoleonskrige trak hærgende over Europa. Vi har allerede gjort opmærksom paa, at Idéen om Folke-

¹⁾ Sv. Reg. VIII, 2—3.

køkkenet ikke er fostret i vor Tid, og naar man nu fæster sine Tanker ved det indenlandske Brændselsmateriale og nogle — ogsaa i Aviserne — fryder sig over at have regnet den geniale Idj ud, at man jo dog burde lade Soldaterne komme paa Skovhugst, da kunde der være en vis Anledning til ogsaa her at komme frem og gøre opmærksom paa, at heller ikke den Idé er ny: Krigsskovning ved Hjælp af udkommanderede Soldater fandt Sted, tilmed i ret stor Stil og bl. a. her i Midtsjælland, i de Aar, der laa umiddelbart efter vore Krige med Englænderne, og som i saa mange Henseender greb dybt og bestemmende ind i vort Fædrelands Historie.

Det kan netop nu have Interesse at se, hvorledes man for 100 Aar siden greb Tvangs- og Nødssituationen an herhjemme, og hvorledes man kæmpede med store Vanskeligheder for at klare sig igennem det truende Ragnarok.

Som altid, naar Skyerne trækker over den hjemlige Himmel, var Hovedstaden ogsaa den Gang værst faren; ude paa Landet, hvor Arbejdet særlig den Gang var yderst lidt specialiseret, og hvor Livsfor nødenhederne samlede sig — ofte maaske kun i smaa Portioner — om hvert Hjem i Form af Kornmarker, Husdyrbesætninger og Haver, laa Nøden aldrig saa haardt for Døren. Forsyningen med Brændsel fra Landets Skove havde opnaaet en fast Organisation gennem lange Aarhundreders Erfaringer, og Forbruget af fremmed Brændselsmateriale stod nær ved Nulpunktet, i alt Fald i alle Egne og Byer udenfor Hovedstaden. Ganske anderledes haardt føltes

Nøden i Hovedstaden; Krige og Brande havde tæret paa det sammensparede Tømmer og Brændsel, og da 1807 var til Ende, krævedes der ganske ekstraordinære Foranstaltninger for at hindre, at Kulde og Sult lagde sin tunge Haand over Livet i Landets største By.

Den Institution, som havde til Opgave at organisere Tilførslen af Brændsel til Byen, og hvis Virksomhed vi alene her vil gaa ind paa, bar Navnet „Commissionen for Staden Københavns Forsyning med Brændsel“ og blev nedsat „ifølge Hans Majestæts allernaadigste Befaling af 21. Marts 1808“. Denne Kommissions Opgave havde to Sider: at faa Brændet skovet, og at faa det bragt til København; vi betragter nu hvert Punkt for sig.

I Juni 1809 bestilte Kommissionen fra de store Skove under Skjoldenæsholm 15,000 Favne kløvet Bøgebrænde; til denne Skovning udkommanderedes 200 Mand med behørige Officerer og Underofficerer, og Redskaberne til Arbejdets Gennemførelse leveredes af Kommissionen. Saaledes lød i Hovedtrækkene den første Kontrakt, hvorefter ogsaa de 15,000 Favne blev leveret til en Pris af 5 Rd. og 1 Mark pr. Favn.

Spørger man nu, hvorledes Transporten til Byen foregik, udløses Svaret i Kommissionens Skrivelse til Amtmændene af 29. April 1808. I denne fremføres, at Kommissionen saa vidt muligt vil træffe frivillige Akkorder med Oplandets Bønder om Kørslen af Brændet til Køge; „men hvorhos det, om Kommissionens Bestræbelser for at tilvejebringe

saadan Accordkjørsel, skulde blive aldeles frugteløse, eller utilstrækkelige til Øjemaalets Opnaaelse, er tilladt, at Brændets Fremskaffelse maa ske ved Pligtkjørsel, som skal paalægges alle uden Undtagelse, der til deres Avlings Drivt holde Heste og Vogne, og ej bor længere end 2 Mile fra det Sted, hvor Brændet er oplagt, og at disse da skulde være pligtige at frembringe Brændet 4 Mile, for en Betaling af 1 Rd. pr. Mil af hver Favn“; dog tages der Hensyn til, at Transporten ikke sker paa Tider, hvor Landmanden til sin Bedrift har særlig Brug for Hestene.

Saaledes maatte man ordne sig i de Tider, da der ingen Jernbaner var; Brændet blev kørt enten til Køge eller Holbæk, hvor saa Skipperne laa parate til at føre det videre til den betrængte Hovedstad.

Vi vil nu se, hvorledes Sagen videre udviklede sig. Bønderne var ikke synderlig ivrige efter Kørselsakkorderne, og man maatte da gribe til Tvangsmidlerne.

I 1812 udkommanderedes atter Soldater, 200 Mand til Skjoldenæsholmskovene og 100 Mand til Frydendal; fra førstnævnte Sted skulde nemlig leveres 7000 Favne og fra sidstnævnte 4000 foruden de af Træerne faldende Fagotter. Hvis vi ser efter, hvorledes Brændet tages af de forskellige Skove, viser det sig, at Valsømagle Skov skulde yde 1000 Favne, Haraldsted og Egtved Skove 1600 Favne, Valsølille Skov 1600 og Skjoldenæsholm gamle og nye Hovmarker 800 Favne.

Husker man nu paa, at Tiden for Statsbanke-

rotten nærmede sig med stærke Skridt, vii man forstaa den vældige Prisstigning, som aabenbarer sig i Kontrakterne. I 1808 takseredes Brændet til 5 Rd. pr. Favn; nu betaler Kommissionen 24 Rd. pr. Favn for kløvet Bøgebrænde og 16 for Fagotter — det er jo dog en Forskel.

Soldaterne faar Løn for Krigsskovningen ifølge Parolfbefalingen af 11. November 1811, nemlig 1 Rd. 4 Mark for hver Favn kløvet Brænde og 1 Rd. for Fagotter. En Underofficer faar 72 Skilling daglig og 2 Skilling ekstra for hver Favn Brænde. Mandskabet deles i Hold paa 10 Mand; en af disse er Formand og faar ekstra 1 Skilling pr. Favn, og saa er de fordelt saaledes i Skoven, at Bortkørslen kan, om Kommissionen ønsker det, ske fra alle Dele af Skoven samtidig.

Som før nævnt maatte man gribe til Tvangskørsel; i 1812 blev tilsagt fra Holbæk Amt 96 kørselspligtige Landbrugere til at bringe Brænde til Holbæk, hvor Skipperne ventede det; af disse 96 skulde Halvdelen møde om Onsdagen Kl. 8 ved Benskovshuset ved Valsøllille Skov; den anden Halvdel om Torsdagen ved samme Tid og Sted.

I 1813 blev Kørselspligten endnu yderligere organiseret, idet der i Skoven henstod 2644 Favne, som ikke var blevet bragt til Køge. Arbejdet blev da fordelt saaledes: Sorø Amts Bønder kører 871 Favne og møder hver Mandag og Lørdag, Præstø do. 878, hver Onsdag og Fredag, Holbæk do. 130, hver Torsdag og Roskilde Amt 765 Favne, hver Tirsdag og Torsdag.

Saaledes greb man Brændselsnøden an for 100 Aar siden; man udkommanderede Soldaterne til Skovning, og man tvang uden videre Bønderne til at fragte Brændet til Søkøbstæderne. Linierne i Livet var trukket lidt haardere op den Gang end nu; der er flere Hensyn at tage i vore Dage; man slipper ikke saa let frem til det Kommandoord, som paalægger store Dele af Befolkningen Tvangsarbejde; men hvorledes man end vil bedømme den nuværende Situation og veje de Bestemmelser, som vi herudfra maa tage, da kan det aldrig skade at se, hvorledes man slap over den samme Nød i en Tid, der ligger 100 Aar tilbage.

Naar Tobakken er dyr.

Den danske Bondes Kaar var for 150 Aar siden saaledes, at kun faa rede Penge mellem Aar og Dag vandrede gennem hans Hænder; hvad man skulde købe sig til, var sparsomme Varer i Almuesmandens huslige Liv.

Og nu vilde Skæbnen, at Tobakken, særlig omkring Midten af det 18. Aarhundrede, havde gjort svær Lykke i den danske Bondebefolkning, ligesom den i det Aarhundrede, der laa forud, havde erobret de fleste europæiske Lande. Cigarer brugtes kun saare sjældent, men Piben var Bondens trofaste Ven; den fulgte ham overalt og ofte med ned i

Graven. Overalt, hvor man paa Landet holdt Gilde, kom Piberne frem efter Maaltidet; sindigt stoppede man dem med „Petum optimum“, „Blaamand“ eller andre mere eller mindre vellugtende Sorter af den sjældne Urt. Saa kom Fyrfadet¹⁾ paa Bordet; de smaa Tørvegløder greb man, hvis man var fin paa det, med en Tang, ellers med Fingrene; for det var lovlig omstændeligt at slaa Ild med Fyrtøjet, hver Gang Piben gik ud, og Tændstykker var endnu ikke kendt.

Og kom man til Staden hos Købmanden, henvendte man sig blot lige indenfor Døren til den store Tønde, som stod dér; det var Tobakstønden, som Kunderne frit kunde stoppe af.

Alle disse Ting tyder dog ikke paa, at Tobakken var dyr, og at den danske Bonde havde svært ved at skaffe sig den. Hele dette Forhold synes dog nærmere at pege hen paa, at Tobakken den Gang var billigere end nu, og at der kom Portioner i rig Overflødighed her til Landet fra fremmede tobaksavlende Lande.

Men dette Ræsonnement er kun delvis rigtigt. Det er sandt, at Tobakken var langt billigere end nu; men ingenlunde den eller de Sorter, som blev indført fra fremmede Lande. Den Tobak, som spillede den største Rolle i Bondens Tilværelse, blev avlet herhjemme — Tobak dyrkedes nemlig for 100 Aar siden langt almindeligere end nu her i Dan-

¹⁾ H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv I. 3. Udg. Kbh. 1910. S. 337.

mark. Og dette hang sammen med hele Aanden i Datidens socialøkonomiske Liv. Ligesom saa mange andre Nationer var vi Danske blevet besat af Tanken om at producere selv, saa vi kunde slippe for Afhængighed af og Indførsel fra fremmede Lande; det gjaldt Tobak saa vel som mange andre Ting.

Ved Roskilde og Køge var der anlagt veritable Tobaksplantager,¹⁾ hvis Historie og Skæbne vi maaske en anden Gang kan vende tilbage til, og hvor almindeligt Tanken var slaaet an, og i hvor høj Grad Tobaksdyrkning var indgaaet som Led i Agerbruget, viser en kgl. Placat af 5. Maj 1779 anlangende hvorledes Tiende skal svares af Tobak, som avles paa Tiende ydende Hartkorn. Afgiften ydes efter nærmere Taksation enten i Korn eller i Penge efter Kapitelstakst.

Tilmed maa det erindres, at den Periode, det her drejer sig om, kom til at bære Navnet: den rationalistiske (den, i hvilken man satte det fornuftsmæssige i første Række og Følelserne i anden). Det var i den Periode, hvor Sognepræsterne følte sig lige saa meget bundne af socialøkonomiske Forpligtelser som af gejstlige; det var i den Tid, hvor man fra Landets Prædikestole kunde høre de ivrigste Fremstillinger af den hensigtsmæssigste Form for Kartoffel- og Faareavl i Stedet for gripende og aandfulde Udlæggelser af Dagens Tekst,

¹⁾ Se Noten Side ???.

og det var endelig i den Tid, at de mange Sognebeskrivelser, forfattede af Præstestanden, blev til.

Af den Art har vi netop en her fra Midtsjælland, nemlig Sognepræst Seyer Mahling Beyers Beskrivelse over Bringstrup og Sigersted Sogne ved Ringsted, trykt i Sorø 1791. Den opruller et ganske ejendommeligt Billede af Tobaksdyrkningen herhjemme:

„Tobak synes derimod den danske Bonde at være større Liebhaber af at dyrke. Jeg uddelte nogle tusinde Planter for endeel Aar omkring i Sognene. Skjøndt de ikke kom til største Fuldkommenhed, afplukkede Bonden Bladene, tørrede dem, og røgte dem. Atter igien uddelte jeg Tobaksplanter, og veiledede dem i Omgangsmaaden, at, som det heder, gidske Tobakken og gjøre den brugbar at røge. Dette lykkedes og bedre. Men ikke des mindre, da man ikke vedblev at give dem Planterne, forsvandt og denne Avl; thi Nogle saaede paa fri Land Tobaksfrøet, men som de voxte sildig, og blive plantede sildig, kom lidet derud af. Tobaksplanter saaes og trives bedst paa Mistbeder, og disse forstaaer ikke Bonden at anlægge.“

Om det nu var, fordi den hjemlige Produktion gav for lidt, eller den fremmede Tobak var for dyr — maaske begge Dele i Forening — saa opstod hurtigt den Tanke i Bondebefolkningen, om ikke man kunde finde noget andet at ryge, der var lige saa godt som Tobakken, eller i hvert Fald kunde blandes sammen med den. Fænomenet er ikke ukendt; enhver mindreaarig Ryger har været ude

for samme Tanke. Nød lærer nogen Kone at spinde, siger man jo, og de fleste Drengene har vel, i Mangel af bedres Havelse, øvet Rygningens Kunst baade paa Kirsebær-, Hylde- og Syrenblade, samt i Stedet for Cigarer og Cigaretter passende Stykker af Spanskrør. Men det er ellers en haard Kost at gaa løs paa.

Gamle Sognebeskrivelser og andre Aktstykker fra Tiden omkring forrige Aarhundredskifte viser, at Bondebefolkningen særlig havde valgt tre Planter som Surrogat for Tobak, ligesom de valgte Fandens Mælkebøtte (Løvetand), Cikorie, Agern og branket Malt til Erstatning for den dyrere Kaffe og Bukkeblad, Hyld og Kodriver (Primula) i Stedet for de ægte kinesiske Téblade. De tre almindeligste Tobakssurrogater her i Landet var Følfod, almindelig Røllike og Kornblomst. Vi vil undersøge hver enkelt Kvalifikation i denne Henseende.

Følfodblade anbefales meget til at blande Tobakken med; det findes bl. a. fremført i et gammelt botanisk Haandskrift fra 1771 i det kgl. Bibliotek.¹⁾ Der siges, at naar Følfodbladene ryges, „betager de Tobakken dens Skarphed for Brystet“. Dette kan synes helt rimeligt; thi Følfod anvendes nemlig som en Bestanddel i den meget brugte Brystté, som faas paa Apoteket.²⁾

Røllike, som vokser almindeligt paa Gærder og

¹⁾ Aftrykt og forsynet med Noter i Fr. Heide: Et Bidrag til Fyns Flora i det 18. Aarhundrede (Aarbog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter, IV Aarg., 1916. Odense 1917. S. 592. — ²⁾ A. Mentz og C. H. Ostenfeld: Planteverdenen i Menneskets Tjeneste. Kbh. 1906. S. 280.

Grøftekanter, er ogsaa i gamle Dage blevet blandet i Tobak;¹⁾ heller ikke dette er underligt, da baade selve Planten og Blomsterne har fundet Anvendelse i Medicinen; Røllike indeholder en æterisk Olie og vandige Ekstraktivstoffer, der ikke er uden stimulerende Indflydelse paa Nerverne.²⁾

Kornblomsternes Anvendelse til Blanding i Tobakken beror ikke paa, at de indeholder noget virksomt Stof; i den Henseende gør de hverken ondt eller godt; man kunde i og for sig lige saa godt give sig til at ryge Hø; men Faktum er imidlertid, at den danske Bonde har benyttet dem paa den Maade. Saaledes finder vi det ogsaa beskrevet hos Oehlschlæger i „Langelandsrejsen“,³⁾ hvor der staar om Kornblomsterne:

Den største Naade, han vist os har
i dette Liv,
er det, at han stundom af Lommen taer
sin Foldekniv,
og skær sig en Haandfuld, stor og tung,
under vranten Snak,
og blander os i en Sælhunds-Pung
blandt Røgtobak.

Desuden har den danske Bonde brugt Blade af Guldblomme, Cikorie og Vejbredekeblad i samme

¹⁾ I Mands Minde brugt i Grenaaegnen; meddelt af Sognepræst P. Severinsen, Bringstrup. — ²⁾ M. W. v. Dübens Handbok i Växtrikets naturlige Familjer. 2. Uppl. Stockholm 1870. S. 52. — ³⁾ A. Oehlschlæger: Halvhundrede Digte v. Liebenberg. S. 83 ff. — Smlg. Verner Dahlerup: Blåmand (Danske Studier 1918. S. 85—87); Frits Heide og Verner Dahlerup: Blaamand (Smst. S. 178—179).

Hensigt.¹⁾ Og at Spørgsmaalet om Tobakssurrogater er en gammel Historie, ser man bl. a. af, at man ved Udgravninger af København fra Christian den Fjerdes Tid har fundet Tobakspiber med Boghvedeavner i.

Saaledes gik det til i gamle Dage, hvor Ganen ikke var saa vant til Havanesere, som den er blevet siden hen; men skulde en og anden i vore Dage sukke dybt over, at Tobakken er dyr og vanskelig at skaffe til Veje, da staar det ham jo frit for at prøve de gode gamle danske Surrogater, som har den Fordel baade at være billige og nemme at skaffe til Veje.

Det hele bliver kun et slet og ret Spørgsmaal om Smag, men om den kan man jo ikke disputere.

¹⁾ Meddelt af pens. Lærer N. J. Andersen, Vejle.

III. *Af Ringsted Herreds gamle Retsprotokoller.*

Smededrengen, der stjal et Piberør og kom i Slaveriet.¹⁾

Det er ofte meget ejendommelige Billeder af Livet, man støder paa, naar man graver sig ned i de gamle Retsprotokollers labyrintiske Vildnis.

Vi skal her fremdrage et Par Stykker, der ligesom den elektriske Projektør kaster sit skarpe, brutale Lys ind over den sølle Stymper paa den ene Side og Rettens mægtige, hævnende Haand paa den anden. De to hinanden modvirkende Strømme i Menneskesamfundets bølgende Hav staar saa grelt Side om Side og spejler i uroligt hvirvlende Bevægelser Mængder af Tanker og Følelser, som nu alle har fundet Hvile dér, hvor vor Slægt ogsaa en Gang glider hen. Ogsaa vor Færden vil en Gang blive taget op til Granskning af nysgerrige Blikke — trist vilde det jo saa unægtelig være, om Fremtidens Historikere skulde betragte Retsprotokollerne som de vægtigste Kilder til Studiet af vor Virksomhed.

Men lad os se Sagen, som den er, og bekende

¹⁾ Sv. Reg. XI, 21.

Sandheden af den gamle Kirkefader Augustins Ord: „Nogle er udvalgt til at være Naadens Kar, andre overladt til at være Forkrænkelighedens.“ — Faktum er, at der gives Mennesker, hvis Historie kun kendes fra Retsprotokollerne.

Det maa vi med Sorg bevidne er Tilfældet med Smededrengen Hans Christian Hansen fra Vigersted. Domsakterne begynder meget højtideligt med, at samme Smededreng er justitialiter tiltalt, fordi han har været i „uhiemlet Besiddelse af et Piberør, hvilket tilhørte Anders Christensen af Ortved og som er denne frastjaalet“. Da Synderen er over kriminel Lavalder, forkyndes lovlig Stævning for ham, og der beskikkes en Aktor, som skal sønderlemme den usle Stympen med Rettens haardeste Midler.

I Forhørene, som aabenbart ikke imponerer den unge Hammersvinger, benægter denne frækt at være i „uhiemlet Besiddelse“ af omstridte Rør; han paa- staar at have købt det — Guderne maa imidlertid vide af hvem, for dér brister hans ellers fortrinlige Hukommelse; men at han farer med Løgn, er jo tydeligt.

Man kan næppe tilbageholde et Smil, naar man læser Aktors uimodstaaeligt naive og dydigt for- argede Vending om Synderen, „at han tidlig har begyndt paa denne Lastens Bane, er blevet bekiendt med og øvet i at benægte Sandheden samt at ind- vikle Løgneren saaledes, at den ikke er let at efter- forske“.

Ser man med Nutidens Øjne paa bemeldte Hans

Christian Hansen, er der ingen Tvivl om, at vi maa kalde ham et arveligt belastet Individ, maaske dog kun i lettere Grad; Akterne hævder, at han tidlig har haft Hang til Løgn og mindre Rapserier, og en Gang før har han været tiltalt for noget, som efter Datidens Begreber faldt ind under Tyveri; af hvad Art det har været, oplyses imidlertid ikke nærmere. Faktum er imidlertid, at et stort Retsapparat med en Mængde Vidneafhøringer blev sat i Gang, og Følgen deraf blev, at Aktor ikke just vilde holde sig til Benævnelsen Tyveri, men kun fastholde, at Smededrengen notorisk havde været „i uhiemlet Besiddelse“ af det ulykkelige Piberør. Paa det Grundlag blev han da dømt.

I Betragtning af Piberørets ringe Værdi, nemlig ialt 24 Skilling, ansattes Dommen til følgende Bagatel: At tiltalte Hans Christian Hansen ved Dom tilpligtes: 1) At arbeide i Kjøbenhavns Fæstning i tre Aar, og 2) At betale alle af Aktionen, hans Arrest-Indbringelse til Straffestedet med videre medgaaende Omkostninger i alle Maader skadesløs.

Saaledes skete det den 8. Juli 1824. — Det blev et temmelig kostbart Piberør for den arme Smededreng; men der kan man se: i de Tider var Rettens Veje uransagelige i al deres grænseløse Visdom.

Om Hr. H. C. Hansens videre Skæbne melder Historien foreløbig ikke mere; men maaske vi ad Aare tilfældigt støder paa ham i en ny Fase af hans Udviklingsgang.

Et Stikbrev efter en undvegen Forbryder.

Arrestforholdene i Ringsted har næppe været ideelle i gamle Dage; om det nu har været galt med Laasene, Opsynet eller hele Hotellets Indretning, er ikke saa let at se mere; men et eller andet Sted maa der have været noget muggent — naa, om det kan være til nogen Trøst, skal det ærligt indrømmes, at Arresterne i andre Byer næppe var synderligt mere holdbare.

Hele den Tids daglige juridiske Færden flyder over med Stikbreve efter undvegne Forbrydere. — Luften har muligt heller ikke været god i Lokalerne, for baade smaa og store Syndere, Mænd saa vel som Kvinder, stikker af for et godt Ord. Dette i Forbindelse med, at man ikke havde Aviser at efterlyse de Herrer og Damer i, nødvendiggørde i hvert indtrædende Tilfælde Udsendelsen af Stikbreve, der vandrede fra Haand til Haand blandt Sognefogder og andre interesserede og efterhaanden naaede i alt Fald at faa en Mængde Paategninger fra disse. Om man saa fik fat i den undvegne, blev jo en helt anden Side af Sagen.

Hvorledes et saadant Stikbrev med Signalement og andet Tilbehør tog sig ud, skal gengives ved nedenstaaende Aktstykke, dateret den 10. Maj 1809:

Hr. Kammerherre og Amtmand Stemann i Sorø har under 4. d. M. tilmeldt mig at efter Byfoged

1) Sv. Reg. XI, 21.

Huushers Indberetning skal Pigen Ane Catrine Sørens Datter, som tiende paa Skjoldenesholm og som ved optaget Forhøer er overbevist at have begaaet Indbrud og Tyveri den 30. f. M., om Morgenens have fundet Lejlighed at undvige.

Hun er imellem 20 og 30 Aars Alder, middelmaadig af Vext, før af Lemmer, rund af Ansigt, mørk af Haar og Øjen, og var ved Undvigelsen iklædt en Kattuns Bulle med grønne Ermer, grønt Vadmels Skiørt med blaae Baand og blaat eller graaestribet Værgarns Forklæde, blaae Strømper og Træskoe samt Kattuns Hætte med blaae Baand, skal efter senere derom indhentet Oplysning, Natten mellem den 30. f. M. og den 1. d. M. have været hjemme hos sine Forældre paa Sætofte Mark, Taastrup Sogn, hvor hun skal have omklædt sig og nu være iført en rødprykket Kattuns Bulle med grønne Silkebaand, der under en halvgammel grøn Nattetrøie, et nyt grønt Vadmels Skiørt med 2 Skillings Spænder, sortblommet Sirtshætte med grønne Baand, hvidt Linned-Halstørklæde med grønne Prikker og guult i Snipperne, Soleklæde af en halv Serviet og et blaaestribet uldent Forklæde.

Foranlediget heraf og efter velbemeldte Hr. Kammerherrens Begiæring, skulle jeg herved tjenstlig anmode D'Herrer Politimestere behagelig, at ville lade bemeldte Fruentimmer efterlyse overalt i enhver Politie-Jurisdiktion, og hvis hun skulle antræffes, lade hende anholde, samt mig derom meddele Underretning til videre førende Foranstaltning.

Hermed har Klapjagten paa „bemeldte Fruentimmer“ taget sin Begyndelse, men om Resultatet blev naaet, er maaske tvivlsomt; thi som det gamle Ord lyder: „Mandens List er vel behænde; men Kvinde-list er uden Ende!“

Mordet i Ravneshavehuset.¹⁾

I Ravneshavehuset, eller som det i gamle Dage kaldtes Rauen Haufshuuset, i Nørre Dalby Sogn forefaldt Natten mellem den 2. og 3. Januar 1730 et ualmindelig hæsligt Rovmord, der i lange Tider maa have lagt sit Skær af Uhygge over den ensomt beliggende Bolig.

Det var Brødrene Peder og Jens Olsen samt Laurs Knudsen, der brød ind og ihjelslog Halvor Pedersen og hans Kone Mette Christensdaatter, dennes Fader Chresten Jensen og Ægteparrets Datter Ane Christine Halvorsdatter, som alle fire døde med det samme, medens Halvor Pedersens Søn af første Ægteskab, Anders Halvorsen, blev lemlæstet i den Grad, at han udaandede otte Dage efter. Ialt havde disse tre Banditter 5 Menneskeliv paa deres Samvittighed; et Under var det, at Ægteparrets Søn Chresten Halvorsen overlevede Katastrofen; men Akterne siger kort og godt, at han „blef Corerit“.

¹⁾ Sv. Reg. XI, 1.

Nu er der i og for sig ikke noget opbyggeligt ved at rode op i en gammel Mordhistorie, ej heller giver den særlig Anledning til moralske Betragtninger udover det, at Morderne selvfølgelig blev henrettede; men Grunden til, at vi drager dem frem her, er den ejendommelige Opfattelse af Voldsmand og Forurettet, der giver sig til Kende i Skiftet efter de Døde, idet nemlig disse stakkels Mennesker maa betale hele Gildet ud af deres fattige Stumper — Boets Aktiver dækker ikke nær sammes Passiver; Rettens Folk har regnet det ud med den mest udsøgte Lomprokurator-Snedighed.

Der fandtes en Del udenbys Arvinger, bl. a. en Mand ved Navn Nels Chrestensen, som „boer i lærerstrædet i Kiøbenhavn og holder Hyre Careet“; men ingen af dem fandt Anledning til at møde ved Skifteforretningen ud fra den meget viselige Betragtning, at der næppe blev noget til overs til dem — en Mistanke, der ogsaa viste sig vel begrundet.

Bohavet m. m. efter de Dræbte indbragte ved Auktionen 122 Rd. 2 Mark $5\frac{2}{3}$ Skilling; noget Kaal og et Par Svin var blevet solgt straks, da Skifteforvalteren alligevel mente, de vilde faa rappe Ben at gaa paa; Summa 3 Rd.

Peder og Jens Olsen ejede ikke en Trævl, som kunde føres Boet til Indtægt; medens Laurs Knudsen havde lidt, som blev gjort i Penge. Desuden maatte han af med de Skillinger, som han havde faaet som sin Part i Mordet, nemlig — 5 Mark og 11 Skilling.

Man ræddes, naar man tænker paa, hvilket usselt

pekuniært Udbytte disse tre Blodhunde har takseret de stakkels 5—6 Menneskers Liv til hin forfærdelige Nat nede i det afsides liggende Ravnehus. De Hoveder, som kunde fostre slige gennemført raa Tanker, maatte aabenbart med Rette falde for Bødeløksen.

Boets Aktiver staar med fede Typer opført til 159 Rd. 5 Mark og $7\frac{2}{3}$ Skilling. Men nu kommer Passiverne, som i mangt og meget aabner ejendommelige Kighuller ind i Datidens Leve- og Tænkesæt.

Først er der „udgiven til dem, som vaaget over de dræbte Mennesker og klæde dennem“, 2 Mark og 4 Skilling; det har ikke været nogen morsom Bestilling, derfor staar der ogsaa opført, at disse Penge er medgaaet til 3 Potter Brændevin à 12 Skilling. Linned, Lagen og 3 Kister — man sparede paa Pladsen — til de Døde blev 8 Rd. Saa blev der foretaget Ligsyn af Barberen i Køge, J. Karstinus; ganske vist foretog han samtidigt et Syn over en lille Dreng i Urup; men det gik paa samme Regning — der var jo ingen til at gøre Vrøvl i den Anledning.

Og saa er der selvfølgelig ikke sparet paa stempellet Papir og Salarium for at skrive paa samme; en hel Side i Skifteprotokollen breder sig med disse Poster.

Men de arme Døde vilde have vendt sig i deres fattige tre Kister, om de havde læst, hvad Resten af deres Penge var gaaet til: Peder Olsen og Laurs Knudsen blev nemlig paagrebne og fængslede den 10. Januar 1730 og sad fast indtil den 25. April, da de blev henrettede; i disse 15 Uger maatte de Dræbte

betale Staten 3 Mark om Ugen for at fodre hver af dem af — den Post svulmede op til 15 Rd.; det kunde være lige nok for en sølle myrdet Husmand at udrede; naturligvis maatte Staten jo ogsaa have lidt for at passe paa dem i de 15 Uger — det blev 7 Rd. og 3 Mark.

Det var de to af Rovmorderne. Den tredje var noget nær lige saa dyr som de to andre tilsammen. Da han blev anholdt, blev han puttet ind paa „Croenbaarre Slot“, hvor han sad nogen Tid og senere afgik med Vogn, der specielt blev lejet til ham — 12 Rd. Fængselsophold med behørig Vagt 7 Rd. 3 Mark og 3 Skilling.

Men saa kom den værste Post: 3 Hoveder afhuggede af Skarpretteren i Roskilde, ialt 99 Rd., altsaa 33 Rd. pr. Stk. Resultatet af det hele blev, at Boets Passiver løb op til 180 Rd. 4 Mark og 13 Skilling. Skiftet ender med et beklagende Skuldertræk, som er den sørgende Slægts eneste Arvepart ud af Boets 159 Rd.

Men saadan gik det, naar man i gamle Dage var saa uheldig at blive myrdet sammen med hele sin Familie; saa var det en dyr Historie at faa Hævn over sine Fjender. Og Hævnen, den skulde man jo have; det paabød Loven. Men Staten tog sig god Betaling for Ulejligheden.

Som allerede berørt maa denne gruppvækkende Handling i lange Tider have spøget i Egnens Samtalestof Mand og Mand imellem — atter og atter er den blevet genfortalt, fornyet og forbedret, som det jo altid sker med den Slags Begivenheder. Endnu

lever der et udpyntet Sagn, som øjensynligt nok har været i en „Folkedigter“s Haand; det er knyttet til Ravneshave og giver sit Svar paa dette Navns Betydning.

At dette Sagn er Digt, bl. a. i den Form, det er optegnet under i J. V. Christensen: Tider og Skikkelser af Midtsjællands Historie, er hævet over enhver Tvivl; men at der til Grund for Sagnet ligger en virkelig Begivenhed, er iige saa givet.

Det turde være et Spørgsmaal, om det ikke netop er ovennævnte Mordhistorie fra 1730, der danner den inderste Kærne af Sandhed i det udsmykkede og omformede Sagn om Ravneshave.

Et lille Bidrag til Fattigplejens Historie.

Afdøde Folketingsmand, Dr. phil. Gustav Bang har i sin fortrinlige lille Bog „Kirkebogsstudier“ et Kapitel om det omvandrende Proletariat i det 17. Aarhundrede. Læser man det igennem og lader sig fange af de mange triste, ja ofte ligefrem umenneskeligt grusomme Scener, som lyser frem af disse Skildringer, forbavses man i Sandhed over, at noget saadant kunde finde Sted og endogsaa blive betragtet som den naturligste Ting af Verden i vort eget, nu unægteligt mere følsomme og nænsomme Land.

Men lad os gaa ned i Bunken af hengemte Rets-sager og tage en frem fra Aaret 1809, saa vil vi faa

et Indtryk af, hvor meget eller lidt Menneskesønnens Ord: „Hvad I gør mod en af disse mine mindste, det have I gjort imod mig“, blev regnet for i Dagliglivets Praksis, selv midt i den hellige Paasketid, hvor Ørene vel maatte være nogenlunde lydhøre for det største Bud i Loven.

Scenen er Borup Sogn her i Midtsjælland, og vi giver Ordet til Sognepræsten gennem den Skrivelse,¹⁾ han indsendte til retslig Dokumentation i denne ejendommelige Sag:

Promemoria!

Følgende Tildragelse, som nyelig er passeret her i Borup Sogn, kan jeg ikke undlade herved at forestille Sognets Fattigkommission til nærmere Overveielse og videre Foranstaltning.

Sidstafvige Skiertorsdag den 30. Marts anmeldte sig hos mig en syg Fattig navnlig Peder Christensen, efter Foregivende fød i Fyen, som noget over 1 Aar havde været i Arbeide for Gaårdmand Terkel Nielsen i Gammerød, dels ved Høstarbeide, dels ved Tærskning.

Han medbragte Skudsmaal fra Manden, og angav at han for 5 à 6 Uger siden var der fra afskediget, da han ikke behøvede ham længer; at han siden havde tærsket adskillige Steder i Sognet, og blant Andre ogsaa hos Smeden i Borup, hvor han ogsaa desuden i 3 Ugers Tid havde havt bestandig Natteleie, medens han tærskede for Andre der i Byen, men at Smeden nu ikke længer vilde tillade

¹⁾ Sv. Reg. XI, 21.

ham Huslye hos sig, og havde derfor henvist ham til mig.

Jeg betydede ham: at jeg kunde ikke modtage ham, men tilbød ham Understøttelse af Sognets Fattigkasse, dersom han vidste noget Sted, hvor han straks kunde faae Huslye; men da han intet Sted vidste at opgive mig, saasom han var Fremmed i Sognet, lovede jeg, om mueligt, at lade opspørge et Tilholdssted for ham, da han selv var saa svag, at han næppe kunde slæbe sig frem ved en Stok, og bad ham at bede Smeden i Borup imidlertid at beholde ham, gav ham derfor straks 2 Mark, for dermed at betale for det første, og lovede ham videre Hielp.

Næste Dag lod jeg ogsaa efterspørge, om Nogen vilde modtage ham for Betaling, men de jeg havde Bud hos, kunde eller vilde ikke.

Løverdagen den 1ste April kom bemeldte Fattige atter til mig og fortalte mig: at Smeden nu paa ingen Maade vilde beholde ham længer.

Jeg sendte derpaa min Dreng tilligemed den Fattige med en Seddel fra mig tilbage til Smeden, og bad ham deri: at han endnu vilde beholde ham nogle Dage mod Betaling for hans Ophold af Fattigkassen, indtil jeg kunde faae ham andetsteds indtinget, da jeg hidtil ikke havde kundet ophøre nogen, som vilde modtage ham.

Men min Dreng kom tilbage med det Svar, at Smeden slet ikke vilde beholde ham længer.

Jeg sendte da Bud til den i Byen boende Fattigforstander Niels Hansen og nok en Gaardmand, og

lod dem kalde til mig, for om muligt ved dem at faae Kundskab om Nogen, som vilde modtage den Fattige; men da de Ingen kunde anvise mig, sendte jeg dem atter til Smeden for at formaae ham til at beholde den syge Fattige, indtil nogen anden Anstalt kunde blive føiet for ham.

Men ved deres Ankomst var den Syge allerede bortvist, hvilket jeg først fik at vide Dagen efter, da den forommeldte Fattigforstander Niels Hansen i Borup fortalte mig: at han havde givet ham Huslye i sin Stue den Nat. Han foreslog nu tillige at lade bemeldte Fattige efter Omgang indlægges hos alle Byens Beboere, 1 Nat hos Hver, indtil Han saasart mueligt kunde faae et fast Opholdssted.

Dette biefaldt jeg ogsaa, da jeg troede det var den eneste rimelige Vei, naar intet andet kunde erholdes.

Men samme Dags Eftermiddag, som var 1ste Paaskedag, kom alle Byens Gaardbeboere ind til mig og besværede sig, at de ikke kunde huse den Fattige, da de alle havde Indqvartering af Soldater, som laae paa Skovarbeide.

Derimod foresloge de at indlægge ham paa samme Maade efter Omgang i de til Byen hørende Huse med Jord, hvilket jeg ogsaa under disse Omstændigheder fandt rimeligt, og bad Oldermænden: at advare de 2 første Huse om, at de maatte modtage ham hver 1 Nat af de to næstfølgende, thi for denne første Nat havde dog Gaardmand Mathias Larsen lovet at huse ham.

Men da disse to Husmænd næste Dag bleve ad-

varede, kom de begge ind til mig og paastode, at de paa ingen Maade vilde modtage den Fattige; jeg forestillede dem: at det var nødvendigt, og paalagde dem det endelig alvorlig, men de vedbleve deres Væg-ring og gik bort.

Da derefter foranførte Mathias Larsens Karl fulgte den Syge om Aftenen hen til det Huus, hvor han den Nat skulde været, stillede den i Huset boende Enkes Søn sig i Døren, og forsikrede at han maatte ikke komme indenfor deres Dør, og da Kar-len derpaa vilde følge ham hen til det andet Huus, løb Husmanden ind og slog sin Dør i Laas; hvorfor Karlen maatte følge den Syge til Præstegaarden, hvor han forblev den Nat, indtil jeg endelig næste Dag, som var Tirsdagen den 4de April fik formaaet Skolelærer Henrik Jensen i Gammerød til indtil videre at modtage ham mod Betaling af Sognets Fattigcasse. Her forblev han indtil den 8de om Af-tenen, da han døde.

Da Reglementet for Fattigvæsenet ikke udtrykkel- lig bestemmer noget om, hvorledes man under disse Omstændigheder skulle forholde sig, men det dog var mueligt, at lignende Tilfælde oftere kunne ind-træffe, og jeg altid maatte frygte at finde lignende Gienstridighed, hvorved jeg da ganske maatte sæt-tes udaf Stand til at handle, som jeg efter Omstæn-dighederne burde.

Saa indstiller jeg til den ærede Kommission, om samme ikke finder det passende, at andrage Sagen for Amtmanden, og indstille til hans videre Over-veielse, om det ikke kunde være nødvendigt, at en

passende Mulkt blev bestemt for dem, som i lignende Tilfælde viste sig gienstridige mod Præstens Foranstaltninger, naar Omstændighederne fordrede at en Fattig maatte have øieblikkelig og hastig Hielp; og om ikke de, som under det ommeldte Tilfælde have vist sig saa gienstridige, i det mindste burde af vedkommende Øvrighed alvorlig erindres om deres urigtige Handlemaade, paa det de kunde vide at vogte sig for Fremtiden.

Borup den 11te April 1809.

Ærbødigst

G. J. S c h m i d t.

(Til Borup og Kimmersløv Sognedistrikts Fattigvæsen.)

Ud af dette Aktstykke lyser klart nok, at det ikke var saa hyggeligt at være baade syg og fattig i de Tider; selvfølgelig er begge Dele heller ikke noget eftertragtelsesværdigt i vore Dage — men Forholdene er dog blevet noget mere menneskelige. Man kan saamænd tit nok tvivle, om Verden overhovedet er blevet bedre, end den var før — saa er det ligesom en Smule Trøst at møde et saadant gammelt Stykke Papir, hvoraf man mellem Linierne kan læse sig til en Smule Fremgang i Folkets Moral og Tankegang. Paa et og andet Punkt er Verden dog alt-saa gaaet et Hanefjed frem.

Men lad os nu ikke dømme ensidigt; vi følger Sagen videre og hører, hvad Modpartens Medlemmer har at fremføre. Naturligvis gik Sagen til Retten, og Forhørene gav ganske interessante Oplysninger.

Terkel Nielsen i Gammerød, som har haft Man-

den i sin Tjeneste, fremfører, at han kun var saa som saa; han var studs, og det var man i de Tider ikke saa godt vant til som nu; hvad han tjente, drak han for det meste op i Brændevin og købte Tobak til at tygge. Det maa man dog ogsaa se lidt overbærende paa; Brændevinsbrænderi foregik saa godt som overalt i private Gaarde og Huse, trods Lovens Forbud, og hvad der blev drukket Dag ud, Dag ind var ikke smaa Portioner; Stakkelen har næppe været saa meget værre, end Folk var flest, og tilsyneladende imponerer han heller ikke Dommeren i den Retning. Tilmed maa man jo huske paa, at den Tid ligger langt forud for Afholdsforeningernes vel-signelsesrige Dage.

Og at han tyggede Tobak, o: skraaede, nedsætter ham forhaabentlig ikke hverken i vor eller Samtidens Bevidsthed, selv om Joh. Hermann Wessel nok har sagt: „Den, der ryger, lugter som et Svin; den, der snuser, ser ud som et Svin; men den, der skraar, er et Svin“. Det er nok ikke værd heller i vor Tid at klassificere Menneskene efter den Wessel'ske Metode.

Smeden, som ikke vilde huse Manden, formaar at rense sig; saa længe denne var rask, laa han i samme Seng som Smedens Karl; men da han saa blev syg, og der ingen anden Plads fandtes, vilde Karlen ikke paa nogen Maade have ham i sin Rede — forøvrigt let forstaaeligt; med de Tidens Kendskab til Sygdomsfænomener kunde man jo aldrig vide, hvad Djævelskab denne vel lidet propre Herre havde raget sig til. Dommeren frikender Smeden.

Gaardmændene havde Indkvartering af Soldater, der laa paa Skovarbejde — ja, det er rigtigt nok; Brændselsnøden, særlig i Hovedstaden, var som allerede fortalt efter Englænderkrigene saa stor, at man maatte gribe til denne, iøvrigt meget prisværdige Udvej. Frikendes altsaa.

Men saa er vi naaet til den gamle Historie med Adam og Eva og Slangen — det blev Husmændene, som i denne Affære kom til at spille Slangens sørgelige Rolle. Hans Larsens Enke Mette Pouls, hvis Søn med hendes Billigelse havde stillet sig op i Døren og nægtet den syge Indgang, og Hans Olsen, som havde smækket sin Dør i Laas, kom i den sorte Gryde;

Thi kiendes for Ret:

Tiltalte Husmænd, og saa kommer Navnene, betaler hver for sig til Amtets Fattigkasse 1 Rigsdaler og begge Politierettens Gebyr $12\frac{1}{2}$ pro Cto med 27 Skilling. At efterkommes inden 3de Solemærker efter denne Doms lovlige Forkyndelse under Justitiens videre Tvang.

Saaledes endte den første puniske Krig; den stakels afgangne Peder Christensen naaede altsaa dog at faa Oprejsning for den Tort, der var overgaaet ham — om end den kom lidt vel sent.

IV. *Dagligliv og Folketro.*

Træk af de gamles Dagligliv paa Landet.

Vil man vide sine bortdragne Forfædres Fødsel, Bryllup og Død, gaar man til Kirkebøgerne; drejer det sig om muligt „begangne“ Forbrydelser eller mindre Skurkestreger, som beklageligvis skred over den skæbnesvangre Streg, maa man til Retsprotokollerne — hver Ting til sin Tid, og alt det kan selvfølgelig have sin Interesse; men kun de færreste aner, at vi gaar ind i de gamles daglige Færden, lige ind til deres lønligste Intimiteter, naar vi gransker de hengemte Skifteprotokoller.¹⁾ Læser man deres tunge, vidt og bredt vævende Sprog, drager mange Billeder frem fra fjerne Dage; vi ser de gamle Bønder, som de gik og stod og laa om Natten — baade Hellig og Søgn — og „som de drejed' sig i Dansen“.

Det er et ofte brydsomt Hverv at æde sig gennem Skifteprotokollernes Grødbjerg, for der skal skrives meget, naar Boet gøres op efter den eller den salig afgangne Mand eller Kvinde; men man haaber paa

¹⁾ Sv. Reg. XI, 1.

Slaraffenlandet hinsides Grøden og æder løs paa de lange Registre.

Det er de gamles hele Verden, som ligger aaben og klar i Skifteprotokollerne, og skulde alt skildres, hvad disse Bøger rummer, vilde dette blive en saare lang Fortælling. Lad os nøjes med tre Ting foreløbig: Hvad de gamle laa i om Natten, hvad de gik i om Dagen, og hvad de læste — naar de *nota bene* kunde læse. Ja, her kunde man da for Resten godt tilføje, om de kunde skrive, saa lad os da tage det lille Spørgsmaal med — men saa heller ikke en Stump mere denne Gang. Hvad de havde af Avlsredskaber og Besætning, samt hvad denne var værd, maa gemmes til en anden Lejlighed — man skal jo ogsaa tænke paa Fremtiden.

Altsaa,

Hvad de gamle laa i om Natten,

— selvfølgelig i Senge ligesom vi; men lad os gaa disses Indhold lidt nærmere efter i Sømmene:

Da Mølleren Peder Nielsen af Ortved døde i Aaret 1703, blev hans Bo gjort op, og udi dette var 4 Himmelsenge af Fyrretræ. Der var naturligvis Omhæng og Gardiner for disse; derfor melder Skiftet ogsaa om et sort og brandgult Omhæng, et blaat og brandgult do., samt 2 hjemmegjorte do. — men nu kommer det værste: Til disse 4 Senge hørte en Besætning af 24 store Dynere og 29 store Hoveddyner.

Naturligvis sad man ret op og ned i Sengen og sov — det brugte man jo i de Tider; nogle forsynede sig yderligere med et Par Skindbukser, en eller to

Uldtrøjer og en Nathue for at være sikker paa at kunne gennemgaa Nattens Strabadser og om Sommeren i fornødent Fald at kunne holde Varmen ude. Men saa var der ogsaa gjort i den Retning, hvad et Menneske kunde gøre.

Naar giftefærdige Ungmøer i vore Dage tænker paa Udstyr, hæfter deres Tanker sig gerne ved Tallene 6, 12, 18 eller maaske højere Mængfold af 6 — en saadan Regelmæssighed finder man ikke udtalt i de 200-aarige Skifteprotokoller; Møllerens i Ortved havde 11 Par Lagener og 5 Pudevaar, hvilket enten maatte forudsætte en hyppig Vask eller mindre rent Sengetøj paa den sidste Ende; men i den Henseende var man ogsaa mindre følsom den Gang end — lad os sige — de fleste er nu.

Overfor det kolossale Væld af Dynner, hvoraf hver enkelt ganske sikkert har haft et antageligt Omfang og tilsvarende Vægt, kunde man indvende, at Mølleren i Ortved var en af de mere velhavende Bønder og derfor kunde tillade sig lidt mere Vellevned i denne Henseende end de fleste andre. Ja, ja, men lad os da se, om ikke de jævneres Folks Senge havde et forholdsvis tilsvarende Væld af Indmad.

Den 31. Januar 1732 vandrer vi ud til det lille Sted, hvor salig Husmand Jens Jensen Raufn i Vigersted gav Aanden fra sig faa Dage forinden; thi paa denne Dag holdes der Regnskab over hans jordiske Levninger — det eneste, som det er vore Øjne forbeholdt at kigge ind i; hvad han ellers har begaaet i Livet, og hvorledes han er sluppet over den anden Regnskabsaflæggelse, er blevet hans private

Sag og findes ej antegnet i nogen jordisk Foliant. — Men lad ham hvile i Fred; vi vender os til hans Seng, som er et „Ege Sengested med 3 Stykker Vadmelsomhæng med Tæppe“; hele Herligheden taks-eres til 1 Rigsdaler og 4 Mark, saa nyt og flot har det jo næppe været. Udi denne Seng fandtes: „1 Ulmerdugs Overdyne med blaa Striver, 1 gammelt blaargarns Lagen, 3 brunstribet Hampe Hoved-Dyner, 2 Underdyner med grønne og blaa Striver og 2 Ulmerdugs Puder med Hørlærrids Vaar.“

Selv om denne Seng i mangt og meget staar agterud for Møllerens, maa man dog indrømme, at den nok var til at holde Varmen i, og et er givet: Husmanden bar i Søvn sit Hoved lige saa højt som den rige Møller.

Ægtesengen var Husets fredhelligste Sted, hvor man søgte Ly mod Dagens Sorger og Besvær. Kun naar man havde sat Foden under eget Bord, hvor lille og fattigt besat det saa end maatte være, saa ens Seng ud som beskrevet — Tyendet maatte nøjes med mindre. I samme Husmands Stue stod bag Kakkelovnen „en lille Pige Seng“, hvori der var et grønt Vadmelstæppe, 2 smaa Vadmels Hovedpuder, en gammel linned Dyne og et lige saa gammelt blaargarns Lagen. Selv her sporer man Datidens Trang til at ligge højt med Hovedet.

To Ting finder man ikke nævnt som Tilbehør til Sengene; intet Steds findes de opført i Skifteprotokollerne, til Trods for at de har været lige saa nøje knyttet til Livet i Sengene som de mange Dyner.

De to Ting er Brændevinsdunken og Vægge-

lusene; men der er dog altsaa Grænser for de Irrimiteter, Skifteprotokollerne afslører.

Brændevinsdunken eller Klukflasken, ogsaa kaldet „Lærken“ paa Grund af sin friske, opmuntrende Sang, havde ofte her i Norden sin Plads i et lille Rum i Sengestedet; man ser det endnu i den bekendte Ryggåsstuga i Jönköping Stadspark — det var jo ikke af Vejen i paakommende Tilfælde at have Opvikkeren i Nærheden; saa var man i hvert Fald fri for at staa op efter den om Morgenen.

Og Væggelusene¹⁾ — ja, dem var man i de Tider om ikke just gode Venner, saa dog gode Bekendte med. Mangehaande mærkelige Ting fortælles om disse Dyr og deres snedige Farter om Natten. Et godt gammelt Raad mod Væggelus er at stille hvert af Sengens fire Ben i et Fad med Vand; thi da Dyrene hader denne Vædske, vover de sig ikke til at svømme over „Fæstningsgravene“. Andre erklærer dog Midlet for virkningsløst; det besejres totalt af Dyrenes medfødte Snedighed; man siger, de vandrer langs Væggene op over Sengen, hvis Ben staar i Vand, og op under Loftet, hvorfra de saa lader sig dumpe ned til den sovende Person — og har man først tirret dem til det, skal de ikke være hyggelige at faa i Sengen. —

Naa, et Spøg, et andet Alvør: her i Norden er der i Literaturen anført ikke saa faa Planter, som skulde være ypperlige Væggelusfordrivere;²⁾ lagde man

¹⁾ Troels-Lund: *Dagl. Liv i Nord.* II, S. 61. — ²⁾ Fr. Heide: *Et Bidr. t. Fyns Flora etc.*, S. 600. — Carl v. Linnés skånska resa år 1749. S. 430.

dem i Sengene, forsvandt Dyrene; det tyder dog paa, at man har anvendt Kræfter paa at blive sine Plageaander kvit. Men om disse Midlers Ufejlbarehed maa vi tie, af Mangel paa dyrisk Forsøgsmateriale.

Inden vi helt forlader denne Side af Livet i Sengene, maa dog lige nævnes det hidtil sete mest probate Middel mod Væggelus; det findes ogsaa i Ryggåsstugan i Jønkøping og er et fodlangt Brædt, hvori er gravet en Snes ærtestore Gruber. Naar dette Brædt lægges i Sengen, vil Dyrene, udmattede af Nattens Jagt, søge ned i Gruberne hen paa Morgenstunden, og man ryster dem da ud i „Spiseln“ (det aabne Ildsted i Stuen). Væggelusbræddet er et godt gammelt svensk Folkeminde; om det ogsaa har været anvendt her i Danmark, skal ikke siges; men i Sverrig har det været uhyre almindeligt — Kong Oscar II kendte det godt fra sine yngre Aar og morede sig kosteligt, da han paa et Besøg gik saa den geniale Opfindelse i Jønkøping.

Hvad Bønderne i Midtsjælland for 200 Aar siden gik i til Hverdag og til Fest.

Vi maa lige straks sige, at hvad der her skal gøres Rede for ikke maa tages som et almindeligt gældende Billede — vi tager nogle Typer her fra Midtsjælland og ser af Skifteprotokollerne, hvad hver enkelt gik og stod i.

Og her er ikke Tale om blot det udvendige — i vore Dage er det af og til hos visse Mennesker Skik og Brug, at de udadtil er lige saa kønne at se til

som de kalkede Grave, men indentil er de fulde af — om ikke just Urenheder — saa dog ofte mindre helt og mindre rent Linned. Ja, det er sørgeligt; men saadan er nu en Gang Aanden og Tonen i visse Kredse ogsaa i vor Tid.

Hvad vi nu faar at se, bliver den nøgne Sandhed; dér er det ikke muligt at skjule en laset Skjorte under et fint Sæt Tøj og en nystroget Cylinder; vi gaar lige til Bunden og graver det hele frem af Kisten med Rettens griske Haand.

Lad os straks gaa løs paa vor Ven Jens Jensen Raufn, Husmanden fra Vigersted; han besad en sort Vadmels Kiol; det var aabenbart en, som kun kom paa ved de allerstørste Højtider — den har han nok haft paa, da han stod Brudgom, hvem ved? Hvad mon han har tænkt og haabet paa den Dag, og hvad mon saa Livet gav ham — Glæde, Sorger, bitre Skuffelser, Slid og Trældom?

Ja, ingen véd det, Jens Raufn tog det med sig i Graven; hans Højtidskiol siger intet om det Hjerte, der bankede under dens fast slagne Traade.

Der var ogsaa en gammel graa Vadmels Kiol — den har været god nok til Søndag og de smaa Højtider; den har nok set mere af Jens Jensen; men den har næppe set ham i Livets største Øjeblikke — det var forbeholdt den sorte.

Saa havde han en rød og en gammel hvid Vadmels-Trøje; de stod nok i samme Forhold som Frakkerne. Og naar Jens Jensen var hjemme, tog han altid Frakken af, det sparede paa Tøjet, og desuden var der Ærmer i Trøjen; det blev siden Mode at

skære disse af, og saa blev Klædningsstykket til det, vi nu kalder Vest.

Og saa en Vadmel's Brystdug samt et Par gamle Lærreds Bukser; det har nok knebet med Permissionerne, naar Manden skulde være fin — godt, at det ikke gik saa hyppigt paa i hans Stand paa den Tid. Endelig ejede han et Par hvide Strømper og fire gamle Hørlærreds Skjorter. Fod- og Hovedtøj har der vel nok været lidt af ogsaa; men dets Værdi laa saa lavt, at det ikke lod sig maale i Datids kongelig Mønt. Saa var Fiskeren Lars Ottesen i Borup alligevel et Nummer finere; han drog bort fra denne Jord i 1732, og Skiftet melder, at der fandtes følgende af „dend salig mands gang klæder“: 1 isprengt vadmel's kiol, 1 do. vest, 1 lerritz kittel, 1 sort klædes kiol, 1 sort do. væst, 1 Par do. bugxser, 1 blaa sribet linnen væst, en Hvid klædes kiol, 1 ny Hat, 2 Par sorte Hoser, 1 Par sribet do., 1 støfle (forhaabentlig var der 2 Støvler).

Men hans Garderobe blev ogsaa takseret til 13 Rd. 2 Mark 8 Skilling, medens den arme Jens Jensens fattige Stumper ikke kunde naa højere end til 2 Rd. 8 Skilling. Til yderligere Oplysning om Forskellen paa de to Herrer skal tilføjes, at Fiskeren havde 5 Skilderier hængende for Bordenden i sin Stue — en saadan Luksus drømte Jens Jensen nok ikke om.

Saa kunde det maaske ikke være af Vejen at se, hvad en Mand som Skytte Ifver Ollesen i Grønholt sad inde med, og hvorledes han tog sig ud, naar han præsenterede sig i fuld Krigsmaling — han

var ingenlunde af de ringeste; men han sorterede jo ogsaa direkte under Hofjægermester Frederik Svane paa Svenstrup.

I hans Bo fandtes 1729 to Bøsser, Hirschfänger med Gehæng, beslaget med Sølv, Krudthorn med Rem, hvorpaa der var Sølvsvaler, en grøn foret Kjole og Vest, 4 Alen grønt Klæde, 11 Alen do. Vadmel, 3 Daadyrskind, 49 Sølvknapper til Kjolen og 40 do. til Vesten samt 2 Odderskind og til privat Brug en sort Kjole og Benklæder, saa den Mand var ikke billig.

Til allersidst i dette Afsnit maa vi naturligvis undersøge, hvorledes vor Ven fra før, Møller Peder Nielsen af Ortved, havde det med Klædedragt og ydre Antræk.

Vi blader tilbage til Aar 1703 og ser, hvorledes Matadoren slaar alle de hidtil præsenterede Konkurrenter sonder og sammen.

Naar han er fin, møder han op i en Buckskinds Klædning med Sølv Knapper, som alene er takseret til 12 Rd. 2 Mark; for en Ordens Skyld og under Hensyn til alle Eventualiteter har han hertil et Par extra Buxer samt Buchskinds Handsker, desuden en gammel Trøje og en ny graa Kiol. Af Hovedtøj har han en graa Hue med islandsk Ræveskind og en foret Hue af Odderskind og til Pelsværk 16 Skind af Faar, Vædder og Lam samt til Fodtøj 13 garvede Skind; her ud over har han haft en Hoben andre Sager, Linned og meget andet, som ikke skal opregnes her.

Det, som her er anført, blev takseret til over 26

Rigsdaler — men han var jo ogsaa saa rig, at han kunde laane Smeden dér i Byen Penge mod Pant i en Kakkelovn; det var ikke enhver, der kunde have gjort det.

Vi faar Lejlighed til at mødes med endnu en Møller, inden Historien er ude — de dannede en Slags Bondearistokrati i de Tider; det var gennemgaaende holdne Mænd, der sad og knuste Kornet til Mel; naar Præsten sad som den himmelske Værdigheds Repræsentant der i Sognet, saa sad Mølleren der som den jordiske; den første levede i Haabet, medens den sidste vidste, hvad han havde, men ikke, hvad han fik.

Hvad Bonden læste¹⁾, og hvorledes han skrev for 200 Aar siden.

Til Beroligelse for den, som nu tænker, at vi atter skal langt ud at vandre, skal det siges med det samme, at Bøndernes Biblioteker for 200 Aar siden ikke var imponerende righoldige — de fleste ejede overhovedet ikke Bøger. Mange havde vel lært at læse hos Skolemesteren; men det var saa længe siden, og man tør roligt gaa ud fra, at mange forlængst havde opgivet Læsningens vanskelige Kunst — den blev i de Tider ikke holdt i Aande ved Aviser.

Efter den før omtalte Møller Peder Nielsen kom Hendrich Hansen i Besiddelse (som Fæster under

¹⁾ Dette Omraade er udførligt behandlet i Frits Heide: Bidrag til Spørgsmaalet om den danske Almues Læsning i det 18. Aarhundrede. (Danske Studier 1918, S. 36—47).

Svenstrup) af Ortved Mølle; han havde været Mølle-svend under sin Forgænger.

I 1729 døde denne Hendrich Hansens Hustru, og Boet udviser, at Bogsamlingen bestod af 1 Missions Bibel takseret til 1 Rd., Jesper Brochmanns Huspostil (en meget udbredt Andagtsbog) 1 Rd. 4 Mark samt 1 Dansk Loubog til 1 Rd.

Som man ser, støttede man sig mest til Teologi og Jura i Ortved Mølle.

Hendrich Hansen giftede sig nu igen, og om hans nye Kone var Skyld i Bibliotekets Udvidelse, eller om han selv har tørstet efter Lærdom, melder Skifteprotokollen intet om; nok er det, at da samme Møller døde i 1732, var følgende Bøger i Boet:

Kong Christian d. 5tis danske Louf Bog; det er nok den samme som før; nu er Værdien dog steget til 2 Rd.

Hendrich Smids Læge Bog 2 Mark — ak, om man dog havde levet i de Tider, hvor denne Bog takseredes til 2 Mark; nu vil et komplet Eksemplar af denne sjældne Skat let gaa op i 3—400 Kroners Værdi. Men hvad heraf fremgaar er det, at Hendrich Smids Lægebog var en af de Bøger, som Almuen i gamle Dage og de kloge Koner helt op til vor Tid øste deres medicinske Lærdom af — det vilde være saare interessant at vide, om der endnu findes Eksemplarer af denne sjældne Bog ude blandt Folk.

Dernæst Een bog kaldet fandens fire døttre 1 Mark 8 Skilling og 1 bog kaldet Rønnikefos 2 Mark. Denne sidste, som under Navnet Reineke Fos spil-

lede en stor Rolle her i Norden som Folkebog, var en Bearbejdelse af en tysk middelalderlig Bog af samme Navn.

Endelig var der Doctor Luthers lif og lefnet til 12 Skilling samt Esophus Fabler til samme Pris. 1 Krønnike til 1 Mark angives ikke nærmere; maa-ske der har været Tale om Saxos Danmarkskrønike eller Arild Hvittfelds Krønike.

Saa kommer vi til en, som unægtelig leder Tan-ken hen paa, at Møllerkonen var den literært inter-esserede Part; den hed: Fruentimmerets Contrafey og stod til 1 Mark, og den sidste var Norgis Lans beskrivels til 12 Skilling. Mere var der saa ikke; men som man ser, tyder denne Bogsamling dog paa, at nogen Aandskultur har været til Huse hos Hendrich Hansen i Ortved Mølle.

Og saa til allersidst det Spørgsmaal, om nogle af de gamle midtsjællandske Almuesmænd og -kvin-der, som vi her har stiftet Bekendtskab med, var i Stand til at skrive — blot saa meget som deres eget Navn.

Og hvis de ikke kunde det — hvad gjorde de saa? Ja, saa nøjedes man med at tegne sine Forbogstaver og lade Rettens Repræsentant udføre Resten.

I den Henseende behøver vi ikke at gaa længere end til salig Møller Hendrich Hansens Enke Kirsten Madsdatter; hun har ikke været stiv i Pennen: Det store K gik an; M'et knob det svært med, dér slog Stregerne hinanden over Kryds og tværs; men D'et blev rent galt; det krøb ind til næsten ingen Ting og maatte laves om, og da hun saa igen klæde løs

med Pennen, blev D'et dobbelt saa fedt forneden som foroven. Det har aabenbart kostet hende tunge Svedperler at naa saa vidt. Da hele Underskriften var færdig, tog den sig ud som følger: Kirsten K M D Madsdaatters Naufn; de tre midterste store Bogstaver er frembragt af Enken, Resten af Retsbetjenten.

En anden af de interesserede Parter har rystet og bævret, dels over at staa med en Pen og ikke en Plejl i Haanden, dels under Indtrykket af Øjeblikkets Alvor. Fordyber man sig rigtigt i hans rædselsforrykte H P S, er det ligesom man kan mærke det Lettelsens „Puh!“, der maa have sluttet Handlingen af, og man kan skimte den alligevel sejrbevidste Tanke, der dæmrede i hans Hjerne: „Hvad jeg skræv — det skræv jeg!“ da han tilsidst fik det lille, genstridige Instrument til at makke ret.

Hendrich Hansen selv kunde skrive sit Navn — ganske vist ikke uden Besvær, men dog læseligt; det staar under hans første Kones Skifte.

For nu ikke at trætte mere end højst nødvendigt, skal det blot lige bemærkes, at baade hos Skyttens i Grønholt og hos Fiskeren i Borup var der flere Arvinger, baade Mænd og Kvinder, der kunde skrive deres egne Navne, medens ingen af Jens Jensen Raufns Afkom var begavet med denne kostelige Evne.

Dette og intet mere var det denne Gang vort Løfte at meddele af Ringstedegnens gamle Skifteprotokoller.

Et Himmelbrev.

I gamle Dage laa Himlen meget længere nede over Jorden, end den gør nu; naturligvis ikke i bogstavelig Forstand, men ment saaledes, at mangt og meget af det gode og onde, der skete, følte og opfattedes som Himlens og Naturstyrelsens direkte Indgriben i vor daglige Færd. Det gode, som Himlen gjorde, var der selvfølgelig kun al Anledning til at være glad for; men det onde vilde man jo unægtelig, ganske som i vore Dage, helst være fri for, og dér gjaldt det om at have tilpas kraftige Midler til at afværge de Ulykker med, som kunde komme. Dette var ikke nemt med jordiske Midler alene; men Himlen forbarmede sig nu og da, og udsendte Breve, som sat i Glas og Ramme kunde skærme mod Lynnedslag, Ildebrand og meget andet. I vore Dage findes der næppe mange af de gode gammeldags Himmelbreve tilbage; de tilhører en svunden Tid i den danske Almues Liv; Folkeoplysningen har kastet Vrag paa disse gamle Minder om Folkets Tro og Tankesæt, og Bedstemoders Himmelbreve gaar til ligemed saa mange andre Sager i Kakkellovnen, til Trods for, at vi her i Landet har en Folkemindsamling, hvor alle saadanne Ting burde høre hjemme. Men hvorledes var da et saadant Himmelbrev, som de gamle omfattede med en saadan Ærbødighed og Respekt? Og Svaret skal ikke lade vente længe paa sig; thi et Sted her ude i Midtsjælland fandtes der endnu et Himmelbrev, som skal af-

trykkes blot med nogle ganske faa Ændringer, hvor Stavemaaden ellers gør Meningen altfor taaget:

Himmelbrev.

Der var engang en Herre, som hafte en Tjenner, og han vilde Lade ham henrette, og da dette Skulde Skee, kunde Skarpretteren ikke faae Hovedet af ham. Da Spurgte Greven, hvorledes det kunde være, at inted Sværd kunde beskadige ham; da tog Tjenneren følgende Bogstaver B, F, F, K, L, H, N, K; derpaa befalede Greven, at enhver Skulde bære saadan et Brev hos sig, saa kan Torden eller Lynet ikke gøre Skade. Naar en Næse bløder, eller man har blodig Saaer, saa leger man Brev paa. Skal blodet Staa Stille, saa Skriv disse Bogstaver op paa en Sabel eller paa Siden af et Gever eller andet Slags Skyts; ald skal Skee Stille i Navnet Gud Fader Gud Søn og Gud den Hellige Aand Amen S, F, F, A. Gud skal bevare dig fra Tyven og Morderen; ingen Man sige dig Falsks Vidnesbyer, du kan heller ikke blive Forfærdet, Ild og Vand kan ikke gøre dig Skade; dette Brev er bedre end Penge. Lige saa vest „Jesus Christus Stod Stille i Oliehaven, og Lige saa vist Som han vandrede her paa Jorden, skal aldt Slags Skyts Staae Stille i Navnet; ikke Geværild kan Skade dig synlig og usynlig, men Staae Stille. I Jesus Død er betaling i Navnet Gud Fader, Gud Søn og Gud den Hellige Aand, H, H, S, S. Du behøver ikke at frygte for Pestelens, dette er Jesu Vunder Christus, K, K, F, G, K. Ingen træffer dig, det maae være Guld eller Sølv eller Bly; hvo som

haver denne Velsignelse med sig mod Fjenden, kan Ingen Skyts gjøre Skade, Amen i Navnet Gud Fader, Gud Søn og Gud den Hellig Aand; hvo som ikke Troer dette, han kan Skrive det op og hænge det om Halsen paa en Hund, Skyde derpaa, Saae skal han See, at dette Brev er Sendt fra Himmelen og fundet i Holsten 1724, Var Skrivet med Gylden Bogstaver, Svævede over den Landom; da man vilde Gripe efter det, veg det tilbage til Aaret 1791.

Da fik man det indfald at Skrive det op og gjøre det Bekendt i Verden. Endvidere Staaer der Skrivet i dette Brev, hvo som Arbejder om Søndagen, han er fordømt; man maa heller ikke for Sildig om Lørdagen; jeg har Eder 6 Dage at Arbeide, og den 7de Dag skal du gaae i Kjerke og høre og Læse Guds Ord, Unge og Gamle skal da bede med hverandre, at deres Synder maae blive dem forladt, om di saa ere Saamange som Sand i Havet og Løv paa Træerne, skal di dog blive Eder forladt, naar i Troer dette, din og din Moder.

Siger ikke Falsk Vidnesbyrd imod din Næste, Læger ikke Guld eller Sølv af Eders Rigdom, giver altid di Fattige. Sky Menneskenes Lyster og Begærlighed.

Dette Brev har Jesus Christus Skrivet; hvo som ikke Troer, det er af mig, bliver fordømt og træffes paa den Yderste Dag, hvor han ikke kan Svare mig; hvo harver dette Brev, skal Andre det ene skal bedes Skrives af det andet. (Meningen er her, at den, som har dette Brev, skal skrive det af og forære Afskriften til en anden). Den, der haver dette i sit

Huus, kan Tordenveir ei gjøre Skade, dette haver jeg Skrivet ved min hellig Engel i det Velsignede Jesus Navn Amen. Jesus Christus fik Saaer paa Jorderiget og blev Lægt i Himmeriget af Jomfru Marie. Hun Væddede det med sine Taare og Tørrede det med sine Hovedhaar, ikke Sprækket, men at det straks skulde Sammenhænge, som Jesus fem Vunder i det Navn G, F, G, S, O, G, D, H, A, Amen.

Moses med sin Stav gig Over det Røde Hav, saa sin Gud Vilde, dette skulde Ske, vel jeg opstøde det Røde Blod.

A m e n.

Dette Brev er Skrivet af en Moder til sin Søn 1909 I det Hjem, som hun selv er Født i 1827 den 9. September.

Lauritz Siøval.

En midtsjællandsk Degnehistorie.

Naar Livet selv tager Pennen i Haand, skriver det ofte langt bedre Romaner end Digterne; det formaar at slynge Skæbnens Traade saa broget som ingen andre — lyse Farver veksler med sorte, og bedst som man tror, det hele glider let, giver det et Ryk i Traadene, som om hele Vævet skulde sprænges, og saa løber de videre i nye, mærkelige Kombinationer.

Det, som her skal fortælles, er en Menneskeskæbne, ikke en af dem, som er brygget sammen i en Digterhjerne, men grebet lige ud af Livet, og bag om hvert Træk og hvert Ord ligger Tilværelsens ubønhørlige Sandhed.

I 1721, altsaa for omtrent 200 Aar siden, fødtes i Ringsted Købstad en lille Dreng, som i Daaben fik Navnet Lauritz Jensen Siøval. Om Forældrenes Stilling og Forhold kender vi ikke meget; thi Historiens Muse har kastet Glemselens Barmhjertighedsslør over Drengbarnets Fødsel, eller for at sige det med mere jævne Ord: Den Kirkebog, hvori den lille Siøvals Daab var bleven antegnet, er paa en eller anden Maade ynkeligen omkommen paa Vejen op til vore Dage, og hverken i de foregaaende eller efterfølgende Bøger nævnes noget om den Siøvalske Familie.

Paa St. Bendts Kirkegaard laa imidlertid i gamle Dage en Ligsten over Jens Larsen Siøvald, som døde 1739, med Hustrue Anne Clemens-Datter. Langs Randen af Stenen læstes følgende højtideligt manende Linier:

„Min Læser jeg beder,
hvis Fødder her træder,
betænke ved sig,
mig Orme nu æder,
dog Sielen Gud glæder
Saa gaar det med dig.
Naar Tiden er omme,
saa maae du og komme,
og legges hos mig.“

Men denne Ligsten findes ikke mere; den kendes nu kun i en Afskrift i Reyersens Bog¹⁾ om Ringsted Kirke.

Om de første Fjed, som den lille Lauritz vankede over de Ringstedske toppede Brøsten, melder Historien intet; men to Par Øjne har vel fra Hjemmets grønne Ruder ogsaa fulgt ham med Stolthed, da han for første Gang stolprede af Sted op til „den sorte Skole“, d. v. s. den latinske Skole, som blev holdt oppe i den søndre Korsarm af St. Bendts Kirke.

Sort i den Forstand, at den gav sine Peblinge underfuldt dybe Indblik i denne Verdens Visdom, kan den dog næppe siges at have været — i den Henseende har Skæbnegudinderne mærkeligt nok aldrig været Ringsted Købstad synderligt naadige — den latinske Skole sang forøvrigt allerede i Lauritz Siøvals Tid paa sin Svanesangs sidste Vers, og var den sort, saa var den det kun af Synd: Peblingenes Skarnsstreger trivedes frodigt i Skolens sidste Aar, Slagsmaal og Spektakel var daglige Begivenheder i Kirken, ja, Knægtene undsaa sig end ikke ved at kaste Sten efter de skønne Epitafier i Koret og Skibet.

Men det er ikke Meningen her at skrive Ringsted Latinskoles Historie; saa meget maa vi dog have Lov at sige her, at en af de vigtigste Kilder til Latinskolens Peblingeliste er de gamle Munkestole, som den Dag i Dag befinder sig i Kirkens Kor. I

¹⁾ Andreas Reyersens: Beskrivelse over St. Bendts Kirke i Ringsted. Kbh. 1779. S. 81—82.

dem har Drengene skaaret deres Navne, og selvfølgelig finder vi ogsaa blandt dem vor unge Ven Lauritz Siøval. Han har nemlig i den Henseende været lige saa rask paa det som sine Kammerater, og i Munkestolens søndre Række Nr. 5 i øverste Felt læses tydeligt: Lars Siøval 1736.

Nu findes der ganske vist ikke noget bevaret om Skolens indre Liv og de enkelte Peblinges aandelige Gehalt og Lødighed; men vilde en og anden her falde paa at spørge, om lille Lauritz var en Sinke eller en dum Knægt, som sakkede agterud for sine Meddisciple, saa tør vi ikke desto mindre roligt svare: Ingenlunde.

Lauritz Siøval var af Naturen et godt Hoved, hurtig til at fatte en Situation og med ikke ringe humoristisk Sans — han var aabenbart allerede den Gang, hvad man vilde kalde en vittig Hund, som man med nogen Grund kunde vente sig en Del af, men tillige en rebelsk Natur, som evig og altid drillede Skolemestrene og gjorde dem Kvaler. I hans Sjæl groede Ukrudt Side om Side med Moralens skønne Urter; det kom kun an paa, hvilke af dem der fremtidig skulde faa Overhaand.

Lauritz Siøval blev dog ikke Student fra Ringsted latinske Skole; thi da Kong Christian VI i 1739 fældede Dødsdommen over mange af de smaa latinske Købstadskoler, ringede Gravklokkerne ogsaa over Ringsted. Eleverne og med dem nogle af Skolens Beneficier overgik til Køge Skole, som havde overlevet Katastrofen, og herfra blev Lauritz Siøval Student 1742 i en haabefuld Alder af 21 Aar.

Ung og livlig, utvivlsomt ogsaa tiltalende af Ydre, men maaske ogsaa med en allerede den Gang let spirende „Genegenhed“ til de Domæner, som Bacchus og Venus regerer over, skuede han ud over en Fremtid, hvor Mærkepælene var: Lat'nskolerektor, Præst, Provst og hvorfor ikke for en rask Mand — Biskop. Var slige Tanker Vanvid, var de Frugterne af den unge Fantasis Løben grassat efter de uopnaaelige Maal, og burde en Aand som Lauritz Siøvals ikke have fundet Hvile i Christian VII's betegnende Valgsprog: En Daare attraar mere, end han evner? Næppe!

Ungdomstypen Lauritz Siøval havde, saa vidt vi kan skønne, ikke lidt til fælles med Biskop Anders Arrebo: et klart Hoved og et frejdigt Menneske, som satte smaalige Hensyn til Side og kastede Præstekjolen for at svinge Pigerne i Dansen til Fiolers og Klarinetters skrattende Klang.

Vel havde Lauritz Siøval nok allerede den Gang som saa mange af Datidens glade Studenter bragt Bacchus og Venus sit Offer, men dog ikke i højere Grad, end at han kunde hylde sin Samtidige, Digteren Ambrosius Stubs Ord: „— mig fryder Vin og Noder; — jeg har to Guders Gunst, men ingen Gris til Broder.“

Vilde man end ikke dømme ham til at blive en af de store Kloder, som spreder Glans over Firma-mentet, saa turde dog hans Ungdoms Auspicier love, at han var en liden Stjerne i Opgang. Fuld af Forhaabninger blev han i Aaret 1742 indskrevet ved

Københavns Universitet, hvor han skulde vandre støt og roligt frem ad den gejstlige Bane.

Studierne har næppe beredt ham uoverkommelige Vanskeligheder; det var sikkert ikke Jér, han skulde kæmpe sine største Kampe. Livet i den By, som vi i vore Dage vel ikke vilde kalde stor, men som aabenbart var stor og fristende nok for Lauritz Siøval, trak i ham til den ene Side, og Teologien til den anden. Han blev en af dem, som førte et flagrende Studenterleben til lidet Gavn for Verden og til ubodelig Skade for sig selv; thi Faktum er, at vi aldrig mere finder Navnet Lauritz Siøval antegnet i nogen af Universitetets Eksamensprotokoller.

Otte skønne Ungdomsaar gled hen i Sus og Dus for Lauritz Siøval, og i de sidste af dem stod det ham vel klart, at hans Skæbnegudinde havde draget Umulighedernes Dække hen over baade Rektorat, Præste-, Provste- og Bispestol.

Længere at krydse op imod Studiernes stridige Vind vilde og kunde han ikke. Penge ejede han ikke, og for en fattig Student, der ikke studerer, lukkedes ogsaa den Gang hastigt de Sunde, som fører frem mod offentlige Beneficier og Legater. Med en rask Beslutning overskar Lauritz Siøval sin Kurs, slog Sejlene om og lagde Baaden over til Læ for atter at sejle ud til det Midtsjælland, hvor grønne Skove veksler med frodig Mark.

Han søgte ud ad den Vej, hvor Mærkepælene er: Skoleholder, Degn og — ikke mere. Det, som Lauritz Siøval her gjorde, blev bestemmende for hele

hans fremtidige Sindstilstand, og i den Sejlen med Vinden, som straks gik saa let, ligger Forklaringen paa det, der siden blev af ham som Mand; thi en Natur, som blot føler sig mæt, naar Maven er fuld, kan gøre en saadan Kovending; men for en Ærgerighed som Siøvals betyder det kort og godt en Sjakren med Livets dyreste Idealer.

De første friske Aar, som han levede ude paa Landet, borger dog for, at det ikke i Begyndelsen stod ham klart, hvor Sejladsen bar hen; men vi, som saa længe efter søger at granske hans Sjæl, kan ikke være blinde for, at da Siøval blev Skoleholder i Grønholt, begik han den Handling, der for ham blev ensbetydende med aandeligt Selvmord.

Han blev altsaa Skoleholder i Grønholt og modtog Kaldelsen af Grev Friedrich von Ørtzen til Svenstrup i Aaret 1750. Det var jo før Kommuneskolernes velsignelsesrige Tid, og Skolen i Grønholt havde sin særlige Historie.¹⁾ Grev von Ørtzens Svigerfader, Hofjægermester Frederich Svane til Svenstrup, en Søn af den berømte Biskop Hans Svane, havde i 1722 oprettet denne Skole for Godsets Børn og havde henlagt en Kapital til dens Drift. Renterne af Kapitalen skulde anvendes til Løn for Skoleholderen, som i Følge Statuterne maatte være „en duelig Karl“, og forøvrigt skulde det ikke være Skoleholderen forment ogsaa at optage andre Børn i Skolen for Betaling, saa nu var der altsaa kommen Brød i Lauritz Siøvals Pose.

¹⁾ Sv. Reg. X, 6.

Og han, som alt havde gransket sin Biblia hebraicum, om end med Maade, havde dog ad denne Vej ogsaa vundet Kendskab til Herrens Ord om Adam, at det ikke er godt for Mennesket at være ene. Den kønne Karl med Sølvknapperne i Kjolen og de blanke Spænder paa Skoene havde vel kigget mangen en Pige i Øjet; men de Tider var jo forlængst forbi, da man kunde fæste en paa de fjerne Fantasier om Bispestolen, nu maatte man holde sig det gamle Ord: „Krage søger Mage“, efterrettelig, og derfor giftede Lauritz Siøval sig i 1750 med Barbara Egede, der var Datter af Degnen Eskild Jensen Egede eller Qvercetanus, som han hed paa Latin, udi Kimmerslev.

Barbara var den Gang lige drejet om det skarpe Hjørne, idet hun nogen Tid i Forvejen var fyldt sine 30 Aar, og var dermed et Aar ældre end Siøval. Faderen Eskild Jensen Egede tilhørte ogsaa en gammel midtsjællandsk Slægt, idet hans Fader igen var Degn i Vетterslev, og han selv var udgaet fra den sorte Skole i Ringsted i Aaret 1713. Ogsaa hans Navn findes indridset i Kirkens Munkestole. Det er hans Slægt, vi senere finder knyttet til Kimmerslev, hvor der var to Møllere af dette Navn, og Slægten har endnu levende Medlemmer, som fører Familieskabet tilbage til Biskop Hans Egede, den bekendte Grønlands Apostel. Denne Slægt traadte Siøval altsaa ind i ved Svogerskab.

I 4 Aar røgtede han sit beskedne Kald i Grønholt Skole, saa vidt vides til alles Tilfredshed; men saa dukkede der nye Muligheder frem, idet Sviger-

faderen døde, og Kaldet som Sogndegn i Borup-Kimmerslev blev ledigt. Svenstrup var i Mellemtiden gaaet over til Krigsraad Peter Johansen Neergaard, men ogsaa denne gode Forbindelse havde Sjøval sikret sig og rykkede flot ind i Embedet.

Saa vidt gik det altsaa godt; men Forflyttelsen til Kimmerslev bragte det med sig, at Sjøval nu kom Præsten nærmere ind paa Livet og blev derved paa en for en ærgerrig Natur saare pinefuld Maade erindret om sine egne bristede Forhaabninger. Det kan næppe have været andet, end at Lauritz Sjøval mange, mange Gange, naar han sad paa Degnepladsen under Prædikestolen, har fostret den bitre Tanke, at hans Plads rettelig var dér, hvor Præsten nu stod — og ikke i Skolen; sine egne Ungdoms-synder, som egentlig bar Skylden for hans ændrede Kurs, har han haft saa let ved at undskylde; han dømte forkert om Aarsagernes rette Beliggenhed, netop som saa mange Mennesker med bristede Forhaabninger dømmer forkert om Hjulenes Greb i hinanden i Livets store Maskine.

I Lauritz Sjøvals rebelske og eksplosive Natur avlede disse Forhold et Had, som skulde ud — og som søgte sin Genstand i Præsten. Dag for Dag og Aar for Aar voksede Pinen, og naar som helst Lejlighed gaves, drillede og ærgrede han sin Præst blot for at vide, at ogsaa andre fik Livets Genvordigheder at føle, og naar Lejlighed ikke gaves, vandrede han ad de gamle Stier, som saa mange betrængte baade før og efter hans Tid har vandret: han kvalte sin Sorg i Brændevin.

Men dermed var hans Skæbne ogsaa beseglet; han mødte oftere og oftere beruset ved de kirkelige Handlinger og gav Fanden i hele Skolevæsenet.

Og den 23. Juli 1760 maatte Lauritz Siøval vandre op til Borup Præstegaard, hvor Provsten Albert Lemvig fra Ørsted og Sognepræsten Hr. Ursin udi Borup-Kimmerslev, Sognepræst Niels Sletting fra Ejby og do. Jørgen Fog fra Høyelse havde lagt dygtigt i Kakkelovnen til den ulykkelige Degn.¹⁾

Og dog passer Ordet „ulykkelig“ ikke paa den Stemning, som Siøval kom med; han havde heller ikke undladt at fyre kraftigt under Kedlen, saa Hadet og Stridslysten flammede livligere end nogensinde før. Han skulde — om han end kun var Degn — nok tumle de fire pudrede Velærværdigheder, og fræk som en Slagterhund erklærede han som Svar paa deres Klagemaal, at han ikke i nogen Henseende havde forset sig og følgelig heller ikke agtede at modtage nogen Irettesættelse. Men da de fire gejstlige Ansigter blev mere og mere alvorlige under de hvide Pudderparykker, og Højærværdigheden i Midten lod sig forlyde med, at saafremt Siøval ikke gik i sig selv og erkendte sin Brøde, vilde der paa Biskoppens Foranledning blive nedsat en Provsteret til at paadømme hans Sag — saa meldte Siøval Pas og faldt sammen som en Klud.

Fænomenet er ikke enestaaende; baade den grovkornede Uforskommethed og det derpaa følgende

¹⁾ Hele Provsteretssagen findes omtalt i Ramsø Herreds gejstlige Justitsprotokol, Landsarkivet.

hastige Omslag i den ynkelige Figur, naar det formenes, at denne Vej lettere fører til det forønskede Maal, er velkendt hos talrige Alkoholister under Forhør.

Siøval lod sig nu føre, hvorhen det skulde være; han skrev beredvillig under paa den Erklæring, som i Forvejen var affattet til dette Brug, og som gik ud paa, at han i mange Maader havde forset sig i og udenfor Embedet i Levned og Forhold, og man kan gennem Justitsprotokollens Linier se Brændevinstaarerne, der glinser i Siøvals forsvirede Øjne, naar han lover „at jeg ved Guds Naade vil bedre og aldeles herefter entholde mig fra al Forargelse og anstødelig Opførsel, saavel imod min Sognepræst, som og fra al anden u-ordentlighed i Levnet, og Forsømmelse i Embedet, besynderlig hvad Skolehold betræffer“.

Kunde vi have set Lauritz Siøval, som han slukøret og dog tilfreds over denne Gang at have fjernet Straffen fra sit Hoved, vandrede hjem til Kimmerslev Degnebolig, da turde vi ogsaa i samme Aandedræt have lovet, at han snart igen vilde vise sig uværdig til Guds og de gejstlige Mænds Naade; thi Viljen var tabt, Æren var tabt, og Lauritz Siøvals Fremtidsskæbne drev som en Baad med knækket Ror uhjælpeligt videre ned ad Brændevinens triste Flod og bort imod det store Tilintetgørelsens Hav.

De truende Skyer nøjedes dog med at holde sig i Horisonten af den Siøvalske Himmel i det meste af 5 Aar; men saa døde Barbara i December 1765.

og den næste Degnekone, Agnete Pedersdatter Hahne, som han allerede indgik Ægteskab med i Ørsted den 12. September 1766, formaaede vel endnu mindre end den første at tøjle Lauritz Siøvals onde Lyster; thi knap et halvt Aar efter, den 3. Februar 1767 hang Provsterettens mørke Tordensky truende over Kimmerslev Degnebolig, og nu saa det ud til at knibe for Alvor; der var nemlig indkommen vægtige Klager, ikke blot fra Sognepræst Ursin, men ogsaa fra Kirkepatronen, daværende Justitsraad J. Bruun Neergaard til Svenstrup.

Som sagt, den 3. Februar 1767 troppede en større Skare op til Ørsted Præstegaard, hvor Provsteretten skulde holdes, og den jammerlige Lauritz Siøval skulde undlives. Der var naturligvis først selveste Provsten og de to før nævnte Sognepræster fra Ejby og Højelse; saa kom Hr. Ursin fra Borup med tvende Kaldsmænd, nemlig Skoleholder Ludvig Plenge fra Grønholt og hans Kollega fra Gammerød ved Navn Jens Andersen. Endelig mødte Forvalter Møller ved Svenstrup paa Justitsraad Neergaards Vegne. Og selvfølgelig kom ogsaa Indstævnte, Lauritz Siøval.

Denne maatte da i hvert Fald have den Tilfredsstillelse at se Selskabet trommet sammen til ingen Verdens Nytte, og ud fra det Paaskud, at han maatte gøre sig grundig bekendt med Sagens Akter, forlangte han Retten udsat i 14 Dage til Mandag den 16. Februar, hvad der ogsaa blev tilstaaet ham. Mindst én Gang i disse 14 Dage har Siøval da været saa klar, at han, ganske vist paa en saare yd-

mygende Maade, men dog med velberaad Hu, fik sat en Tale sammen, der ramte Plet, da den blev fyret af.

Selskabet fra før mødte altsaa igen den 16. i Ørsted Præstegaard og overværede Degnens Kryben til Korset; han bad om, at de af menneskelig Skrøbelighed begangne Forseelser maatte vorde tilgivne, og tvivlede ikke om, at baade Kirkepatronens og Sognepræstens Samvittigheder var altfor ømme og kristelige til at styrte ham som en fattig Mand med Kone og tre umyndige Børn aldeles fra Brød og al Subsistence. Han foreslog for egen Regning at holde en duelig Stedfortræder i Skolen og Kirken.

Og efter tilbørlig Forhandling gik alle ind paa dette rimelige Arrangement; nu maatte Siøval vel endelig have slaaet en tilstrækkelig kraftig Bom for sine egne formastelige Gerninger. Men den, som troede det, troede absolut forkert; thi nu gik det først rigtig galt, da Lauritz Siøval ikke havde andet at spekulere over end at faa Hævn over sine Fjender, og naar han havde fyret kraftigt under Kedlen, slog hans Aand ganske artige Gnister.

En Aften havde han udtænkt en nedrig Hævn over den velærværdige Pastor Ursin; et godt Stykke hen paa Natten kom han hæsblæsende til den Herrens Tjener og bad ham om endelig at vandre med i Mulm og Mørke, for Madam Siøval laa paa det yderste og tiggede saa mindelig om Alterens Sakramente. Som rimeligt er, tog Pastoren Afsked med de varme Dynner og beredte sig paa Afskeden med den stakkels Madam; men i Degneboligen laa den

foregivne dødssyge Kone i sin Seng saa frisk som en Fisk, og Lauritz morede sig kongeligt over at have faaet Præsten ud paa den Galej og saa ham i Aanden luske hjem til Borup Præstegaard igen.

Men det blev meget, meget værre: En Aften havde Siøval ved et Gilde nede hos Hans Folmersen i Kimmerslev Mølle taget et Sølvbæger med Vin og drukket af det, efter at han havde sagt: „Dette er Salighedens og Velsignelsens Kalk!“ Og formodentlig har han ledsaget denne Handling med en karikeret og forvrænget Fremstilling af det Øjeblik, hvor Arvefjenden Hr. Ursin uddelte Alterens Sakramente oppe i Kirken.

Den Affære kunde selvfølgelig ikke dysses ned, og som en Løbeild bredte den sig til Præsten i Borup og Provsten i Ørsted samt til Sjællands mægtige Biskop; den 8. September 1768 rykkede Provsteretten frem igen, og selvfølgelig anklagede man Siøval for utilbørligt Forhold til sin Sognepræst samt for den argeste Gudsbespottelse.

Et af Hovedvidnerne var Siøvals Vikar i Embedet, Studiosus Jacob Dau, som muligt tænkte at kunne mele sin egen Kage ved at lægge Ryggen til den hældende Vogn og faa Lauritz Siøval vippet i Grøften.

Men det var lettere sagt end gjort at faa Degnen vippet; det saa ud til, at han havde syv Liv ligesom en Kat, og han gjorde i hvert Fald alt, hvad der kunde gøres, for at redde sit Embedes Indtægter.

I den Hensigt havde han formaaet selve Byfoged og Birkedommer Sveistrup i Ringsted til at tage Af-

fære i en Kontrasag, som han anlagde mod Jacob Dau, fordi denne ved løgnagtig og uvederheftig Tale havde skadet Degnens Sag. Men Kontrasagen gik ikke, hvad Byfoged Sveistrup nok ogsaa havde paa Fornemmelsen; thi ved det nye Provsteretsmøde den 20. Oktober samme Aar kom han ikke, men sendte Procurator Wadsted i Ringsted som sin Vikar. Ogsaa denne forsvandt snart fra Arenaen, og nu maatte Siøval selv føre sin Sag, hvad han ogsaa gjorde efter alle Kunstens Regler; for skulde han af med Embedet, skulde man i hvert Fald sige, at han ikke havde solgt det for Spotpris, men havde lavet alt det Vrøvl, som laves kunde.

I omtrent et Aar blev der holdt Provsteretsmøder med Maanedes Mellemløb, indtil endelig det sidste fandt Sted den 24. Juli 1769. Resultatet af hele denne Affære blev naturligvis, at Siøval trak det korteste Straa og blev afskediget paa graat Papir — i Unaade, men med Pension, som det med en lille Ændring, passende til Omstændighederne, ellers hedder i Afskedigelsesdokumenterne. Provsterets Dom lød paa, at Lauritz Siøval maatte agtes uværdig til længere at forestaa Degnembede, men have samme forbrudt. Yderligere maatte han betale Processens Omkostninger med 50 Rd., hvilket i de Tider kunde være nok for en Degn af hans Kaliber.

I sin Alders otte og fyrretyvende Aar blev Lauritz Siøval ved Rettens Folk udsat af Degneboligen i Kimmerslev og begav sig ind i sin næste Udviklingsfase: Tilværelsen som Indsiddet.

Provsteretten havde imidlertid som sagt tilstaaet Siøval en ringe Pension, som han naturligvis slet ikke kunde leve af med Kone og tre Børn, og allerede i 1770 indsender Siøval et Bønskrift til Biskoppen og beder om lidt mere af denne Verdens Gods og Guld; men om han fik noget ud af det, kendes ikke mere. Denne Ansøgning blev sendt fra Hønske, hvor Siøval den Gang boede.

Senere boede han som Indsiddet i Allindemagle og sidst i Jydstrup. Men leve af at være Indsiddet kunde han ikke, og man kan derfor med nogen Ret forlange Svar paa det Spørgsmaal, hvorledes Lauritz Siøval fik Hjulet til at løbe rundt og skaffede Brød til sig og sine.

Og nu træffer det sig netop saa heldigt, at den Skifteprotokol, hvori hans jordiske Goder er gjort op, endnu befinder sig i Skjoldenæsholm Godsarkiv, og gennem den faar man et fortrinligt Indblik i den afskedigede Sognedegns sidste kvalfulde Aar.

Indtil Begyndelsen af 1788, altsaa i 18 lange Aar, maatte Lauritz Siøval føre denne lidet misundelsesværdige Tilværelse; saa først svang hans Sjæl sig bort til andre og lysere Himmelegne. Begravelsen var foregaaet den 3. Februar 1788, og den 5. Juli samme Aar holdt Skifteretten sit første Møde om Boet; den 12. Juli foregik saa den endelige Skifteforretning. Til Stede var kun Enken Agnete Pedersdatter Hahne med Lavværge Peder Aarup fra Ringsted; ingen af Børnene var mødt.

Den ældste Søn Jens Jacob Siøval stod ved det kongelige Artilleri-Corps i Kiøbenhavn, dernæst

var der en Datter Anne Marie Garoe Lauritz Datter, gift med Svend Hanssen, boendes i Kiøbenhavn, og endelig den yngste Datter Barbara Lauritz Datter, tienendes paa Roskilde Ladegaard. Jens Jacob paa 33 Aar og Anne Marie paa noget lignende (hun opgav ikke sin Alder) var Børn af det første Ægteskab og havde ikke noget Krav i dette Skifte, hvorimod Enken og den yngste Datter Barbara paa 17 Aar stod som Arvingerne i Boet.

Nu er det, at Skifteregistrene ruller Billederne op fra Siøvals sidste Aar: Det er en Søndag Eftermiddag; Solen staar oppe over Skjoldenæsholmskovene og kaster sit skarpe Lys over Jydstrup gamle røde Kirke og Kirkegaardens Skraaning, hvorover Græsset og alskens vilde Blomster trives omkring de hældende Gravkors. Vi træder ind med en Bøjning, for Døren er lav, over Tærsklen til Siøvals lille Hus, hvor nogle smaa klatojede Ruder under det lave Straatag kigger frem i Bindingsværket.

Saa er vi inde i Stuen, hvor et Bord og en Bænk langs Væggen fylder godt op i Salonen; over Bænken hænger et Ege Madskab med Laas og Nøgle, den sidste skal vogte omhyggeligt paa en Thedaase, som har sin Plads inde i Skabet. Paa den inderste Langvæg staar et Pragtstykke, Resterne af Agnete Hahnes fordums Herlighed, nemlig en „Ege Indlagt Drage Kiste med Nøyle“, og fremdeles er der en Bilægger Ovn; Lauritz Siøval ejede ogsaa en rigtig Jern Kakkelovn, formodentlig ogsaa et Minde om de gamle Dage; men den „stod“ af visse Grunde, som

ikke taler til Fordel for Ejerens økonomiske Omstændigheder, hos Niels Jensen i Jydstrup.

Saa ser vi endvidere paa Væggen et stort og to smaa Skilderier samt „1 Pyramidie“, hvorpaa er anbragt to gamle Spølkummer, en Thepotte, en Sukkerkniv og en Underthekop. Og i den store Klædekiste henne i Hjørnet ligger Lauritz Siøvals pæne Tøj.

Det store Træ-Stueur hakker jævnt frem gennem den lange Søndag Eftermiddag og melder med Times Mellemrum, hvor længe der nu er til, at Lauritz og Agnete Hahne skal gemme sig hen for Natten i det gamle „Fyrre Senge Sted“ med det stribede Drejels Omhæng. De fryser ikke derinde, for pirrer vi op i Herligheden, finder vi 1 Overdyne, 1 Par Lagner, 3 Hoveddyner, 2 Hovedpuder og 2 Underdyner.

Henne ved Vinduet staar „1 Sembrefi i en Balle med Jernbaand“; det er den Vækst, som med et mere moderne botanisk Ord kaldes en amerikansk Agave.

Ved Bordet sidder Lauritz og Agnete, hun i en simpel Bondekones almindelige Søndagsdragt, han i en blaa Vadmels Kiøle, blakket Klædes Vest og blaa Klædes Buxer; Degnen stikker i ham endnu, derfor trækker han hver Søndag i de lange sorte Silkestrømper; men de bredsnudede Sko med Spænderne er ude over deres fagreste Ungdom, de er ligesom Siøval selv blevet gamle og slidte.

Paa Hovedet har han en sort Fløjels Cabusse, hvorunder det tynde hvide Haar stritter frem — de

Dage er forbi, da Siøval gik med Paryk; hvor den er henne, kender vi ikke, men naar han tilfældigt oppe paa Loftet rager de gamle Parykblokke frem, dukker der Minder op om svunden Værdighed. Hagen ligger i brede Læg ned over Brystdugen, den er glat og ren; thi Siøval udkæmper hver Søndag Morgen med „2 Rage Knive og balbeer Steene“ som Vaaben en hidsig Kamp med de stridige Stubbe.

Og da vi træder ind, kigger Siøval op over Brillerne; han sidder stille i Sommerens Sol og genlever de Begivenheder, som ofte i hans Ungdoms Vaar har dannet Fremtidsperspektiv i hans Sjæl; han mimrer halvhøjt efter en liden Bog, som kaldes „Søn og Fæste Dags Prædikener“ — paa de bedste Steder hæves Stemmen mod det arge Syndens Folk, og Haanden falder til Slag i Træbordet — Agnete, som Aar for Aar har udgjort Siøvals hele Menighed, dukker sig uforstyrret ned i Nydelsen af en anden liden Bog, betitlet: „Aandelige Sange af Engelbrethes“.

Men med rask Haand drejer vi Dagen og Aaret: Nu er det Hverdag og Vinter ude i Jydstrup; Lauritz kommer stampende udenfor Døren med sine gamle, udtraadte Støvler; der hænger Sne i Luvnen af hans blakkede Over Kiortel, og før han gaar ind, stryger han Væden af sin gamle „løjne (= laadne) Hue“. I Stuen drager han Kjortelen af, saa et Par gamle Skindbukser og en hvid Vadmel's Nattrøje kommer til Syne, op af Støvlerne dukker et Par blaa Bomuldsstrømper, og under den løjne Hue har han en lettere Bomulds dito.

Kort Tid efter snurrer Træklodsen paa Drejeladet inde i Stuen — den gamle Lauritz arbejder; hans Lod blev ikke at præsidere i Provsteretsmøderne eller visitere sine Undergivne som Sjællands mægtige Biskop; han tjener sit Brød som Drejer, Urmager, Tømrer, Snedker, Smed og Stenhugger — alt eftersom Tiderne er — han har Værktøj til alle disse Professioner og maa kunne lidt af hvert for at holde Sulten og Kulden borte fra sin Tærskel.

Mens Drejeladet summer, og Lauritz kigger over Brillerne, stikker en enlig Gaas Hovedet frem fra Bænken henne under Vinduet.

Men saa var det en Dag om ved de Hellig tre Konger Anno 1788, at Kolden fo'r Lauritz i Kroppen, Agnetes Hjemmeraad formaaede ikke at sejre, og en graagrumsset Januarmorgen tog Lauritz's Sjæl Afsked med hans Krop; den Skæbne, som var begyndt i Ringsted Købstad, fandt nu sin Afslutning faa Mil fra sit Udgangspunkt, og den 3. Februar henad Middag fulgte et Par Mennesker en fattig sort Kiste op ad Kirkegaardens hvide Bakke — lidt Salmesang og et Par gejstlige Ord, og saa lukkede Jorden sig skærmende over gamle Lauritz Siøval.

Frederik Svanes Legatskole i Grønholt.¹⁾

I godt og vel 100 Aar eksisterede der i Borup Sogn en Institution, som bar Navnet „Grønholt funderede Skole“ — den er forlængst forsvunden; det er igen et Aarhundrede siden; men om dens Eksistens, Drift og Styrelse er der fostret skønne Tanker Side om Side med bistre Vendinger og Strid mellem Mennesker, som stille er bleven til Jord, hvoraf de er kommen. Kun gamle Papirer gemmer endnu sammen paa Minderne om det Liv, der levedes i og omkring Grønholt funderede Skole.

Denne blev oprettet af Frederik Svane til Svenstrup ved Fundats af 11. Juni 1722, hvilket Dokument lyder som følger:

Jeg Friderich Svane til Svenstrup Hans Konglj: Mais Hoff Jægermester, Kiendes og hermed Vitterligt gjør, at som min fordem Elskelige nu for gud Salige Frue, Frue Anne Margrete Wibe i hendis yderste, kort før Gud hende til sit himmelske Riige Hiemkaldede, legerede og forærede til gudelig brug een deel Guld, som ved Omvexling er befunden af Værdie = 1120 Rixdlr Courant Mynt, Siger Et Tusinde Et Hundrede og Tiuge Rixdaler Courant klingende Mynt, saa haver ieg efter velbemelte min Salj: Frues sidste Villie og begiering henlagt, som ieg og ved denne min Foundation u-ryggeligen og

¹⁾ Sv. Reg. X, 6.

u-igienkaldeligen henlægger samme Capital til den i Grønholts by i Borups Sogn indrettede Skoole saaledis som følger:

Og saa kommer en lang Række Bestemmelser, hvoraf ses, at Skolemesteren skal være en skikkelig Studiosus, som skal læse med Børnene 8 Timer daglig. 5 pro Cent af den henlagte Kapital udgør 56 Rd.; deraf skal de 16 uddeles som Legat til 12 Børn under Godset, og Skolemesteren skal have de 40 i aarlig Løn. Foruden denne fyrstelige Gage blev der tilsagt ham 20 Bønderlæs Brændsel og fri Have — „dog bør hand at holde huuset ved-lige med tag og fag“. De 12 Legatbørn udnævnes af Svenstrup Ejer; men Skolemester maa gerne for Betaling undervise andre Børn i Skolen, og skifter Svenstrup Ejer, skal Sognepræsten i Borup være ansvarlig for Fundatsens Overholdelse, ligesom han ogsaa skal inspicere og holde Regnskab. Saaledes lød Fundatsen, der er underskrevet af Frederik Svane og hans Datter Maria Svane.

Den første Skoleholder i Grønholt var Anders Breddenberg; han har vist siddet der til ca. 1720; thi den 8. Juli 1731 nævnes Hans Knudsen Plum i Embedet i Anledning af sit Giftermaal med Sara Maria Nielsdatter; saa er han rimeligvis blevet forflyttet, og Otto Bisted kendes 1736. Om han har virket i Grønholt til 1750, er vel nok noget tvivlsomt, da den lidet imponerende Gage næppe har fristet Pædagogerne til at betragte Grønholt funderede Skole som andet end et Gennemgangsled til noget bedre, netop saaledes som Lauritz Siøval gjorde det; han

virkede her fra 1750—54, og som tidligere fortalt, betragtede han det lille Kald som en velkommen Redningsplanke efter en streng Sejlads gennem Ungdomstidens vilde Storme. Efter ham fulgte en nøjsom og udholdende Mand, nemlig Friderich Ludvig Plenge, der gjorde det Kunststykke at vegetere i Grønholt, til han den 25. Februar 1790 blev puttet i Jorden paa Borup Kirkegaard i en Alder af 72 Aar. Det har sikkert knebet med at finde en Afløser, men Grønholt fik dog i hvert Tilfælde en Skolemester i 1790, da Etatsraadinde A. M. Neergaard fik kaldet Henric Jensen af Ortved til Embedet, endskønt han ikke var Student. Denne Henric Jensen maatte først ved Rescript af 28. Maj 1790 erhverve sig kgl. Tilladelse til at fungere som Skolemester og maatte lade sig eksaminere af Provst Køhler i Køge, hvor han fik Attest for, at han var ret vel skikket til Bestillingen. Fr. Svanes Fundats gælder som hans Instruks og er Lov for Grønholt Skole.

Ret længe har Henric Jensen imidlertid ikke været Skoleholder i Grønholt; thi 1801 afleverer Hans Mortensen, som nu er kommen i Embedet, en Liste over de 12 Børn, alle Drengene, som undervises i Følge Fundatsen; de er samlet sammen fra alle Dele af Sognet og varierer i Alder lige fra 6—14 Aar.

Faa Aar efter blev Forholdet i Borup Sogn det, at Svenstrup Gods overgik til Kammerherre, Major J. A. Bruun Neergaard, som i Følge Fundats havde Kaldsret til Skolen og bar dens økonomiske Byrder. Borup-Kimmerslev Præstekald blev besat med G. J. Smidt, som var Skolens ansvarhavende Inspektør og

Administrator, og Skoleholderen var som nævnt Hans Mortensen.

Fundatsens Bestemmelser var lagt saa uheldigt, at Sognepræsten paa en Maade blev Kammerherrens Foresatte, til Trods for at denne sidste repræsenterede Testators Pengepung og gode Hjerte. Hvis Hans Mortensen lumskelig kunde støbe Kuglerne og faa Præsten til at skyde dem ud, vilde Situationen kunne forme sig ret ubehageligt for Kammerherren, især hvis Præsten var en bandsat stridig Natur — og det var han ulykkeligvis. Grønholt funderede Skole blev i mange Aar et besk Stridens Æble i Borup Kommune, og havde de 12 fattige Børn ikke mere Glæde deraf end de ledende Aander, saa var der i Sandhed ikke megen Lykke ved salig Hofjægermesterinde Svanes Guldskillinger.

Hvorledes de ydre Forhold var i Grønholt Skole, ses i Skolekommissionens Indberetning til Roskilde Amts Skoledirection af 17. April 1809. Man maa her erindre, at Oplysningerne gælder for en Krigs- og Dyrtid svarende til den nuværende, saa Omstændighederne refererer sig jo nærmest til Tiden før Krigen, altsaa Slutningen af det 18. Aarhundrede. Der bekendes, at hverken i Borup, Gammerød eller Grønholt funderede Skole er Skolestuerne eller Lærerens Boliger, som de bør være. Ingen af Skolerne har andet end Lergulv, der mangler Kateder eller som det beskedent kaldes „ophøiet Sæde for Skolelæreren“, Tavle og Boghylder; men man beklager, at der næppe er nogen Udsigt til Ændring.

„da alle dertil hørende Materialier blive daglig dyere og ere næsten ikke mere at bekomme“.

For hele Borup Skoledistrikt gælder følgende: „Til Bøgers Anskaffelse for fattig-Børn haves en Hielp i den Tavle, som ombæres ved Bryllupper, Ligbegiængelse, Barsedaaab, Kirkegangskoner samt Fastelavns Søndag, Confirmations Søndag, Søndag efter Mikkelsdag, og som aarlig kan udgiøre 3 à 4 Rdlr.“

Hvor der spørges om, hvorvidt Grønholt Skolemesterens Løn maa anses for tilstrækkelig, svares Ja i Betragtning af, at han ogsaa maa modtage andre Børn for Betaling; men vi tør tro, at denne Form for Lønning har været temmelig upaalidelig for en Mand med stor Familie.

Hvad nu end Grunden dertil kan have været, saa drøftedes allerede i Efteraaret 1809 den Plan ved indtrædende Vakance i Borup Degnekald at inddrage Skolen i Borup og dele Distriktet mellem Grønholt og Gammerød Skoler, da førstnævnte jo ikke kunde nedlægges, og det just var den, man helst vilde være af med. Tillige skulde den Grønholt Skolemesters Løn forbedres og „fæstnes“, idet han bl. a. skulde lede Kirkesangen i Kimmerslev Kirke. Ialt vilde han under de nye Omstændigheder faa 178 Rd. 2 Mark i Stedet for 40 Rd. plus de uviste Indkomster.

Hans Mortensen vilde næppe være ked af den Plan, og Kammerherren har maaske allerede nu mærket Ubehagelighederne ved Grønholt „funderede“ Skole. I hvert Fald stiller han sig meget

imødekommende overfor Sagen; dog henviser han til, at der selvfølgelig maa indhentes kgl. Tilladelse til at flytte Skolen, da der staar i Fundatsen, at den skal ligge i Grønholt; men saa kommer et uheldigt Forslag, idet Kammerherren vil have Skolen til at ligge paa Præstegaardens Grund, og som Følge heraf maa der ske nogle Omlægninger i Lodderne. Sognepræsten var ikke stemt herfor og mente ligesom den øvrige Skolekommission, at Grønholt Skole passende kunde finde Logi i Murmesterens Hus mellem Svenstrup og Borup.

Forhandlingerne trak imidlertid ud, og først i Aaret 1811 blev der atter gjort noget ved Sagen. Kommissionen afæskede da Kammerherren en Erklæring, der gik ud paa følgende: Naar den nuværende Lærer fratræder Embedet, flyttes Grønholt Skole til et passende og af Amtsskoledirektionen nærmere bestemt Sted paa Kimmerslev Mark. Denne Skole bliver at besætte af Svenstrup Ejer „med et Subject, som af Amtsprovsten kiendes duelig til dette Embede“, og han skal paatage sig Undervisningen af al den Ungdom, der tillægges denne Skole. Hertil har Præsten i Borup intet at indvende i sin Svarskrivelse.

Videre foreslaar Kammerherren, at da han leverer Brændsel til Skolen, skal Sognet udrede 30 Rd. som Vederlag herfor af Lærerens Løn; men herimod protesterer Præsten, ligesom ogsaa mod, at der paalægges den nye Skolejord særlig Grundskat. Naar Kammerherren vil af med Skolen som „funderet“ og have den over som Distriktsskole, hvor-

ved Sognet paatager sig al Vedligeholdelse, protesterer Præsten ogsaa. Endnu vil Svenstrups Ejer have Ret til at udpege de 12 fattige Børn, men det ønsker Præsten ikke og mener heller ikke, at Sagen vil gaa igennem ved højere Instans.

Disse Stridigheder mellem Kammerherren og Skolekommissionen mundede dog ikke ud i nogen Katastrofe i de nærmeste Aar; men Traadene trak sig sammen; thi nu kom Pengekrisens forvirrede Aar i 1813 og følgende og stillede den store Opgave til Fundats-Skolen i Grønholt: Hvorledes skal nu Fundatsens 56 Rdl. erlægges? Paa Direktionscirkulære af 10. og 19. November 1814 svarede Skolekommissionen, at den anede ikke, hvorledes de 56 Rd. skulde omregnes i den nye Møntfod Rigsbankpenge; men Kammerherren havde selv i 1813 regnet saaledes:

Til Skolelæreren (40 Rd.)	= Dansk Courant 139 Rd. 2 Mk. 9 sk.
Til Børnene (16 Rd.)	= Dansk Courant 55 „ 4 „ 10 „
	<hr/>
Summa	195 Rd. 1 Mk. 3 sk.

Direktionen skønnede imidlertid, at her var betalt for lidt, idet der skulde være betalt:

Til Skolelæreren	= Dansk Courant 345 Rd. og
Til Børnene	= Dansk Courant 138 „
	<hr/>
Summa	473 Rd.

„og der saaledes formeentligen er betalt for lidet 47 Rigsbankdlr 92⁵/₆ Rbskilling Navneværdi for dette Aar“.

Kammerherren protesterer mod denne Beregning, som ingen alligevel kan finde ud af, under Henvisning til, at Fundatsens Ord oprindelig var 56 Rd. Dansk Courant, og naar han saa udbetaler dem i Sølv-Rigsbankdaler, formener han at have holdt sig Loven efterrettelig, hvilket ogsaa Direktionen indrømmer. Baade Skolemester og Børn kunde derfor faa Pengene udbetalt i nye Sølvdalere, som imidlertid kun havde ca. halv Værdi af de gamle Speciedalere.

Dog ser vi af Hans Mortensens Kvittringer, at Kammerherren har udbetalt begge Poster efter gammel Sølvværdi, idet Skolemester har faaet godt 37 nye Dalere for et halvt Aar og Børnene for et helt Aar 30 Rd.

Men disse Aar har sikkert været haarde nok for Hans Mortensen; de private Indtægter har været smaa, og han er kommen i Gæld for Skatter m. m. til Kammerherren. Denne har ladet hele Sagen glide, indtil formentlig den nye Ladefoged har paa-talt Forholdet og muligt givet Forslag til dets Afvikling overfor Kammerherren. At den anvendte Maade ikke var den rettest tænkelige, kan vel altid være underkastet Tvivl; man afkortede nemlig Hans Mortensen i hans Brændsel — og han har da næppe sparet paa Krudtet overfor Kammerherren.

Nu pustede Mester Hans ogsaa til Sognepræsten, af hvem de mange Aars Smaaachikanerier om Grøn-holt Skole slog ud i et flammende Baal. Præsten sendte Kammerherren følgende hadefulde Skrivelse:

Endskjøndt jeg allerede i min Skrivelse af 2. Jan. d. A. tillod mig at tilkjendegive Deres Velbaarenhed min Meening angaaende Leverancen af Ildebrændsel til Skolelæreren i Grønholt, seer jeg dog med Forundring, at De i ærede Skrivelse af 22. f. M. troer Sagen aldeles afgjort ved at levere ham 20 Læs Tørv aarlig, og vil at det skal ansees som en nye Oeconomie af Deres Ladefoged, at der i de sidste 2 Aar kun er leveret ham 18 Læs Tørv. Jeg vil derfor ikke unnlade at melde Deres Velbaarenhed, at jeg er bedre underrettet om Sagen, end De troer; Deres Ladefoged har ikke begyndt nogen nye Oeconomie, men villet følge den gamle, thi stedse har Skolelæreren i Grønholt faaet 18 Læs Tørv, men tillige 10 Læs Brænde aarlig; og dette troer jeg er Beviis nok for, at Svenstrups forrige Eiere haver ikke forklaret Skolefundatsen saaledes som De vil forklare den. At jeg heller ikke kan forklare den saaledes veed De allerede, thi i Fundatsen nævnes ikke Tørv, men 20 ordinaire Bønderlæs aarlig til Ildebrændsel. Over alt kan De vel næppe være uvidende om denne gamle Skik, da den ogsaa er fulgt i flere Aar efter at De var bleven Eier af Svenstrup.

Og endelig maa jeg sige Dem, at om end Fundatsens Ord ikke vare saa gandske bestemte, saa ville jeg dog i Deres Sted ansee det for en Skamplæt paa min Caracteer, at benytte en saadan Leilighed for at berøve et Par gamle skrøbelige og skikkelige Mennesker, just ved Gravens Bredde, en af Alderdommens vigtigste Nødvendigheder, en taalelig

varm Stue, thi den kan de vist ikke have med 20 ordinaire Bønderlæs Tørv aarlig

Da Deres Velbaarenhed tillige i Deres Skrivelse synes at have fundet det anstødeligt, at Skolelæreren ikke seenest har henvendt sig umiddelbart til Dem angaaende det Omhandlede, maa jeg herved kun bemærke, at da han for næsten 3 Aar siden just efter min Erindring, først tillod sig at tale med Dem selv herom, blev han af Dem modtaget paa en Maade, som maatte lade ham befrygte, at blive afpryget og kastet paa Dørren. Og da dette er Deres Velbaarenheds efter et eenstemmigt Rygte, sædvanlige Fremgangsmaade mod enhver af Deres Underordnede, som tillader sig at anholde om det, der med Rette tilkommer dem, har jeg aldeles ingen Grund til at formode at Manden heri har sagt Usandhed. Men De vil da vel ogsaa finde det gandske tilgiveligt, at han ikke oftere udsætter sig for lignende Ubehageligheder.

I Følge den Forpligtelse, som Fundatsens § 10 paalægger Sognepræsten i Borup, burde jeg vel strax efter dette passerede have anmeldt Sagen for Overøvrigheden, og det havde da vist for længe siden ved en Cancellie Resolution været bestemt, hvorledes det omhandlede Ildebrændsel skulle leveres. Men min Dem bekjendte fredelskende Carakteer bragte mig ogsaa hertil, først at forsøge mildere Midler for om muligt at føre Dem til nøiere Overveielse, da jeg nødig vilde prostituere Dem, ved atter at forlange Øvrighedens Mellekomst for at bringe Dem til at opfylde gamle hævdede Forplig-

telser. Dog, maaskee Deres Velbaarenhed helst ønsker dette. Dersom jeg altsaa ikke til denne Maanedes Udgang fra Dem modtager en bestemt skriftlig Erklæring, at De uvægerlig vil vedblive at levere det Quantum Brænde og Tørv til Grønholt Skole, som fra Arilds Tid har været Skik og Brug, skal Sagen ufortøvet blive indberettet til Amtsskole-direktionen og Cancelliet, og jeg troer næppe at den vil blive Dem enten til Ære, eller til Fordeel.

Imidlertid skal jeg bede, at De afholder Dem fra alle videre Uartigheder mod Skolelæreren, thi han har jo aldeles ikke fornærmet Dem ved at bede om sin engang fastsatte Løn, og da hans Bøn intet udrettede, burde jeg jo opfylde den Pligt, som Fundatsens 10. § paalægger mig, og jeg lader mig ikke skræmme ved Uartigheder.

Skulde Deres Velbaarenhed i øvrigt troe at have nogen Fordring til Skolelæreren i Grønholt endten for resterende Skatter af den ham til Brug overladte Jordlod, eller for Skolens Tækning, da kan det næppe berettige Dem til derfor efter eget Godtbefindende at fradrage ham noget aarlig af hans bestemte Løn, men det var vel rigtigst, at De derom henvendte Dem med Regning til den samlede Skolecommission.

Borup den 21. Juli 1819.

ærbød:

G. J. Schmidt.

Selv om Præsten nu i et og alt havde haft Ret, vilde denne hans Brevform ikke kunne kaldes heldigt valgt; men han gik videre endnu og indsendte

en lignende Skarntønde til Amtsskoledirektionen, om at Kammerherren skulde have haft til Hensigt at prygle Hans Mortensen.

Derfor ansaa førstnævnte sig forpligtet til at indanke Sagen for Domstolene og stævne Hans Mortensen for Udspredelse af ærekrænkende Rygter. Og da samme kom for Skranken, erkendte han sin Uret og mente, at det hele maatte bero paa en beklagelig Misforstaaelse fra Præstens Side. Hermed var Kammerherren tilfreds — og Skolemester havde tabt. Omkostningerne faldt derfor paa ham; men da Kammerherren saa den arme forgældede Pædagog krympe sig under en Udgift, han ikke paa staaende Fod kunde magte, trak den gamle Herre stille sin Pung op og „betalte Commissionens Gebyr“.

Saaledes endte den Skandale. Men det er let forstaaeligt, at Kammerherren nødig vilde risikere mere af samme Tønde fra sin „Foresatte“, Præsten, og han spurgte derfor Skoledirektionen, om Grønholt Skole ikke allerede nu, før Distriktsdelingen var ordnet, kunde gaa ind under den samlede Skolekommission og derved undgaa Præstens direkte Ansvar og Inspektion. Men dertil svarede Direktionen: „Desværre nej.“ Og Præsten gned sig i Hænderne. Atter drillede han Kammerherren og sendte ham det ene ubeherskede Brev efter det andet, bl. a. fordi han ikke vilde hente de 56 Rd. hos Kammerherren, og denne vilde ikke bringe dem til Præsten.

Forholdet blev nu saa spændt, at Kammerherre

Neergaard tilskrev Skolekommissionen, at han ikke som Medlem af denne vilde have noget med Eksaminering o. lign. at gøre i Grønholt Skole og udmeldte sig derfor af Kommissionen. Det var Præsten en Glæde paa Kommissionens Vegne at svare nej dertil og tvinge Kammerherren til at fortsætte.

Men paa et Punkt og endda et Kardinalpunkt desavouerede Direktionen Præsten: den gav Skolepatronen Lov til at levere god og forsvarlig Tørv i Stedet for Brænde — andet stod ikke i Fundatsen! Ved Skoleeksamen i Grønholt udeblev Kammerherren, og hans Forvalter havde faaet Paalæg om ikke at skrive under paa de 12 fattige Børns Eksamination. Derfor maatte Præsten igen til Direktionen. Men Direktionen svarede fornuftigvis ikke.

Et halvt Aar efter, i Dec. 1820, modtager samme en ny Klage fra Præsten over, at der vedblivende leveres for lidt Brændsel til Grønholt Skole, og han slutter med følgende Salve:

„Jeg indstiller derfor ærbødigst til den høie Amts Skoledirection, om samme ikke ved directe alvorlige Forestillinger eller Foranstaltninger vilde formaae Hr. Major v. Neergaard til at opfylde Fundatsens Bydende i Henseende til Ildebrands Levering til Grønholt Skole, og at erstatte Skolelæren det Tab han ved Afkortning i denne Deel af sin Løn har lidt. — Thi neppe troer jeg, at det vilde blive Hr. Major v. Neergaard til Ære eller Fordeel, om det skulle indstilles til høiere Øvrigheds Bedømmelse, at han, som selv Skolepatron, hvem Skoleforordningen udtrykkelig har paalagt som Pligt, at

paasee, at Skolelæreren erholder den for ham bestemte Lønning, Brændsel, m. v., i rette Tid, og af forsvarlig Godhed og Maal, just har tilsidesat sin Pligt, uden at ville agte paa enten Fundats eller Skoleforordning, eller sine nærmeste Foresattes Erindring. (Hermed mener Præsten sig selv!)

Tillige maatte det ved denne Leilighed tillades mig ærbødigst at forespørge, om jeg tør vente nogen Resolution paa min for $\frac{1}{2}$ Aar siden indgivne Forespørgsel i Anledning af Hr. Major v. Neergaards Vægning ved at fungere som Skolepatron for Grønholt Skole, eller jeg derom har at henvende mig Andetsteds.“

Om Ildebrændslet skriver da Kammerherre Neergaard til Direktionen, at Skoleholderen ikke blot har faaet 20 Læs Tørv, men tillige, da han har en Huslod i Fæste, en ikke ubetydelig Udvisning af Brænde. Kammerherren kan ikke indse, at han har fornærmet Hans Mortensen ved at forære ham dette Brænde, „da jeg mindst kunde formode, at det var mere nedværdigende at modtage en Gave af Brænde, end at modtage enhver anden Gave“. Men naturligvis — vil han ikke have den, maa han jo lade være.

Ydermere kom Direktionen til det Resultat, at Skolemester ikke kunde forlange mere end de 20 Læs Tørv, og at Præsten derfor havde klaget med Urette. Men Sagen gik til Sjællands Stiftamtmand, som i 1821 skrev til Kammerherre Neergaard, om ikke han „af sædvanlig Velvilje“ vilde give Skolemesteren ca. 5 Fv. kløvet Bøgebrænde foruden Tør-

vene, „for at undgaa de kjedsommelige Disputer denne Punct angaaende“.

Men Kammerherren svarer, at Skoleholderen er tilfreds med 20 Læs Tørv, Amtets Resolution foreligger, og desuden — var Hr. Pastor Schmidt villigst gaaet til sine Fædre i de varmeste Sommermaaneder af Aaret 1821. Kammerherre Neergaard skriver derfor: „Jeg anseer disse Tvistigheder hævde ved Hr. Schmidts Død Min Forbindtlighed at levere Ildebrændsel til Skolen i Grønholt vil desuden nok snart ophøre, siden denne Skole efter Planen skal incorporeres de andre Skoler i Sognet.“

Men den stridbare Præst havde dog den Tilfredsstillelse inden sin Bortgang for stedse fra denne Jord med Grønholt Skole og Kammerherre Neergaard, at det kgl. Danske Cancellie nægtede sidstnævnte Ret til at udtræde af Borup Skolekommission.

Den 28. Juli 1823 ligger imidlertid Øksen for Døren til Grønholt funderede Skole. Kammerherren taler milde Ord til den nye Skolekommission og siger om Brændslet, at det Punkt har forvoldt ham tilstrækkelig mange Ubehageligheder, saa hvis kgl. Tilladelse kan erhverves til, at Skolen slaas sammen med de andre Skoler i Sognet, anses det for rigtigst at betragte den som ganske nedlagt, og med ganske jævne Ord fælder han den salomoniske Dom: „Naar Skolen hæves, behøver denne ingen Ildebrændsel.“

Kammerherren var imidlertid ikke den Mand, der vilde mele sin egen Kage ved dette Arrangement, og som Bevis herpaa tilbyder han, at hvis Skolekommissionen vil hæve alle de gamle Stridigheder om Brændslet, vil han til Gengæld for egen Regning opføre et 4 Fags nyt Bindingsværkshus til Skolen i Gammerød.

Saaledes blev det ogsaa. Den 7. September 1824 blev den nye Skoleplan for Borup-Kimmerslev Pastorat approberet, og i Borup Skoledistrikt var da kun to Skoler: Borup og Gammerød. Skolebygningen i Grønholt By med tilliggende Gaard og Have benyttes af forhenværende Skoleholder Hans Mortensen, saa længe han lever; han har fri Bolig og 30 Rdl. i aarlig Pension. Ved hans Død overgaar Bygningerne til Svenstrups Ejer til fri Raadighed.

I April 1825 kom denne Skrivelse fra Skoledirektionen. Det officielle Navn paa Skolen i Borup blev: Grønholt og Borup forenede Skoler eller combinede Skoler. De 40 Rd., som Fundatsen fastsatte til Lærerløn, er fordelt med 30 til Hans Mortensen og 10 til Borup-Læreren. Fundatsens øvrige 16 Rd. udbetales ogsaa fremtidig til fattige Børn i Grønholt-Borup Skole. De 20 Læs Tørv, som Kammerherre Neergaard havde faaet Hævd paa at levere, og som han ovenomtalt bad sig fri for Vrøvl om, gives til Hans Mortensen, saa længe han lever, derefter til den nye combinede Skole. Skolelærer og Kirkesanger Bendixsens Løn i Borup blev derefter saaledes:

1) Degnetrave af 159 Td. Hartkorn	= 28 Td. 4 skp. Byg
2) Offer og Accidenser	= 60 Rdlr.
3) Skolesæd af Distriktet	= 2 Td. Rug
4) En Skolelod paa 3 Tdr. Land	
5) Tillæg for Skolen i Grønholts Nedlæggelse	= 10 Rdlr.
6) Tillæg ved Skoleholderens Død i Grønholt	= 30 Rdlr.

Summa 28 Tdr. 4 Skp. Byg, 2 Tdr. Rug, 70 Rdlr. i Penge og fremtidig Tillæg af 30 Rd. Desuden Julerente, Smaaredsel, Klokkerbrød samt Fourage og Brændsel efter Anordningen.

Saaledes døde Frederik Svanes „funderede“ Skole i Grønholt i Aaret 1825 efter at have levet sit Liv i godt og ondt med Sognets Beboere i 103 lange Aar.

Overtro og gamle Husraad fra Midt-sjælland.

Den gamle Almuesmand levede ikke under Indflydelse af de 20. Aarhundredes stærkt udviklede Videnskab; naar højere Magter greb ind i hans Tilværelse, maatte han ty til ældgamle Metoder og Foranstaltninger, for ogsaa at faa sin spinkle Røst hørt i det store Univers, og naar vigtige Ting skulde sættes i Værk, troede han ved en Række Besværgelser og mystiske Handlinger at kunne opnaa den ikke ubetydelige Fordel at faa en Finger med i Spillet ved Tingenes Forløb. Een Vej var altid sikker og bragte altid de bedste Resultater med sig; men den var farlig; thi Saligheden blev sat paa Spil

— den Vej betraadte man nemlig i Selskab med Djævelen, og forstaaeligt nok krympede man sig ved at slutte Pagt med ham.

Det er som at komme til en ganske anden Verden, naar vi sidder Ansigt til Ansigt med en af de nu saa sjældne „kloge Koner“ og læser hendes Tanker og hører hendes Tale.

Det, der herved kommer frem, er Overtro og gamle Husraad; det er Rester fra en svunden Tid, som griber os med Historiens fængslende Magt; thi det er ikke Spøg eller flygtig Tant; det er den svundne Tids dybeste Alvor og dens ægte følte Taggen Standpunkt til Livets store Gaade. Derfor har vi, som kigger ind i denne bortdragne Verden, Pligt til at lære den at kende i Alvor, og hvis vi kan, da har vi ogsaa Ret til at holde af den, ganske som den Voksne nærer Æmhed for sin egen Barndoms og Ungdoms Minder — thi de gamle Dage er Stadier paa Menneskeslægtens trælsomme Vandring frem mod en bedre og dybere Viden om Livet, og som Følge deraf har det gamle Krav paa vor Tids Respekt og for de svageste Punkters Vedkommende i det mindste vor skaansomme Overbærenhed.

Overtroen fra de gamle Dage er den, som vi daarligst forliger os med, og som vi derfor ogsaa staar i størst Fare for at misforstaa; den rører ved det skjulte og fordægtige i Tilværelsen — men naar vi i denne lille Skildring maaske kommer ind paa meget, som vi i vor Tid kalder Daarskab, bør det erindres, at det, som for os synes at være en Haands fortvivlede Greb i den tomme Luft, den Gang men-

tes at være Haandens Søger efter en større og vældigere i Kampen mod Kræfter, man ikke kendte.

Hvad der her skal behandles, samler sig om de to store Spørgsmaal i Bondens Tilværelse: Bevarelsen af Husdyrenes og hans Families Velfærd og Trivsel.

Vi begynder med Husdyrenes Frembringelse af Afkom og træffer der følgende:¹⁾

Vil en Hoppe ej tage imod Hingst, da giv hende nogle Dage af Hingstens Støv i sit Foder.

Vil man have Hingsteføl, da vend baade Hingst og Hoppe mod Vinden, naar de bedækkes.

Vil man have Hoppeføl, da vend dem begge fra Vinden.

Vil man have rødblissede Føl efter sort Hoppe og Hingst, da vend begge imod en flink Malkepige med rød Trøje og hvidt Tørklæde om Halsen.

Det skal jo villigt indrømmes, at den moderne Arvelighedsforsker næppe vil undlade at trække paa Smilebaandet over disse Raad, og det skal heller ikke tilraades nogen — om han ellers sætter Pris paa at blive regnet til de normale Menneskers Klasse — at foreslaa dem anvendt ved vor Tids Hesteopdrætning; men gaar vi lidt nærmere ind paa selve Sagen, maa vi desværre bekende, at mange af de moderne Raad om Bestemmelsen af Afkommets Køn ikke hæver sig stort over disse; naturligvis fører de et mere „videnskabeligt“ Sprog og bevæger sig i mere „overbevisende“ Vendinger; men i Realiteten

¹⁾ Sv. Reg. XII, 16.

véd vi saa godt som intet om de Faktorer, der bestemmer Afkommets Køn.

Hvor fristende det end kunde være at sige noget om, hvad det 20. Aarhundredes Videnskab har forsøgt paa dette Omraade, maa vi afholde os derfra og nøjes med at henvise de interesserede f. Eks. til Alette Schreiners fortrinlige Bog: Slegtslivet hos Menneskene, Kristiania 1914. Men et Par Ord af det mest trolige i denne Sag kunde dog nok komme med her.

Opdrættere har nemlig fundet, at Hundyr, som først kommer til Parring sent i Brunsttiden, faar et Overskud paa hanligt Afkom. Hundeopdrættere, som gerne ønsker at avle mange Hanner, har udnyttet denne Erfaring praktisk med det Resultat, at der hos disse Dyr gennemgaaende fødes 138 Hanner mod 100 Hunner. Og Negrene, som udmærker sig ved ringe Afholdenhed i seksuel Henseende, faar færre Drengefødsler end de hvide, hvor der gennemgaaende fødes 135 Dreng mod 100 Piger.

Men det her fremførte Forhold synes blot at være en enkelt Side af de mange Faktorer, som bestemmer Afkommets Køn, og at gribe ind her og trumfe sin Vilje igennem, er betydeligt vanskeligere nu end i gamle Dage, da en flink Malkepige i en passende Dragt kunde vende og dreje Naturens uudgrundelige Love, som hun fandt for godt.

Naar Ræve ej skal bide Gæs, skal man, førend Gæslingen sættes paa Jorden, stikke den mellem Bagbenene paa en Hest og føre den op over Lænden; og et andet Raad for samme: Bær Gæslin-

gerne ud i en Kobberkedel. Vælt Kedlen om, og idet de gaar ud, befal dem at vogte den, som sidst døde i Sognet.¹⁾

Princippet heri er den gamle Tro, at det Væsen, hvad enten det saa er Dyr eller Menneske, som føres gennem en Aabning, beskyttes mod Fare; saaledes har man endnu flere Steder her i Landet Træer, hvis Grene har dannet saadanne „Aabninger“, hvor Børn med en eller anden Svaghed er blevet trukket igennem.

Det er nemlig det interessante ved al saadan gammel Overtro, at selv om den dukker op i mange forskellige Varianter, kan der som Regel spores en ledende Tanke, der bevæger sig gennem dem alle. De her meddelte Sager om Hopper, Hingste og Gæslinger skriver sig fra Borup Sogn i Ramsø Herred.

Og mens vi er ved Rævene, bør vi omtale en gammel Recept²⁾ ude fra Alsted i Herredet af samme Navn. Det er jo en kendt Sag, at de rigtige Jægere anser det for uædel Jagt at fange Ræve i Sakse — man skyder dem aabent og ærligt. For at faa dem paa Skud, maa man dog ofte benytte sig af et Lokkemiddel, og det her anførte er i det forløbne Aarhundrede bleven anvendt af og til nede i Alsted og Sorøskovene. Man rører nedennævnte Bestanddele ud i Gaasefedt:

1 Haandfuld Alfranke- eller Musetræ (= Stænglerne af Planten Bittersød Natskygge), 2 Gran Desmer (= Et Udtræk af Desmerkattenes Halekirtler),

¹⁾ Smst. — ²⁾ Meddelt af Parcellist Chr. Sørensen, Topshøj.

8 Gran Foenum graecum (= Bukkehorn, en ærteblomstret Plante), 1 Teskefuld Marum Verum (= Planten Katteurt), 8 Gran Bævergel (= en fedt-agtig Masse fra Bæverens Halekirtler), 1 Kvintin Anis (= den skærmbloomstrede Anis), 1 Kvintin Anisolie.

Alt dette kommes paa en Pande, brases sammen med nøddestore Rugbrødsstykker og strøs for Ræven.

Baade Gaasefedt, som desværre i vore Dage er saa dyrt, og de øvrige Sager har en stærk, men for Ræven meget behagelig Lugt; saaledes er det et Faktum, at Katteurterne i Botanisk Have i København maa beskyttes med et stærkt Staaltraadsnet, da ellers Kattene om Natten boltrer sig lovlig meget i dem. Disse Planters Lugt minder meget om den stramme Stank, som de fleste kender fra Rovdyrhusene i zoologiske Haver.

Men herfra gaar vi saa over til de gamle Husraad mod Kvægsygdomme, og paa dette Omraade vil der jo nok dukke en Del op, som vor Tids Dyr-læger vilde kalde det argeste Kvaksalveri. Den samme Betragtningssmaaade vil Nutidens Læger selvfølgelig gøre gældende, naar vi senere kommer til Behandlingen af Menneskets Sygdomme; men et overfladisk Blik paa en saa omfattende Sag giver altid et skævt og urigtigt Billede af den; derfor maa vi se lidt nærmere paa, hvad de gamle Tidens Læge- og Dyr-lægekunst egentlig bestod i, hvor den oprindelig kom fra, og hvori den var principielt forskellig fra den, der raader i vore Dage; saa først

vinder man Muligheden for at bedømme den retfærdigt; thi Franskmanden har ikke set saa meget forkert, da han lavede Ordsproget: „At forstaa alt er at tilgive alt.“

Den gamle Tids Lægekunst bestod hovedsagelig i Anvendelsen af de saakaldte Simplicia, d. v. s. de Midler, der toges direkte fra Dyre-, Plante- eller Mineralverdenen; ved Blanding af disse kunde saa de sammensatte Lægemidler komme frem. Disse Lægemidlers Historie kan spores helt tilbage til de græske og romerske Oldtidslæger, og Kendskab til dem har man selvfølgelig faaet endnu længere tilbage i den graa Oldtid ad Erfaringens maaske ofte dyrekøbte Vej.

Med Kristendommens og Munkesamfundenes Udbredelse naaede denne Lægedomskunst her op til Norden og havde i Middelalderen og Reformationsperioden Rang af officiel Medicin; men da Kemien saa kom i Vækst, og det ad den Vej blev muligt at fremstille nye Lægemidler, fik de fleste af de gamle deres Grundskud og maatte nøjes med den beskedne Plads i Husraadene og Kvaksalvermidlernes Række.

Ved de nye kemiske Lægemidler opnaas det, at Virkningen lettere kontrolleres og reguleres, og at mer eller mindre uheldige Bivirkninger undgaas; men derfor maa den gamle Medicin ikke ganske erklæres for Produkter af Dumhed og Overtro — den har sin Plads i Historien og maa bedømmes i nøje Forhold til Datidens samlede Videnskab.

At de gamle Dages Lægemidler ogsaa indeholdt

ret komiske Ting, maa vi bære over med; hvad gjorde man ikke for at redde sine Medmenneskers og sine Husdyrs Liv, naar det kneb? Da greb man i sin Nød til saa fortvivlede Ting som knuste Diamanter og pulveriserede Hunde- eller Menneske-ekskrementer, to Grupper af Lægemedler, der baade i økonomisk og æstetisk Henseende unægtelig stod hinanden ret fjærnt.

Af Husdyrenes Sygdomme vil vi først slaa ned paa Mavedaarlighederne. Maven spiller som bekendt en saare stor Rolle baade hos sunde og syge Dyr og Mennesker, selv om vel ikke alle vil anerkende Sandheden af det gamle Ord, at Vejen til Mandens Hjerte gaar gennem hans Mave. Vi hører om dette vigtige Organ:

Kan et Hoved ikke gødske, da tag en Skefuld grøn Sæbe og kom i varmt Øl og giv Dyret det ind.

Et sikrere Middel: Naar man kan faa Dyret til bag fra at udrøge en god Pibe engelsk Tobak.

Men Meddeleeren har altsaa tvivlet om, at alle Hoveder vilde finde sig i den Kur; forøvrigt er der ikke Tvivl om, at Midlet virkelig har hjulpet, hvad der ogsaa erklæres i de gamle Dokumenter; thi en god Pibe engelsk Tobak er et særdeles godt Lak-sativ, selv naar den røges „forfra“.

Det næste Raad sigter nok til en maske-ret Form for, hvad vi kalder Trommesyge: Drikker et Hoved en Vandkalv i sig, da vær hurtig og kast det omkuld og rul det nogle Gange over Ryggen; det plejer at hjælpe straks. I den ældre Literatur ser man af og til Vandkalvene omtalt som særdeles farlige;

men hvad der her menes med Vandkalv, er ikke umiddelbart givet, og desuden skriver Trommesygen sig jo fra helt andre Aarsager.

I det næste Raad tales der ganske afgjort om Hestebremmens Larver, naar det hedder:

For en Hestemave, som stikkes af Orm. Tag en spids Kniv og aabn en Aare oven i Hestens Mund, at deraf vel kan flyde Blod; hold dens Hoved højt i Vejret, at Blodet kan løbe ned i Hestens Bug, saa mættes Ormene, og Hesten kommer sig straks. Men han skal tillige gives en Haandfuld smaat Salt i Halsen, som gaar ned med Blodet.

At Ormene nu skulde være saa rettænkende, at de forlader Hestens Bug, naar de er fodret af, fremfor at vente paa en ny Affodring, lyder ikke meget troligt; det er nok snarere Saltet, som har været den virksomste Bestanddel af Kuren.

Men der var mange andre gamle Husraad, man brugte og troede paa.

Mod Forstoppelse hos Kvæget anbefaledes til et Hoved $\frac{1}{2}$ Pund Pund grøn Sæbe og 1 Pot Kærnemælk.

Men saa kommer vi til en meget mystisk Sygdom, som omtales i følgende Raad for „Rompe-Tom“:

Sygdommen kendes paa, at Rumpen, altsaa Halsen, vorder ganske løs som et Baand, og dertil løses undertiden Haarene paa samme. Man skærer med en Kniv nederst i Enden paa Rumpen et Hul paa Skindet ungefær en halv eller hel Fingerlængde, hvorudi indenfor Skindet sættes og med en ulden

Traad ombindes en ulden Klud: Ingefær, smaat Salt og koldt Smør, alt sammen blandet, saa meget som en Nød stor, eller der kunde gøres nødig til at opfylde det udskaarne Sted.

Alle de hidtil meddelte Raad om Sygdomme hos Kvæget skriver sig fra Borup Sogn.¹⁾ Men „Rumpetomheden“ kendes ogsaa fra Bedsted Huse ved Ringsted, hvorfra det næste Raad er hentet:²⁾

Naar Koen er rumpetom, bliver Haledusken indgnedet med Terpentin; samme Middel bruges ogsaa til Hornene, naar de er kolde.

Som sagt er Udtrykket „rumpetom“ noget uklart, og skulde en eller anden af denne Bogs Læsere være i Stand til at give Forklaring paa, hvad denne Sygdom egentlig er, og hvad den kaldes i vore Dage, vilde en Oplysning herom være velkommen. Mod Lungesyge, hvilket i de fleste Tilfælde var ensbetydende med vor Tids Lungetuberkulose, gaves følgende Midler:

Tag en god Haandfuld Pimpinellerødder, som toes vel rene. Aakande Rødder 1 Skæppe skrælles vel rene; thi det yderste er skadeligt. Disse Rødder hakkes smaa. Dertil tages 2 Pd. Svineister, som skæres smaat og blandes med Rødderne. Alt dette koges i en Kedel under lukt Laag i $\frac{1}{2}$ Td. godt gammelt Øl i 15 Timer. Rødderne sies fra Øllet. Der af gives det syge Hoved en god Pægl hver Morgen fastende 3 Gange efter hverandre, og det skal

¹⁾ Sv. Reg. XII, 16. — ²⁾ Optegnet af Forf. efter mundtlig Overlevering.

hver Gang faste derpaa i 4 Timer. De raske Dyr faar mindre. Midlet bruges baade til syge og raske, naar man mærker, at nogle er angrebne.

Naar Kvæg begynder at hoste, og man frygter for Lungesyge, da er det godt i Tide at indgive Dyret 1 Pægl Sildelage eller Kødlage hver Morgen fastende i 3 Dage.

En stegt Sild dyppet i Tjære holdes ogsaa for et Præservativ at give Foraar og Efteraar, straks naar Kvæget er taget ind.

Og naar Kvæg har faaet Gift, bruges til et Hoved 60 Draaber Skorpionolie, en halv Spiseskefuld Teriak og sød Mælk ovenpaa.

Raadene mod Lungesyge er alle fra Borup Sogn;¹⁾ det næste, som samtidig er det sidste af de Dyr lægeraad, der her skal meddeles, stammer fra Suserup ved Sorø²⁾ og gaar nær op mod vore Dage:

Naar Mælken ikke vil give Smør, kan Fejlen ligge hos en enkelt Ko; man tager da Mælk fra hver enkelt Ko og pisker den. Findes paa den Maade den syge Ko, anvendes følgende: En Spiseskefuld læsket Kalk opløses i $\frac{1}{2}$ Pot Vand; det staar og synker, og saa tager man det klare Vand deraf og kommer i en Flaske og giver Koen en Spiseskefuld af Pulveret deri hver Morgen, før den faar Æde. Pulveret er for 10 Øre Løvstikkerod og 4 Lod Kal-musrod.

Vi gaar nu over til Kure mod Menneskets Syg-

¹⁾ Sv. Reg. XII, 16. — ²⁾ Meddelt af Chr. Sørensen, Topshøj.

domme, eller med andre Ord: vi vil gaa lige ind i Hjertet af de kloge Koners Kunst.

Indtil for et halvt Aar siden boede „den kloge Ellen“ ude i Balstrup;¹⁾ nu er hun død, og det lille Hus, der i de senere Aar var hendes Hjem, er ogsaa borte; men de, som kendte hende, og det var saare mange, vil mindes hende som en hjælpsom og rettænkende gammel Kvinde.

Og „kloge Ellen“ havde ikke noget med Fanden at gøre; hun var ikke af dem, der paa Afstand kunde slaa Øjet ud paa en Tyveknægt, eller i hvis Køkken Natravnen eller Skrubtussen eller sligt andet Djævelens Yngel holdt til — hun var kun den, gennem hvem fjerne Tidens Lægekunst naaede ned til vore Dage, og hvori det nu end kan ligge, om virkelig Ellen var klog, og mange Læger mindre kloge, saa er den Ting givet, at naar Ellen fik fat, hvor den akademiske og statsautoriserede Medicin slap op, saa forsvandt alligevel ofte Sygdommen — og det er jo til syvende og sidst Endemaalet for al Lægekunst.

Gamle Ellen kurerede helst for Skæver (engelsk Syge); men hun var dog ikke mere Specialist, end at hun ogsaa kunde faa en Splint væk, om man havde faaet en saadan i Øjet. Sad Splinten i det venstre Øje, skulde man blot ufortrødent „malke“ i højre Øreflip, saa gik Splinten væk — og der er Vidner paa det; for en Tømrersvend har erklæret.

¹⁾ Smlg. Fr. Heide: Løvsstikken. En gammel Læge- og Almueplantens Historie. (Fra Naturens Værksted 1916. S. 206—216).

at han med Held har brugt Kuren flere Gange. Og saa maa det jo passe.

Gamle Ellen kendte et Middel mod Skæver, som var godt;¹⁾ men det var jo noget uhyggeligt: Om Natten gik man ud paa Kirkegaarden, skrabede Jorden væk fra den Grav, hvor Byens sidste Lig var bleven jordet, og sankede et Par Haandfulde af denne Kristenjord op i en lille Lærredspose, som saa blev hængt paa det skæversyge Barns Bryst. Midlet var, troede man, godt; men Folk holdt ikke af at bruge det, da „Jorden lugtede saa forfærdeligt“.

I sine sidste Aar brugte Ellen en anden Kur mod Skæver, men den er ikke saa nem at gennemskue for Lægmand, da det virksomste Middel var en Salve, hvis Sammensætning var en Fabrikationshemmelighed. Men Faktum var, at den har hjulpet mange, og dermed er jo dens Godhed bevist i tilstrækkelig Grad.

Andre Steder her fra Danmark kendes den Tro, at Barnet fik Skæver, naar Moderen i Svangerskabsperioden gik hen under en Stige, og paa Bornholm kunde man kurere Horeskæver, d. v. s. Skæver hos et uægte Barn, naar Moderen 3 Torsdagsmorgener i Træk slikkede sit Barn over Ansigtet fra Næsen og op til Haarrødderne og tillige gav det en Omgang pulveriseret Haar af en anden lidet tugtig Kvinde.²⁾

Mange, som hellere i de kloge Koners Kure fæster sig ved det komiske frem for det historiske Mo-

¹⁾ Meddelt af hende selv. — ²⁾ Hovorka & Kronfeld: Vergleichende Volksmedizin II. Stuttgart 1909. S. 686—696.

ment og den ledende Tanke bag Kuren, har moret sig over den Uldtraad, der vistnok som oftest blev bundet om det syge Barn, som Ellen skulde kurere. Det siger sig selv, at Traadens Indflydelse paa Sygdommen med et mildt Udtryk er højst tvivlsom; men den har sin historiske Baggrund, som ikke derfor er uden Interesse.

Knuden, som Uldtraaden blev bundet i, var det vigtigste Moment i hele denne Sag. Lige fra den fjerneste Oldtid har det nemlig været en gængs Tro, at hvis man kunde „binde“ det Onde med en saa kunstfærdig Knude, at det ikke formaaede at løse den, maatte det Onde give tabt og flygte. Der kan da nævnes Hundreder af Eksempler paa denne gamle Folketro, og den forekommer i mange Varianter lige fra de aller ældste Tider; her maa det dog være nok at sige, at den bekendte Historie med St. Laurentius og Trolden Find i Anledning af Opførelsen af Lunds Domkirke er i Slægt hermed, og at vore Bedsteforældres „Bindebreve“ og vore Gækkebreve er Aflæggere af den gamle Kunst at „binde en Knude“.

I Naturvidenskaben har vi et Begreb, som hedder Rudiment; ved et saadant forstaas et Organ, som ikke mere gør Nytte, men som kun sidder i Organismen i Kraft af visse for os skjulte Udviklingslove. Den gamle Ellens Knuder paa Uldtraaden kan kaldes et saadant historisk Rudiment, ikke i den Forstand, at de en Gang har gjort deres Nytte, men saaledes, at man før i Tidernes Morgen tilskrev dem en vigtig Funktion — og det tør man roligt gaa ud

fra, at gamle Ellen ikke gjorde; hun tog dem kun med i Kraft af gammel Vedtægt og Vane.

Et Par andre Raad fra samme Egn maa anføres i denne Forbindelse: Mod Brandsaar kan bruges en overskaaren Kartoffel, hvis fugtige Flade smøres paa det syge Sted;¹⁾ dette Raad er lige saa godt som Semperfi, hvormed nu menes de tykbladede Stueplanter Aloerne, medens det i gamle Dage var den nu saa godt som udryddede Plante: Husløg.

Om denne og dens interessante Historie maa vi høre et Par Ord:

Den almindelige Husløg voksede i gamle Dage hyppigt paa Hustage, hvorefter den har faaet sit danske Navn; det er en ældgammel Tro, at dens Nærværelse skærmede Huset mod Ildebrand og særlig Lynnedslag; og Troen lever hist og her endnu. Derfor plantedes den ligefrem paa de gamle Gaardes Tag; men efterhaanden som Tiderne skred frem, opgav man den hidtidige Tro og rev sine Husløg ned af Tagene.

Der vilde dog være al Anledning til at frede om disse fjerne Tidens Minder, og i vore Dage er der da ogsaa nogle, der af Interesse for Folkets overleverede Tro har sat Husløgene op igen paa deres hævdvundne Plads; her i Midtsjælland kan de ses hos Digteren Johan Skjoldborg paa Kærehavegaard og i Bringstrup Præstegaard hos Sognepræst P. Severinsen.

Det almindelige Navn paa Planten er Semperfi,

¹⁾ Meddelelse fra Balstrup.

der er en Forvrængning af det latinske *Sempervivum*, som betyder „den stedslevende“. Og Husløggets tykke, slimede Blade var et fortrinligt Middel mod Brandsaar, og som saadant bruges de da ogsaa endnu, særlig i Jylland. Men i al Almindelighed blev Bondestanden finere paa det; man kastede de gamle Rosengeranier (her paa Sjælland hedder de nu for Resten Rosengeneraler)¹⁾ og Katøffelroser (Tøffelblomst, *Calceolaria*) ud, og i Stedet derfor fik man de mere moderne Aloer. Disse Stueplanters Blade kan med lige saa stor Fordel bruges mod Brandsaar, og Navnet *Semperfi* vandrede over fra Husløg og til Aloerne.

Dernæst kommer vi til Midler mod Vorter. Et almindeligt Raad, som ogsaa høres her i Egnen, er det at gnide Vorterne med „Kærnemælk“, d. v. s. Saften af Ukrudtsplanten Vortemælk; en Mand erklærede, at han havde prøvet det, og at Vorterne virkelig gik væk.

Samme Mand havde forøvrigt ogsaa prøvet et andet Middel, hvorved Vorterne, der formentlig nu har været andre end i første Forsøg, ogsaa gik væk. Han tog blot lige saa mange Ærter, som han havde Vorter og kastede dem ud paa et afsides Sted i Kværkeby Mose.²⁾ Og saa skete det mærkelige, at da Ærterne var raadnede, var ogsaa Mandens Vorter forsvundne.

Midlet er ikke ukendt andre Steder, og der føjes

¹⁾ Ligeledes fra Balstrup. — ²⁾ Mundtlig Meddelelse.

gerne til, at hvis en anden kommer og finder Ærterne, faar han ogsaa Vorterne.

Man læser i Hovorka & Kronfelds fortrinlige Bog: Vergleichende Volksmedizin, at det ikke er længere siden end i Krigen mellem Tyskland og Frankrig i 1870, at der dreves Handel med Sejrsbælter. Disse Bælter lavedes af to sammensyede Stykker Lærred, der holdtes oppe ved Seler, og inden i Bæltet laa et tørret Eksemplar af Sejrsløg (*Allium victorialis*). Man mente nemlig, at denne Plante kunde beskytte sin Bærer mod selv den værste Kugleregn.

Vi behøver imidlertid ikke at søge til Tyskland for at høre om den Slags Ting; det samme Middel anvendtes her i Landet i Krigen 1864. Ganske vist kendes der ikke noget Eksempel herpaa fra Midtsjælland; men paa Langeland nær ved Rudkøbing boede en Mand, som forsynede alle Egnens unge Krigere med Sejrsbælter¹⁾ — og Bælterne hjalp; kun én fik et Strejfskud i Øret, og det var maaske endda kun ved en Fejltagelse.

Forøvrigt trives Troen paa slige Beskyttelsesmidler frodigt den Dag i Dag, idet Mængder af saadanne Amuletter, enten under den ene eller den anden Form, anvendes i samme Øjemed i den store Verdenskrig.

Og det kan maaske heller ikke være af Vejen at anføre for Liebhaveere følgende gamle Middel mod Ligtorne.²⁾ Om det er probat, skal Meddeleren af

¹⁾ Mundtlig Meddelelse fra Rudkøbing-Eggen. — ²⁾ Sv. Reg. XII, 16.

nærværende ikke kunne sige, men det er jo dog altid et Forsøg værd: Man blander Saften af et frisk Løg med stegt Flæsk og behøver blot i nogle Dage at besmøre Ligtornen med denne Salve; den haarde Hud bliver da blød, saa den tilligemed Ligtornens Rod lader sig aftage i varmt Vand.

Saa kendte de kloge Koner i gamle Dage noget, som de kaldte „at maale“. Den Kunst er ikke saa nem at faa Hold paa, da Kendskabet til den næsten er dødt og borte. Men Metoden er her:

Hvis en Patient led af Gulsot eller Morsot (vel nærmest Blegsot), blev vedkommende stillet med Ansigtet mod Stuedøren og med Armene strakt ud til begge Sider. Maalet blev taget med en Uldtraad, og den, der maalte, sagde følgende: „Nu maaler jeg dig for Gulsot, Blegsot, Morsot og alt undt, i Gud Fader, Gud Søn og Gud Helligaands Navn!“ Var Armene længere end Kroppen, maalt fra Isse til Hæl, var der noget alvorligt paa Færde; i modsat Fald skulde Maalene nemlig passe.

Hvorvidt der ligger nogen positiv Iagttagelse til Grund for ovenstaaende, skal ikke siges; men maaler man efter paa sunde Mennesker, viser det sig, at Armmaal og Kropmaal virkelig stemmer.

Naar Maalingen i første Tilfælde da var til Ende, blev Uldtraaden lagt sammen og bundet om det ene Ben paa Patienten lige neden for Knæet. Den, der blev maalt, skulde tie stille under hele Processen og bagefter lukke Døren op og spytte ud ad den tre Gange. Uldtraaden skulde blive siddende, til den blev slidt af, hvilket i Reglen ikke varede ret længe.

Denne Ombinding af Uldtraaden peger stærkt hen paa, at der ogsaa her var noget paa Færde med „Knuden“, der skulde binde Sygdommen.

Til Trods for, at Maalingen i gamle Dage er praktiseret her i Midtsjælland, har det ikke været muligt at finde nogle Rester af den; hvad der her er berettet, skriver sig fra Refsnæs ved Kalundborg, hvor der endnu lever Folk, der har overværet Processen.¹⁾

Dermed skal vi slutte dette lille Indblik i fjerne Tidens Læge- og Dyrlægekunst; der kunde saamænd fortælles meget, meget mere; men det gemmer vi til en anden Gang, i Fald vi skulde finde paa at lukke op for den store Kiste, der indeholder den gamle danske Almues Brug af vore hjemlige Planter.

De vilde Skud paa Sprogets Stamme.

Sprogmandene har et frygtindgydende Ord, som de kalder Folkeetymologi; i sit Ydre forekommer det vel de fleste saa tørt og sprænglærd, at man staar sig bedst ved at gaa langt udenom. Men ved nærmere Eftersyn skal det dog vise sig, at der under Ordets barske og strenge Dragt gemmer sig et varmt og pulserende Hjerte.

¹⁾ Meddelt af Frk. B. M. Jørgensen, Kallerup, Refsnæs.

Vi skal ikke spille Ord paa nogen Udlægning af selve Navnet, for det er jo dog kun et Navn; men gaa selv ud i Landet, sid Ansigt til Ansigt med en gammel Kone, en af det jævne Folks ældste, i hendes lille Stue, og lyt til hendes Tale. Ind mellem Dagliglivets Vendinger springer der maaske Smaagnister af fremmed Oprindelse, Gnister, hvoraf det brede Folks ufrivillige Komik med rørende Naivitet lyser frem. Det er Folkeetymologierne.

Tænk, om der paa den gamle Kones Køkkenvæg hang en Sprøjte — en Kagesprøjte. Det vil sige, Sprøjten er egentlig for Aar tilbage købt paa Avktionen efter Jordemodermanden, og hans heden-gangne Mage brugte den til Klystér; en Gang havde den Videnskabens Lærdomspræg over sig; men da gamle Ane havde købt den, lavede hun Tuden lidt om paa den; den fik nyt „Haandstav“, Pumpesystemet blev forbedret, og hun fik Kresten Hjulmand til at male den rød, saa nu kan den spytte de nydeligste Kringler og Smaabasser fra sig — og ingen skulde faa sig til at tro, at gamle Anes liflige Bagværk har passeret Jordemoderens forhenværende Klystérsprøjte.

Hvad denne Sprøjte er i gamle Anes Haand, er Folkeetymologierne i hendes Mund: noget, hvormed der oprindeligt, af den, der konstruerede det, er ment og tænkt noget andet end den Brug, som Ane gør deraf, og den Form, hun i sit Hjertes Enfold har givet det.

Folkeetymologierne er, om man saa maa sige Sprogets vilde Skud, og Vildskud og Blomster er

saa nær i Slægt med hinanden, at vi vel ogsaa kunde finde Folkeetymologierne i det jævne Folks Navne paa Blomster, om vi vilde gøre os Ulejlighed med at undersøge denne Sag.

Ude i Moserne vokser de stive, skarpe Halvgræsser, som i dansk Rigssprog kaldes Star. Utvivlsomt stammer dette Navn fra Tysk og hentyder netop til Straaenes stive Karakter. Men Navnets Tankeindhold er forlængst gaaet tabt i Folkets brede Lag, hvorfor ogsaa en hel Række andre Navneformer, henhørende under Folkeetymologierne, dukker op her ude i Landet. Lad en Fynbo eller en Grønegade-Københavnner sige Star, saa bliver det uvægerligt til Stær. Mange andre Steder i Landet hedder disse Planter netop Stærgræs — og man vil med stille Undren spørge, hvad Stæren har med det at gøre. Selvfølgelig intet — det er gamle Anes Kagesprøjte om igen.

At Star har saa forbavsende let ved at blive til Stær, ses ganske morsomt inde paa Amager, hvor en Varieté bærer det flot klingende amerikanske Navn White Star (Den hvide Stjerne); blandt glade Københavnerne uden Flip, men med en mesterligt opsat Spytkrølle ved Ørene hedder den selvfølgelig aldrig andet end „den hvije Stær“.

De hidtil anførte Eksempler har dog alle den Fejl, at de er ganske uden Mening; for at Folkeetymologien skal være fuldt udviklet, maa der i det gamle Ord være lagt en ny Tanke; men saa maa vi over til Herningegnen, hvor Star hedder Skærgræs,

og spørger man: hvorfor? da svares der uden Blinken: fordi man skærer Fingrene paa det.¹⁾

Et lige saa smukt Eksempel har jeg fundet hos en gammel Kone ude ved Kværkeby; hun sad og fortalte om Piletræer og sagde bl. a., at der ude i Moserne var nogle, som de kaldte for Vivepil, fordi Viberne altid rugede under dem.

Her er det en Navnelighed og en positiv Erfaring, som er Skyld i Ændringen; thi naturligvis kommer Ordet af Vidjepil, hvor det gammelnordiske Vidir hentyder til de smækre og bøjelige Grene.

Det var Vidjens ene Folkeetymologi; men der er en til her i Midtsjælland. Spørg blot ude paa Landet, hvad en Vidjekurv hedder og faa det Svar: en Hvedekurv, altsaa et Ord med en ganske anden Mening.

Saa kan vi tage en hel Haandfuld for at faa dem hurtigt til Side: Charlotteløg, egentlig Skalotløg, fordi de skriver sig fra Askalon i Palæstina; Rocambol-Løg, der er en Forvrængning af det tyske Roggenbolle, vel nok under Indflydelse af „Rocamboles Barndom“, en Romantitel, som vist de fleste kender; den gamle Haveplante Pyrethrum eller Matrem hedder paa Ærø Majtrumf, og Skarntyder hedder paa Refsnæs Skarntønder.²⁾

Kastanie (her dog mest Hestekastanie) skriver sig fra et Bynavn i Thessalien; det bliver herhjemme til: Krestanie, vist under Paavirkning af Kristian,

¹⁾ Meddelt af Konservator H. P. Hansen, Herning. — ²⁾ Meddelt af Frk. B. M. Jørgensen.

Kristaler, Krestangeltræ og endelig Krystaltræ. Mistelten bliver til Mestertjene og Mesterstjerne, og Flyverøn til Fluerøn, uden at den dog har noget med Fluer at gøre.

Det er svært at bevare Alvoren, naar man hos sin gamle Meddelerske hører Rosengeranium benævnt Rosengeneral. Syré, der er en Afledning af det græsk-latinske Ord Syringa, hvis Betydning forøvrigt er tvivlsom, bliver som bekendt først til Serin og dernæst til Drengenavnet Severin. Mange kender sikkert ogsaa det sjællandske Børneudtryk: „Vil du ha' en Serin (Severin) — det er bare for Grin.“

Og blandt Drengene findes nogle fæle „Folkeetymologier“: Den skikkelige Pileurt og Bulmeurten med den hæslige Lugt optræder med slemme Navne.¹⁾ Drenges Opfindsomhed paa det navnegivende Omraade — smlg. her blot Øgenavne til Lærere og Kammerater — er aldeles uden Grænse, og selv om det ganske vist ikke drejer sig om Folkeetymologier, saa bør man dog ikke undlade at nævne de mest moderne Plantenavne her i Eggen: Grammofonhorn for Snerlens Blomst og Flyvemaskiner for Ahornens vingede Frugter. Indenfor Plantenavnene bliver man stillet overfor baade ældgamle Dannelser fra Hedenskabets Tid, som Baldersbraa (Balders Øjenbryn) og Lokes Havre, og hypermoderne som ovennævnte.

Et Par overmaade kønne og interessante Folke-

¹⁾ Pigelort, Bukdenlort.

etymologier kendes fra Allerslev Sogn i Sydsjælland,¹⁾ nemlig Guldrangler (= Guldregn); her er Blomsterklassen opfattet som en prægtig guldskindende Rangle. Og den anden er: Gyldnakker (= Gyldenlak), hvor Paavirkningen aabenbart er kommen fra Kvindehuen med den pailletstraalende Guldnakke. Den gamle Stueplante Tøffelblomst (*Calceolaria*) hedder baade paa Sjælland og i Jylland Kartoffelblomst, og i københavnske Grøntforretninger kan man høre en, der beder om $\frac{1}{2}$ Pund Automater (Tomater).

Men naar Professor Kr. Nyrop²⁾ sætter „æ føj“ (Efeu), „Spark Ane om“ (Sparganium) og „Kanske I narre mig“ (*Calceolaria*), i samme Række, da er vi aabenbart derude, hvor den hellige Enfold er gaaet tabt, og den Kyndige selv brygger Folkeetymologierne.

Derimod er Navne som Fennekaal (Fennikel), Kappeløj (Kabeleje), Løvestok og Løvbærestok (*Levisticum*), Graabønne og graa Bønner (af Graabone = Alm. Bynke) og Rød Lyng (Rævling), for ikke at tale om Kysbær (Kirsebær) ægte Folkeetymologier.

Undertiden ligger der gammel Skik og Brug bag ved Folkeetymologien; saaledes hedder Bulmeurt paa Refsnæs Dulmeurt. Hvorfor? Fordi man i gamle Dage benyttede Planten imod Tandpine; man lagde Bladene paa en gloende Rist, lagde en Tragt

¹⁾ Meddelt af H. P. Hassø, Ringsted. — ²⁾ Sprogets vilde Skud. Kbh. 1882. S. 40—44.

over og gabede over Tragstens Tud, saa Røgen kunde komme ind til den syge Tand. Det dulmede Smer-ten, og en gammel Mand derude har fortalt, at han med egne Øjne har set smaa hvide Orm trille ud af Tandens under Processen, saa forstaaer man Menin-gen i Folkeety-mologien.

Kamelblomst (Kamille), Kantøfler (Kartofler), Dragon eller Dragonurt (Estragon), Ærtestok (Ar-tiskok), Markrubike (Marrubium), Ambrød (Am-bra.) og Jødehamp (Jutehamp) er Dannelser, bag hvilke der ikke gemmer sig nogen klar Tanke.

Saa er Provsti-Rug og Provsti-Havre mere haandfaste Benævnelser; men de har ikke noget med Hans Højærværdighed at skaffe; begge Sorter skriver sig fra Probstei i Holsten og har Navnet derfra.

Kulsukker og Kongsalverod er slemme Forvrængninger at gaa i Lag med; men det hjælper, naar man ved, at de er Produkter af Plantens gamle latinske Navn *Consolida*. Solsikke er næsten lige saa slemt; det kommer af *Solsequia*, 5: den, der følger Solen. Og det lille tidligtblomstrende „Peber-træ“ i vore Haver bærer det mystiske Navn Kælder-hals — med hvilken Ret? Fordi „Kælder“ kommer som en Forvrængning af det tyske *quälen* = pine eller smerte, og Træets Frugter gør hverken godt i Halsen eller Maven. Paa samme Maade kommer Regnfan, Regnfang eller Regnfald fra Tysk, hvor det hedder *Rainfarn* (= *Agerbregne*) med Hentyd-ning til Løvet's Lighed med Bregnernes.

Enebær er en meget gammel Form, allerede i Middelalderens danske Lægebøger kendtes den;

Navnet har imidlertid en helt anden Oprindelse, end man skulde tro: den med det ene Bær, hvilket forøvrigt jo ogsaa er ganske misvisende, da Busken just har mange Bær eller rettere Bærkogler. Egentlig hidrører Navnet fra Latin, hvor Planten hed Juniperus, et Ord, hvis Betydning er tvivlsom. I ældre Fransk hed den geneber, paa Hollandsk genever, paa Jysk Jenber.

Ved en lille Forandring af de oprindelige Navne er der kommen nye Former frem, saasom Byldbær af Bøllebær (= Blaabær), Lamberts Nødder af Lombardiske Nødder, Klyv Mathis og Klø Mathis af Clematis, Spargræs af Asparges, Vejrberblade af Vejbredblade. Kristtjørn og Kristtorn er vel i Folkemunde saa nær beslægtede, at det første vanskeligt kan kaldes nogen egentlig Folkeetymologi, og Forhex mig nix er med Vilje lavet af Forgjætmignicht.¹⁾

Vort Agermaane er blot en uhyrlig Form af det latinske Agrimonia. Og vort Rajgræs er en tro Gengivelse af det engelske Raygræs; men her har vi en virkelig Folkeetymologi, idet Falstringen siger Radgræs og forklarer det: fordi Aksene sidder paa Rad.

Dansk Ingefær hed paa Græsk Aron og paa Latin Arum; det danske Almuesprog har valgt den græske Form, fordi den var os bekendt gennem Aron i Bibelhistorien, og for at tage Skridtet fuldt ud er den flere Steder, bl. a. paa Æbelø, hvor den

¹⁾ H. F. Feilberg: Jysk Ordb.

er meget almindelig, blevet kaldt Arons Stav, et Navn, som for Resten ogsaa tillægges en mangelblomstret Fingerbølle (Campanula), der bruges som Stueplante.

Saaledes kunde man blive ved et godt Stykke Tid; thi Sproget er en levende, bølgende Strøm, som evindeligt skifter.

Og uendeligt rigere og dybere bliver Billedet, naar man vil vende sig til Blomsternavnenes Folkeetymologier ogsaa i fremmede Sprog; men det tør vi ikke gaa ind paa her. Dog maa det til allersidst nævnes, at ved nærmere Eftersyn af de fremmede Landes Folkeetymologier lader det, som disse afviger og bevæger sig ud efter de samme Principper som vore egne — det er dog ganske ejendommeligt; vel maa vi indrømme, at vi ikke til Bunds forstaar den dybeste Lov, hvorefter Folkeetymologien bliver til; men vi kan dog skønne, at hvor i Verden vi slaar ned paa denne Sag, lyser det frem, at „vi er alle Jyder for Vorherre“.

Efterskrift.

Amtsmusæet i Sorø. Bøger fra de gamle Hjem.

Der er Side 173 meddelt lidt om, hvad der fandtes af Bøger hos den midtsjællandske Almue i gamle Dage; nu vilde det være en smuk Opgave for alle, der er i Besiddelse af Bøger, som har tilhørt gamle Hjem her i Egnen, om de vilde indsende dem som Gave til Amtsmusæet i Sorø.

Musæet vil sikkert med største Interesse bidrage sit til at skabe en saadan Samling, som kan give Kundskab om en meget vigtig Side af Livet i Midtsjælland.

Denne Samling burde ikke alene omfatte den trykte Litteratur, men ogsaa alt haandskrevet Materiale, saasom gamle Læge- og Dyrlægebøger, Husraad, Nedtegninger af Livet i gamle Dage osv.

Og det turde vel ogsaa være en ret naturlig Ting, at enhver, som paa Tryk har behandlet Dele af Midtsjællands Historie, forærede Musæet et Eksempplar af sine Publikationer. Det Maal, som i det hele

burde ligge alle for Øje i denne Sag, maatte være det at gøre Musæet til et Centralsted for Studiet af midtsjællandsk Kultur i gamle Dage, og det kan kun naas, naar hver gør sin Del af Arbejdet og føler en Forpligtelse hvile paa sig.

Men Catos ubønhørlige og triste „Præterea censeo“ lyder her som overalt, hvor der er Tale om Opgaver og Planer for Musæet: Der mangler Penge. Denne vigtige Side kan man desværre heller ikke undlade at pege paa. Alle, der kan, burde yde det Støtte.

